

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Орадя (Румунія)
Університет Жирони (Іспанія)

Рада молодих вчених Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Студентське наукове товариство факультету геології, географії, рекреації і туризму
КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

РЕГІОН - 2024:

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

МАТЕРІАЛИ

**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

(4 квітня 2024 р., м. Харків)

Харків
2024

*Реєстраційне посвідчення УкрІНТЕІ МОН України
(№ 141 від 12 лютого 2024 року)*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 10 від 27.05.2024 року)*

Редакційна колегія: **Л.М. Немець**, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії); **К.Ю. Сегіда**, д. геогр. н., проф. (співголова редакційної колегії); **С.В. Костріков**, д. геогр. н., проф.; **К.В. Мезенцев**, д. геогр. н., проф.; **Ю.І. Кандиба**, к. геогр. н., доц.; **Л.В. Ключко**, к. геогр. н., доц.; **П.О. Кобилін**, к. геогр. н., доц.; **К.О. Кравченко**, к. геогр. н., доц.; **Є.Ю. Телебєнєва**, к. геогр. н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства імені Костянтина Нємця, к. 3-62, тел. +38(057) 707-52-74, e-mail: conference.region@gmail.com.

Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 4 квітня 2024 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. – 163 с.

У збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти» представлено тези доповідей, які розкривають сучасні проблеми регіонального розвитку, зокрема економічні, соціальні, демографічні. Важливе місце займає наукова проблематика, пов'язана з урбанізаційними процесами, розвитком міст, міським плануванням. Актуалізовано проблеми розвитку туризму в Україні та інших країнах світу.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN

© Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
оформлення, 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Костянтин Бойко, Людмила Ключко

Характеристика спортивних закладів міста Харків 7

Денис Волков, Людмила Ключко

Аналіз світового досвіду створення і функціонування вільних економічних зон, як інструмента післявоєнного відновлення і соціально-економічного розвитку територій 9

Наталія Гусєва, Альбіна Булгакова

Відновлювальна електроенергетика світу: деякі суспільно-географічні аспекти 17

Олександр Іорданов

Нова гео економічна роль Української Бессарабії: виклики для територіальних громад регіону 22

Олександр Лимар, Костянтин Малярєнко

До питання відновлення та розвитку регіонів України 26

Вікторія Микитенко

Організаційно-економічні механізми регіональної екологічної політики у реконструктивній організації господарських систем 29

Катерина Мироненко, Наталія Добровольська

Впровадження екскурсійних та польових досліджень у навчальний процес географії 33

Владислав Молодика

Просторова організація господарства Сумської області напередодні російського вторгнення 2022 року 35

В'ячеслав Решетняк

Середній клас як ідентифікатор розвитку країни 38

Людмила Риндіч

Соціально-культурні трансформації прикордонних територій у несприятливих умовах у воєнний та післявоєнний період 39

Володимир Буданов, Віктор Родіонов

Вища освіта як основа розвитку інтелектуального потенціалу України: реалії 41

і виклики	
Анастасія Савченко, Сергій Костріков Використання методу Public Participation GIS (ppgis) у сфері туризму та природоохоронній справі	46
Катерина Сегіда, Олексій Нємець Особливості розвитку креативного сектору економіки України в сучасних умовах (на прикладі IT-сектору)	50
Ольга Суптело Географічний компонент в природничій освіті молодших школярів	53
Леонід Ткаченко, Людмила Ключко Аналіз зарубіжного досвіду розвитку сільських територій	56
Анна Черепіна Культурна спадщина України: загрози в умовах повномасштабної війни	61
Оксана Шидловська Значення шкільного краєзнавства у вивченні географії в ЗЗСО	63
Євген Шпак, Євген Хабусєв, Катерина Кравченко Особливості відновлення транспортної інфраструктури Харківської області	66
Артем Гавріков, Євгенія Телебєнєва Особливості продовольчої безпеки України в умовах війни	72
Катерина Кравченко, Валерій Перепелиця Досвід країн Європи для повоєнного відновлення України	75

СЕКЦІЯ 2 ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ТА УРБАНІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Альона Барська Геодемографічні дослідження країн світу: теоретичні основи та практичне значення	81
Єлизавета Бедрій, Людмила Ключко Сценарії розвитку урбіциду на прикладі України	83
Віктор Безрук, Сергій Костріков Урбогеосистемний підхід до крупномасштабного дослідження урбанізованої території	85

Олександр Боднарюк Міграції українців у Польщу: тенденції та виклики	90
Дар'я Венгрин До питання розрахунку індексу сталого розвитку міст	93
Олександр Думнов Ринок праці Харківської області: трансформації в умовах війни	96
Валентин Жаронкін Міграційна стратегія українських ромів в умовах фізичної небезпеки	99
Євген Макаrchук Відображення побратимських зв'язків Києва у міській топоніміці	101
Євген Перепелиця, Євгенія Телебєнєва Комплексні зелені зони міста: їх функціональні особливості та можливості ...	104
Денис Серьогін Оцінка розподілу населення у м. Харкові по площі житлових будівель за даними OpenStreetMap	108
Ірина Симоненко, Сергій Костріков Урбаністичне середовище й суспільно-географічний ландшафт воєнного часу (на прикладі м. Харків)	111
Сергій Чехов Проблеми цивільного захисту населення: сучасні реалії м. Харкова	115

СЕКЦІЯ 3 РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

Вероніка Басараб Рекреаційно-реабілітаційний потенціал національного парку Сколівські Бескиди в умовах російської агресії	121
Аліна Говоруха, Поліна Довженко Подієві ресурси Карпатського регіону як складова туристичної привабливості	122
Наталія Гусєва, Сергій Білецький Туризм у Канаді: суспільно-географічні особливості	125

<i>Наталія Гусєва, Іван Савінов</i>	
Туристичні потоки на Гавайських островах	131
<i>Наталія Довгань</i>	
Кластерна співпраця в сфері туризму як шлях диверсифікації економіки громад	139
<i>Дар`я Загаєвська, Катерина Кравченко</i>	
Проблеми та перспективи розвитку мілітарі-туризму в Україні	141
<i>Рауф Насібов</i>	
Виклики та можливості розвитку внутрішнього туризму в Україні в умовах повномасштабної війни	144
<i>Єгор Таран</i>	
Можливості та загрози розвитку темного туризму в Україні	147

СЕКЦІЯ 4

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

<i>Ірина Мисковець</i>	
Водно-ресурсний потенціал Полісся та його раціональне природокористування	150
<i>Микола Старко</i>	
Оцінка зростання плітки звичайної <i>rutilus rutilus</i> як один з показників екологічного стану річки Лопань на території міста Харків	153
<i>Марія Химичук</i>	
The role of environmental impact assessment in studying the phenomenon of unfinished buildings	156
<i>Анастасія Холодько</i>	
Проблеми забезпечення сталого розвитку регіонів України в умовах невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища	159

СЕКЦІЯ 1 СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.3

К. Бойко, Л. Ключко

xa13278050@student.karazin.ua, ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОРТИВНИХ ЗАКЛАДІВ МІСТА ХАРКІВ

Розвиток сучасного суспільства нерозривно пов'язаний з популяризацією активного способу життя та покращенням фізичного здоров'я. Спортивна інфраструктура міста відіграє ключову роль у забезпеченні здорового способу життя мешканців, розвитку спортивної культури та досягненні спортивних успіхів [1].

Місто Харків як один з найбільших адміністративних центрів України та великий культурний центр, має давню спортивну історію та відповідно розвинену спортивну інфраструктуру. Мережа спортивних закладів міста представлена численними та різноманітними за спеціалізацією та функціями об'єктами та закладами, які відіграють визначну роль у забезпеченні фізичної активності та здорового способу життя мешканців міста.

Однак, зростання чисельності населення, зміни тенденцій у сфері міського планування та розвиток технологій будівництва вимагають постійного оновлення та адаптації наявної спортивної інфраструктури до потреб сучасного міста.

Спортивна інфраструктура Харкова представлена як державними, так і приватними закладами. Приватні заклади здебільшого представлені мережевими спортивними закладами такими як «Sport Life», «Pulse Gym», «Fitness House», «Alex Fitness» та інші, що пропонують широкий спектр послуг у сфері фізичної активності для аматорів [4; 5]. Крім того, функціонують платні спортивні секції, які займаються футболом, волейболом, баскетболом, тенісом, плаванням та іншими видами спорту, створюють можливості для підтримки здорового способу життя.

Державні заклади, у свою чергу, надають послуги як для дітей, так і для професійних спортсменів. Серед них виділяються дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ), школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ) та спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву (СДЮШОР).

Державні заклади спортивної інфраструктури міста Харкова є основою для розвитку спортивних талантів та підтримки фізичної активності серед населення. Зокрема, у місті функціонує 33 дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ), які забезпечують навчання та тренування молодих спортсменів у різних видах спорту, від футболу та баскетболу до плавання та гімнастики. Дві школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ) спеціалізуються у підготовці

висококваліфікованих спортсменів у конкретних галузях, таких як футбол, хокей та плавання. Крім того, у місті функціонують чотири спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву (СДЮШОР), де відбувається системна підготовка обдарованих спортсменів для досягнення високих результатів у майбутньому [2].

Ці державні установи створюють умови не лише для професійного спорту, але й для фізичного розвитку та здорового способу життя серед дітей та молоді міста. Вони забезпечують доступ до спортивних занять та тренувань за доступними цінами, що сприяє виявленню талантів та розвитку спортивної культури серед широкого загалу населення.

Поряд із наявними спортивними закладами, місто Харків також активно інвестує у реконструкцію та розвиток існуючих спортивних об'єктів, а також будівництво нових. Це сприяє покращенню інфраструктури для занять спортом у місті, розширенню можливостей для організації та проведення спортивних заходів, а також привертає увагу як місцевих жителів, так і гостей міста до здорового способу життя та активного відпочинку.

Приклади успішної реалізації проєктів у розвитку спортивної інфраструктури включають будівництво нового сучасного стадіону «Металіст» та прилеглої спортивної інфраструктури. Після реконструкції 2009 року, стадіон «Металіст» є предметом гордості і любові всіх харків'ян, приймав матчі вищого рівня, Єврокубки і матчі національних збірних, і по праву вважається одним з кращих стадіонів не тільки в нашій країні, а й у всій Європі [3].

Ця різноманітність закладів спортивної інфраструктури дозволяє задовольняти потреби різних верств населення міста у фізичній активності та спортивній підготовці. Крім того, наявність таких закладів сприяє розвитку спортивних талантів серед дітей та молоді та підтримці професійного спорту на місцевому та національному рівнях. Вона створює доступні умови для фізичної активності та розвитку спортивних здібностей, що сприяє формуванню здорового способу життя та підвищенню загального рівня фізичної активності серед населення.

Щодо територіальних особливостей, то практично всі райони міста достатньо добре забезпечені спортивними закладами, найбільша їх кількість сконцентрована в центральній частині міста, що зумовлено історичними та функціональними особливостями цих закладів.

Наявність розвинутої мережі спортивних закладів не лише сприяє загальному підвищенню рівня фізичної активності, але й створює сприятливі умови для виявлення та розвитку спортивних талантів. Це відкриває можливості для дитячої та юнацької спортивної підготовки, а також сприяє формуванню національної спортивної еліти. Важливо підкреслити, що спортивні заклади є не лише місцем для занять фізичною культурою, але й платформою для соціальної інтеграції, командної співпраці та духовного зближення громади.

Список використаних джерел:

1. Наумко, Ю.С., Самойленко, Т.Г. (2019). Розвиток спортивної інфраструктури як дієвий інструмент впровадження соціальної політики в регіоні. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Інфраструктура ринку. Випуск 37.523-529.
2. ProstoBaby. ДЮСШ (дитячо-юнацькі спортивні школи) у м. Харків. URL: http://ua.prostobaby.com.ua/spravochniki/razvitie_detey/36/3
3. ФК «Металіст 1925» Харків. Офіційний сайт. Історія стадіону. URL: <https://metalist1925.com/club/all/stadium/history.php>
4. Офіційний сайт мережі спортивних клубів Pulse Гум у Харкові. URL: <https://pulse-gym.com.ua/>
5. Офіційний сайт мережі фітнес-клубів Sport Life. URL: <https://sportlife.ua/uk/>

УДК 911.3

Д. Волков, Л. Ключко

denys-volkov@student.karazin.ua, ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ (ВІЛЬНИХ) ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН ЯК ІНСТРУМЕНТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України призводить до щоденного пошкодження та знищення інфраструктурних, промислових та соціальних об'єктів, має руйнівний вплив на економіку країни в цілому. Це має руйнівний вплив не лише на фізичний ландшафт територій, але й на життя людей, які проживають у постраждалих регіонах. Вимушена міграція населення є трагічним наслідком таких конфліктів, оскільки люди часто змушені залишати свої домівки в пошуках безпеки та стабільності. Це переміщення не тільки порушує життя тих, хто безпосередньо постраждав, але й навантажує ресурси та інфраструктуру в районах, де переміщені особи шукають притулку. Крім того, економічні наслідки конфлікту є глибокими. Руйнування інфраструктури та порушення економічної діяльності перешкоджають зростанню та розвитку, посилюючи бідність і безробіття. Невизначеність і нестабільність, створені конфліктом, також стримують інвестиції та торгівлю, що ще більше перешкоджає економічному відновленню як окремих регіонів, так і країни в цілому.

Згідно з даними «Звіту про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року» Київської Школи Економіки (KSE) з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспорту та товарним запасам перевищила 157 млрд. дол. США [10]. Найбільших втрат зазнали житловий сектор – 58,9 млрд. дол. США, що становить 37,5 % від загальної суми збитків та інфраструктура – 36,8 млрд. дол. США (23,4 %) (рис. 1).

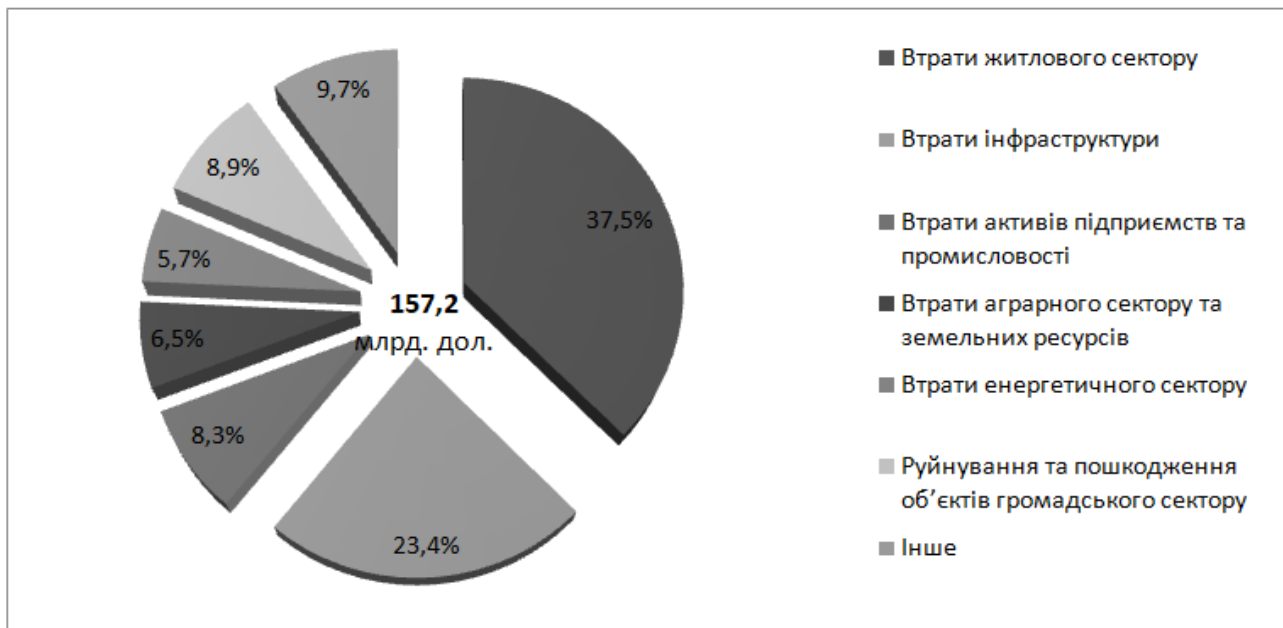

Рис. 1. Структура загальних збитків України від російської агресії за секторами (побудовано авторами за [10])

Очевидним є також те, що сума збитків окремих регіонів України, завдана війною, варіюється залежно від того, де безпосередньо по відношенню до умовної лінії зіткнення знаходиться територія – безпосередньо у зоні бойових дій або наскільки близько чи далеко від неї. Так, згідно згаданого вище звіту Київської Школи Економіки найбільші загальні прямі збитки зазнали Донецька (37,374 млрд. дол. США), Харківська (30,224 млрд. дол. США), Луганська (17,127 млрд. дол. США), Запорізька (14,773 млрд. дол. США), Херсонська (12,277 млрд. дол. США), Київська (11,188 млрд. дол. США) області [10] (табл. 1).

Таблиця 1
Загальні прямі збитки за регіонами України станом на 01 січня 2024 року (побудовано авторами за [10])

Регіони України	Сума збитків, млрд. дол. США
Донецька	37,374
Харківська	30,224
Луганська	17,127
Запорізька	14,773
Херсонська	12,277
Київська	11,188
Миколаївська (7,853), Чернігівська (5,773), Сумська (3,398), Дніпропетровська (3,369), м. Київ (2,135), Одеська (1,471), Хмельницька (1,195), Житомирська (1,004)	від 1 до 10
Полтавська (0,672), Вінницька (0,480), Івано-Франківська (0,384), Львівська (0,219), Рівненська (0,215), Кіровоградська (0,149), Черкаська (0,128), Тернопільська (0,119)	від 0,100 до 1
Чернівецька (0,073), Волинська (0,015), Закарпатська (0,011)	менше 0,100

Отже, як видно із таблиці, сума прямих збитків через війну, наприклад, Харківської області склала 19% від загальної суми підрахованих прямих збитків в результаті російської агресії, які були нанесені Україні станом на 01 січня 2024 року, і мінімум в два рази перевищила суму збитків по кожному окремому іншому регіону країни, окрім Донецької і Луганської областей. При цьому згідно даних «Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки» станом на 2018 рік показник частки Харківської області у валовому національному продукті України становив 6,28% і посів 2-ге місце серед усіх регіонів країни; показник частки реалізованої промислової продукції становив 7,24% і знову посів 2-ге місце серед регіонів України; показник частки продукції сільського господарства – відповідно, 5,19% і 3-тє місце [9]. Промисловість Харківської області складалася головним чином з виробництва харчових продуктів, металургійного виробництва, машинобудування, тощо. Частка видобувної промисловості і розроблення кар'єрів у структурі промисловості Харківської області склала тільки 15% [9]. На жаль, можна констатувати, що коли закінчиться війна, країна може отримати регіон, який у довоєнний час посідав ТОП-місце за рівнем економічного і промислового розвитку, наукового і підприємницького потенціалу, наявності кваліфікованого трудового ресурсу, тощо, але промислові та інфраструктурні спроможності якого цілеспрямовано зруйновані та продовжують руйнуватися агресором під час війни.

Ймовірним песимістичним сценарієм також є те, що, по-перше, фінансового ресурсу післявоєнної економіки України буде недостатнього для реалізації на державному рівні централізованих програм відновлення інфраструктури і промисловості, по-друге, розташування певної області (наприклад, Харківської) на кордоні із російською федерацією буде суттєво знижувати інвестиційну привабливість регіону через потенційні безпекові ризики. Інвестори, зважаючи на ці ризики, швидше будуватимуть виробництва і вкладатимуться у розвиток інфраструктури, наприклад, Закарпатської або Львівської області, аніж регіону, де час ймовірного підльоту ракети або БПЛА («безпілотного літального апарату») складає кілька хвилин.

Запобігаючи здійсненню песимістичних сценаріїв, уряд України системно реалізує заходи, спрямовані на отримання міжнародного фінансового ресурсу для післявоєнного відновлення. Наприклад, розроблений і постійно удосконалюється стратегічний «План відновлення України», який був представлений урядом у липні 2022 року у Лугано (Швейцарія) [8]. План складається із 15 національних програм, одна з яких «Поліпшення бізнес-середовища», в свою чергою містить серед інших такі проєкти, як «Запуск програми зі стимулювання відкриття нового бізнесу», «Лібералізація податкової системи з метою створення стимулів для підприємницької діяльності та пришвидшення економічного зростання», «Програма пріоритетного регіонального розвитку для територій звільнених з окупації та територій де велись бойові дії» [8], які теоретично спрямовані на формування інвестиційної привабливості для бізнесу. Очевидно, що якщо зробити інвестиційно дуже привабливими регіони, які і у майбутньому, на жаль, матимуть потенційні безпекові ризики через

близькість до російської федерації, то бізнес, якому апріорі властиво йти на ризик заради отримання прибутку, буде інвестувати у промисловість, сільське господарство та інфраструктуру навіть таких регіонів. І навпаки, якщо прогнозована рентабельність інвестицій не перевищуватиме аналогічні показники по інших регіонах (або країнах), бізнес обиратиме потенційно більш безпечні території. Надання такому регіону (наприклад, переліку міст та районів Харківської області) статусу території пріоритетного розвитку, створення спеціальної (вільної) економічної зони (СЕЗ) і запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності могло би стати тим інструментом, який би, по-перше, суттєво підвищив довгострокову інвестиційну привабливість регіону і забезпечив би фінансовий, технологічний, і як наслідок, міграційний поштовх для його швидкого відновлення і сталого розвитку. По-друге, СЕЗ можна було б зорієнтувати саме на зовнішніх інвесторів із конкретних країн (наприклад, Індії або Китаю, або інших країн залежно від геополітичної ситуації), вагома присутність яких в регіоні сама по собі теоретично могла би гарантувати безпеку регіону з боку агресивного сусіда.

Термін «вільна економічна зона» був визначений у 1973 році у VII додатку до Конвенції в Кіото, а також у 1975 році у документах UNCTAD, у 1988 році Радою Спільного Ринку, у матеріалах Міжнародної організації праці, тощо, де вільну зону (зону франко) визначено як «частину території країни, на якій товари розглядаються як об'єкти, що знаходяться за межами національної митної території, завдяки чому вони не підлягають звичайному митному контролю та оподаткуванню» [1]. Значною мірою, така сутність поняття не відповідає потенційній меті створення СЕЗ на території регіонів України, які постраждали від війни. Тракткування поняття, яке має більше практичне застосування у цьому випадку, наводить Ю. В. Гусев, у своїй статті «Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку», де він зазначає, що «фахівці Світового банку вважають: спеціальна економічна зона – це територія з чітко визначеними межами, що, як правило, має кордони, один адміністративний центр та податкові пільги, що надаються підприємствам, які фізично розташовані на території зони» [1], а також, що «економічна література містить і таке визначення: «Вільна економічна зона – це складова частина господарського комплексу країни, спеціально визначена на даному етапі із загального економічного контексту як пріоритетна, що забезпечує розподіл і виробництво суспільного продукту, включаючи іноземний продукт, для досягнення при цьому конкретної мети в соціально-економічному розвитку держави» [1]. В Україні офіційне визначення терміну «спеціальна (вільна) економічна зона» вперше було представлено у Законі України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» № 2674-12 від 13.10.1992 р., де у ст.1 зазначається, що «Спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові

митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України» [3].

Вільні економічні зони – одна з найстаріших ідей людства у сфері економічного розвитку. Вони почали розвиток ще у Стародавньому світі і пройшли еволюцію від найпростіших форм до сучасних. На кожному етапі історії людства вони були покликані вирішувати нагальні економічні задачі. Через зміну економічних умов та цілей, змінювалася географія їх створення та типи. Почалося все з найпростіших форм вільної торгівлі, як перший порто-франко на грецькому острові Делос (166 р. до н. е). У XVI-XVII ст. – це Ліворно (Італія, 1547 р.) вільні порти Лейгхорн, Венеція та Марсель; міста-порти на узбережжях Балтійського та Північного морів (Бремен, Гамбург, Кенігсберг, Копенгаген); зона вільної торгівлі в італійському місті Трієста, хорватському місті Шибеник (1740 р.); зона транзитної торгівлі у Бангкоці (1782 р.), тощо [7]. На початку XIX століття була створена митна зона в Гібралтарі, зона порто-франко в Одесі.

У XX ст. розвиток зон вільної торгівлі набув чергового поштовху у США, де їх почали створювати під час «великої депресії» 30-х років. Вони створювалися на територіях аеро- і морських портів. У таких зонах експортні товари могли складуватись і оброблятись, у них надавався сервіс для здійснення експорту, зокрема юридичний, запроваджувались фіскальні стимули. Зони позначались як зони вільної торгівлі. І до цього часу вони відіграють важливу роль в економіці країни [2]. На сьогодні, США є світовим лідером за кількістю діючих вільних економічних зон – 268 зон загального призначення, які розташовані на території 50 штатів [7].

Значною подією в історії розвитку вільних економічних зон у всьому світі стало створення зони Шаннон (Ірландія). Місто було важливою ланкою в міжнародних авіалініях, але коли з'явилися сучасні реактивні літаки, з'явилася загроза закриття та втрати роботи для тисяч працівників. Аби запобігти цьому, уряд Ірландії вжив проактивних заходів і створив компанію з розвитку Shannon Free Airport Development Limited, основною метою якої було створення альтернативних джерел бізнесу через міжнародний аеропорт [6]. Ця девелоперська компанія мала на меті диверсифікацію діяльності та створення альтернативних джерел зайнятості за рахунок використання міжнародного аеропорту. Спочатку створена для вирішення економічних проблем, пов'язаних з еволюцією технологій авіаперевезень, вільна зона Шаннон стала новаторською моделлю для сприяння економічному зростанню та створенню робочих місць. Модель вільної зони Шаннон була використана в багатьох частинах світу, наприклад у Тайвані (1965 р.), Малайзії (1973 р.), Єгипті

(1976 р.) та Шрі-Ланці (1978 р.). Загалом понад 50 країн світу перейняли досвід Шаннона та запровадили варіації моделі вільної зони Шаннона, використовуючи її як план для стимулювання економічної діяльності та залучення інвестицій.

У середині 1970-х років навіть були запроваджені навчальні курси з питань розвитку вільних зон, які проводилися для представників багатьох країн. Існує думка, що китайська концепція економічних зон була розроблена після відвідин Шаннона групою китайських чиновників у 1976 році [6].

Зона Манаус (північ Бразилії) – одна з перших вільних економічних зон, яка виникла на території Латинської Америки. Вона була створена у 1967 році на 30 років з метою виконання програми регіонального розвитку та для сприяння промисловому розвитку та економічному зростанню в регіоні Амазонки, зокрема в місті Манаус. Далі мета була розширена до створення експортно-виробничої зони, задля чого був побудований міжнародний торговий порт «Манаус» [6]. Зона вільної торгівлі Манаус пропонує низку стимулів для залучення бізнесу, включаючи звільнення від податків, знижені імпорتنі тарифи та спрощені митні процедури. Ці стимули спрямовані на стимулювання інвестицій та індустріалізацію в регіоні, використовуючи його стратегічне розташування та природні ресурси.

Протягом багатьох років зона вільної торгівлі Манаус відігравала ключову роль у стимулюванні економічного розвитку та можливостей працевлаштування на півночі Бразилії. Це привернуло різноманітні галузі промисловості, включаючи електронну, автомобільну та обробну промисловість, зробивши значний внесок в економіку регіону. Успіх зони вільної торгівлі Манаус надихнув на створення подібних економічних зон по всій Латинській Америці, оскільки країни прагнуть відтворити її модель для сприяння індустріалізації та диверсифікації економіки.

Розбудова вільних економічних зон була настільки ефективною, що у 1967 році Економічна і соціальна рада ООН (ECOSOC – англ. United Nations Economic and Social Council) ухвалила резолюцію, яка стимулювала розвиток портових, митних і торговельних зон у країнах, що розвиваються [2]. Невдовзі зони вільної торгівлі почали створюватися і в Африці.

Окремої уваги заслуговує практика розбудови СЕЗ у Китаї, який у 1980-ті роки цілеспрямовано переводив економіку від планової до ринкової. Уряд Китаю створював як вільні економічні зони класичної моделі у портах і аеропортах, так і великі зони зі спеціальним режимом сприяння інвестиціям, що охоплювали територію цілих міст і провінцій. Територія таких зон була визначеною, але не замкненою. За допомогою таких зон Китай не тільки залучав інвестиції і стимулював експорт, а й проводив тестування пілотних проєктів соціально-економічних реформ, які згодом поширював на всю країну. Наразі, у світі більше половини СЕЗ є китайськими. Роль СЕЗ в економіці Китаю є дуже суттєвою. У 2019 році їхня доля у ВВП складала 22 %, на них приходилося 46 % прямих іноземних інвестицій та 60 % експорту. Там було створено 30 млн. нових робочих місць [2].

В Південній Кореї функціонує зараз 8 вільних економічних зон: Інчхон, Пусан-Джінхе, затока Кван'ян, Тегу-Кьонсан, Семангим-Гунсан, Жовте море, Східне узбережжя та Чхунчхон. За 2003-2014 рр. було залучено 9,9 млрд. дол. США, створено 2 235 підприємств [11]. У Туреччині діють три типи зон з преференційними режимами: вільні економічні, промислові та технопарки. Всього таких територій налічується 366, у т.ч. 19 – вільні, 284 – промислові, 63 – технопарки. Перші вільні зони у Туреччині з'явилися у 1985 році. Вже у перший рік їх відкриття прямі інвестиції зросли на 26 %, а реальний ВВП – на 3,2 %. За тридцять років їх функціонування щорічний додатковий приріст прямих іноземних інвестицій в середньому становив 30 % [11].

Особливими прикладами точкового застосування режиму СЕЗ для вирішення не тільки економічних, а навіть більше, а саме соціальних питань є міські вільні зони (urban free zones) у Франції й Великобританії, «зони можливостей» (opportunity zones) у США [2]. У Франції та Великій Британії міські вільні зони створюються в економічно несприятливих міських районах з метою стимулювання інвестицій, створення робочих місць і пожвавлення місцевої економіки. Ці зони зазвичай пропонують такі стимули, як податкові пільги, пом'якшені правила та фінансова допомога для залучення бізнесу та заохочення підприємництва. Зосереджуючись на конкретних міських районах, які стикаються з соціально-економічними проблемами, ці зони спрямовані на сприяння інклюзивному зростанню та зменшенню диспропорцій.

Подібним чином «зони можливостей» у Сполучених Штатах були створені як частина Закону про скорочення податків і робочі місця від 2017 року. Ці зони призначені в громадах з низьким рівнем доходу по всій країні з метою залучення інвестицій і стимулювання економічного розвитку. Інвестори в зонах можливостей мають право на податкові пільги, включаючи відстрочку та зниження податку на приріст капіталу, щоб заохотити інвестиції в підприємства та проекти нерухомості в цих зонах.

Досвід розбудови проблемних (депресивних) регіонів завдяки використанню територіально-орієнтованих механізмів для відновлення їх економічного потенціалу мають Латвія, Литва і Польща. На території Польщі всього нараховується 14 СЕЗ. За період 1995-2016 рр. функціонування СЕЗ у Польщі вдалося залучити 1 700 інвесторів із загальним обсягом інвестицій у 120,5 млрд. злотих (32,2 млрд. дол. США), а також створити 239,8 тис. робочих місць. СЕЗ займають 19 837 га польських земель [11]. У Латвії діють три СЕЗ – Ліспайська, Латгальська, Резекненська та два вільні порти Ризький та Вентспілський, на території яких діє порядок застосування непрямих та прямих податкових пільг. Створення СЕЗ стало ефективним інструментом повоєнної відбудови територій, які зазнали спустошення через Балканські війни у Хорватії (Східна Славонія, Шибеницько-Книнській й Сісацько-Мославінській райони), Боснії і Герцеговини (округ Брчко), у Словенії, де були виділені групи регіонів і громад, що потребували особливої державної підтримки. Сербія запроваджувала власні територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій. У країні налічується 15 вільних зон: Суботиця, Пиротський,

Зренянин, Новий Сад, Вільна зона FAS Крагуєвац, Шабаць, Ужице, Свілайнац, Смедерево, Крушевац, Апатіна, Вранє, Прібой, Белград, Шумадія. На зазначених територіях встановлено митні й фіскальні пільги [2].

У 2018 році за оцінкою Конференції ООН з торгівлі й розвитку діяло близько 5400 СЕЗ у 143 країнах світу. Основну частку СЕЗ засновано в Азії – 4,7 тис., зокрема близько 2,5 тис. – у Китаї. У США було близько 260 СЕЗ, в Європі – близько 100 [2].

Україна також має свій досвід створення СЕЗ. Ще у 1992 році був прийнятий Законі України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». У період з 1999 до 2003 рр. були прийняті Закони про спеціальний режим інвестування на окремих територіях (Донецька, Луганська, Житомирська, Волинська, Чернігівська області та міста Харків і Шостка). На жаль, корупційний процес розподілу пільг, незахищеність інвесторів, брак державного контролю та відсутність механізму прийняття рішень, розмитість вимог до підприємств, діяльність яких підпала під пільговий режим, а також невизначеність чітких кордонів функціонування СЕЗ призвели до масових порушень податкового та митного законодавства і не дозволили ефективно використати потенціал СЕЗ. Економічного дива не відбулося, і вже у 2005 році Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»» № 2505-IV від 25.03.2005 року для суб'єктів підприємницької діяльності було скасовано пільговий режим у СЕЗ та на територіях пріоритетного розвитку [5]. А Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» № 2389-IX від 09.07.2022 року всі раніше прийняті Закони і нормативні акти, що стосувалися створення і функціонування СЕЗ, були визнані такими, що втратили чинність. Проте було розширене поняття території пріоритетного розвитку з урахуванням сьогодення і були окремо виділені території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку [4].

Через війну Україна, як можливо, сьогодні мало інших країн у світі, потребує інвестицій і бізнес-активності з метою відновлення. Використання можливостей СЕЗ для стимулювання інвестиційної, виробничої діяльності і, як результат, для забезпечення вагомих показників соціально-економічного розвитку є ефективним, підтвердженим багаторічним досвідом десятків країн, інструментом. Реалізація потенціалу корпоративного інвестора через створення СЕЗ з урахуванням світового досвіду і роботи над минулими помилками разом із залученням урядом країни цільової міжнародної фінансової допомоги дадуть можливість територіям, які зазнали руйнівного впливу війни, відновитися і забезпечити сталий розвиток.

Список використаних джерел:

1. Гусєв Ю.В. Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку / Ю.В. Гусєв // Економічна наука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2015/13.pdf

2. Жаліло Я.А. Територіально-орієнтовані механізми інвестицій у повоєнному відновленні України. Аналітична доповідь / Жаліло Я. А., Бахур Н. В., Головка А. А., ін. // Центр внутрішньополітичних досліджень Центр економічних і соціальних досліджень. 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/ad_invest-regioni_03112023.pdf
3. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» N 2674-12 від 13.10.1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» № 2389-IX від 09.07.2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>
5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»» № 2505-IV від 25.03.2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15#Text>
6. Кравченко А.В. Аналіз зарубіжного досвіду створення вільних економічних зон / А.В. Кравченко, О.Є. Єленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/14715501.pdf>
7. Мумінов Н.Г. Вільні економічні зони. Навчальний посібник / Н. Г. Мумінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scienceweb.uz/publication/4362>
8. План відновлення України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>
9. Стратегія розвитку Харківської області на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
10. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на початок 2024 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
11. UIFuture Нові спеціальні економічні території забезпечать 1% додаткового приросту ВВП щорічно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uifuture.org/publications/novi-specialni-ekonomichni-teritorii-zabezpecat-1-dodatkovogo-prirostu-vvp-soricno/>

УДК 911.3

Н. Гусєва, А. Булгакова

nataliya.guseva@karazin.ua, albina.bulgk@gmail.com

Науковий керівник – к. геогр. н. Н.В. Гусєва

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВІДНОВЛЮВАЛЬНА ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКА СВІТУ: ДЕЯКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Після промислової революції в енергетичному балансі більшості країн світу домінували викопні види палива. Це спричинило серйозні наслідки для глобального клімату, а також здоров'я людини. Три чверті глобальних викидів парникових газів є результатом спалювання викопного палива в електроенергетиці, що обумовлює, з одного боку, глобальне потепління

клімату, а з іншого – значне забруднення повітря та цілу низку хвороб, від яких щороку передчасно помирає щонайменше 5 млн. осіб. Зменшення викидів CO₂ і локального забруднення повітря можливе тільки в результаті швидкого переходу світової електроенергетики до низьковуглецевих джерел енергії, зокрема відновлюваних джерел – гідроенергії, сонячної енергії, енергії вітру, геотермальної енергії, енергії хвиль, припливів і відливів, енергії біопалива [3].

Станом на 2022 рік питома вага відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії світу становила 29,55 %. Протягом 1990-2022 рр. частка відновлювальної електроенергії в світі зросла на 10,5 % (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Питома вага відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії за регіонами світу (%), 1990-2022 роки
(складено авторами за [5])

Регіони світу	Роки								Темпи приросту, %
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Світ	19,1	19,7	18,9	18,3	19,9	23,2	28,2	29,6	55,0
Європа	15,6	18,1	18,6	18,2	22,1	28,4	36,1	35,0	124,8
Азія	16,3	14,9	12,9	13,2	14,8	18,5	23,1	24,8	51,9
Африка	18,2	16,8	18,4	17,4	17,6	18,3	22,6	23,2	27,6
Південна Америка	79,1	80,5	77,9	76,1	71,7	64,1	71,1	75,1	-5,0
Північна Америка	17,7	17,5	16,7	15,8	17,2	20,7	26,7	26,9	52,3
Австралія	10,0	9,4	8,1	9,0	8,8	14,1	24,2	33,2	233,2

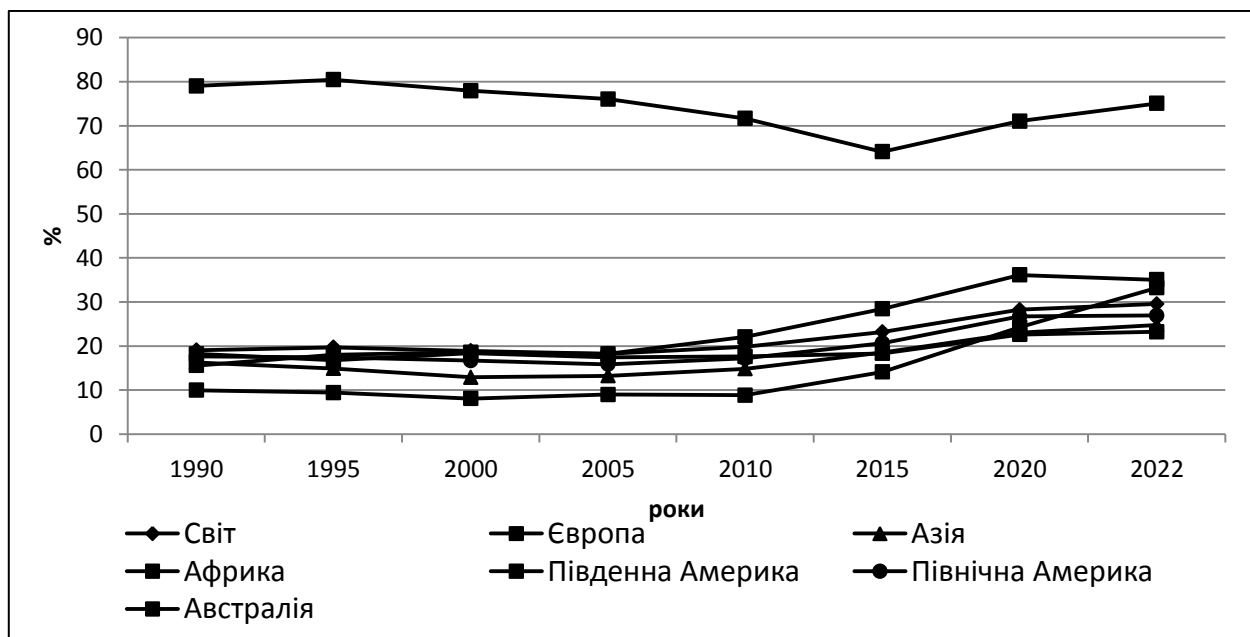

Рис. 1. Динаміка частки відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії за регіонами світу (%), 1990-2022 роки (побудовано авторами за [5])

Беззаперечним лідером за часткою відновлювальних джерел у структурі виробництва електроенергії є Південна Америка. В 2022 році на долю відновлювальної електроенергії припадало $\frac{3}{4}$ всієї виробленої електроенергії на материк (75,1 %). Проте, слід відзначити, що протягом 1990-2022 років частка відновлювальної електроенергії в структурі виробництва електроенергії Південної Америки мала нестабільний характер і коливалася від 64,1 % в 2015 році до 82,1 % в 1994 році (рис. 1). У 2022 році в порівнянні з 1990 роком південноамериканська відновлювальна електроенергетика послабила свої позиції на внутрішньому енергетичному ринку (її частка зменшилася на 4,0 %).

Найнижча частка відновлювальних джерел у структурі виробництва електроенергії в 2022 році була характерна для Африки – 23,2 %, що проте на 5,0 % перевищувало рівень 1990 року, тобто для африканської відновлювальної електроенергетики характерна в цілому позитивна динаміка (рис. 1).

Окремо слід відзначити Австралію, яка в 1990 році за часткою відновлювальної електроенергетики в енергетичному комплексі країни займала останнє місце серед регіонів світу (всього 10,0 %). Проте протягом 1990-2022 років частка відновлювальної електроенергії в Австралії збільшилася в 3,3 рази, досягнувши 33,2 % (темпи приросту становили рекордні 233,2 %). Ще одним регіоном з найвищими темпами приросту частки відновлювальної електроенергетики стала екологоорієнтована Європа (124,8 %). За 1990-2022 роки частка відновлювальних джерел у структурі виробництва електроенергії регіону зросла в 2,2 рази, досягнувши 35,0 % (рис. 1).

В абсолютних значеннях обсяг виробленої відновлювальної електроенергії в світі в 2022 році склав 8538,5 ТВт*год., що в 9,1 разів перевищило рівень 1965 року. В цілому для відновлювальної електроенергетики світу в останні десятиліття характерна позитивна динаміка з досить високими темпами приросту (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка обсягів виробництва відновлювальної електроенергії в світі в 1965-2022 роках (побудовано авторами за [2])

В структурі виробленої відновлювальної електроенергії протягом всього періоду спостереження переважала гідроенергія. В 2022 році на неї припадало трохи більше половини всієї відновлювальної електроенергії світу (4334,2 ТВт*год. або 50,8 %). Ще чверть відновлювальної електроенергії виробляли вітрові електростанції (2104,8 ТВт*год. або 24,7 %) (рис. 3).

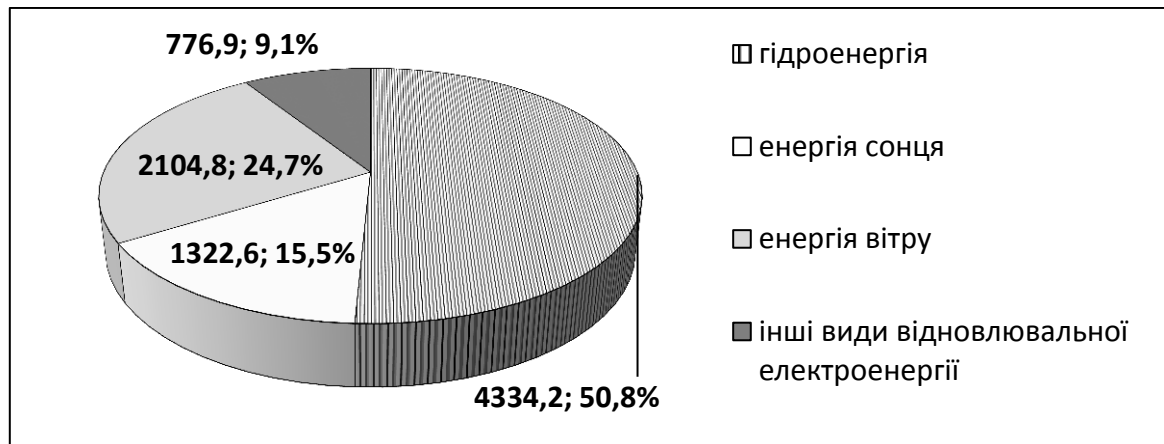

Рис. 3. Структура виробництва відновлювальної електроенергії світу за джерелами в 2022 році (ТВт*год., %) (побудовано авторами за [2])

В той же час слід відзначити, що частка гідроенергетики у відновлювальній електроенергетиці світу протягом 1965-2022 років суттєво зменшилась – від 98,1 % в 1965 році до 50,8 % в 2022 році. Відповідно зросло значення інших джерел відновлювальної електроенергії – з 1,9 % в 1965 році до 40,2 % в 2022 році (рис. 4). Особливо це стосується енергії вітру (24,7 %) та сонця (15,5 %).

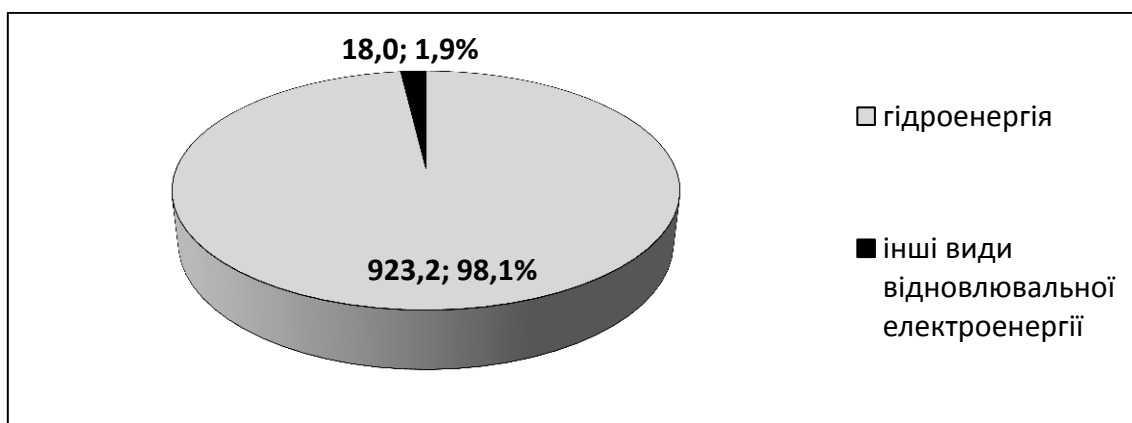

Рис. 4. Структура виробництва відновлювальної електроенергії світу за джерелами в 1965 році (ТВт*год., %) (побудовано авторами за [2])

За обсягом виробленої відновлювальної електроенергії в 2022 році лідирувала Азія (4017,3 ТВт*год. або 47,5 %). Ще приблизно по 1/5 виробництва відновлювальної електроенергії припадало на Європу (1674,6 ТВт*год. або 19,8 %) та Північну Америку (1517,8 ТВт*год. або 18,0 %) (рис. 5).

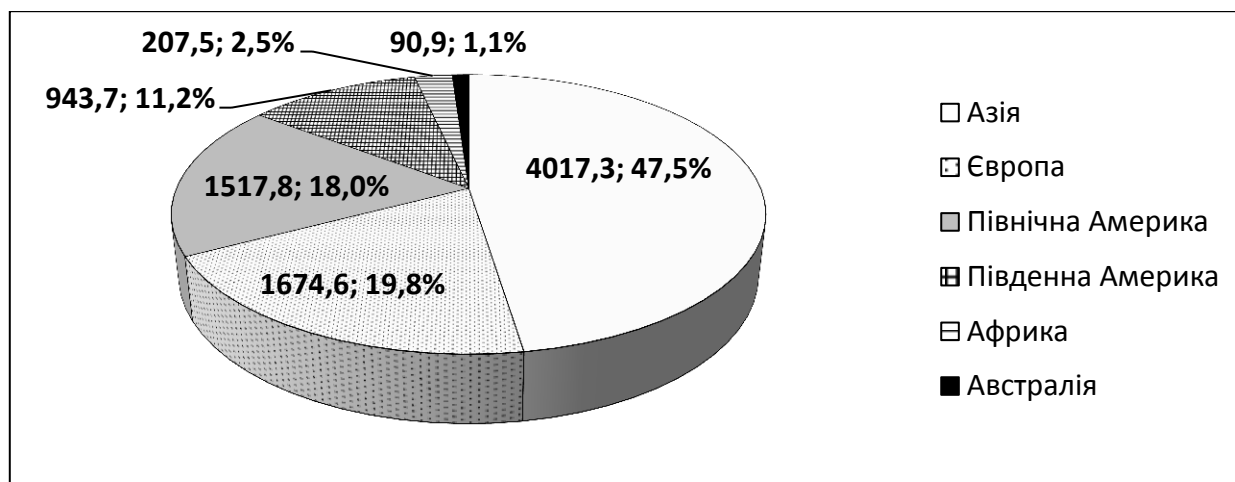

Рис. 5. Структура виробництва відновлювальної електроенергії за регіонами світу в 2022 році (ТВт*год., %) (побудовано авторами за [2])

Отже, у зв'язку зі значним негативним екологічним впливом традиційної електроенергетики, а також з обмеженістю світових ресурсів викопного палива, країни світу поступово нарощують потужності відновлювальної електроенергетики. І хоча на сьогоднішній день на відновлювальні джерела припадає всього трохи менше третини всієї виробленої електроенергії світу, цей показник має постійну позитивну динаміку.

Список використаних джерел:

1. Hydroelectricity [Електронний ресурс] // Statistical Review of World Energy 2023. – Режим доступу : <file:///C:/Users/user/Desktop/Statistical%20Review%20of%20World%20Energy.pdf>;
2. Renewable electricity generation, World [Електронний ресурс] // Our World in Data. – Режим доступу : <https://ourworldindata.org/grapher/modern-renewable-energy-consumption>;
3. Renewable Energy [Електронний ресурс] // Our World in Data. – Режим доступу : <https://ourworldindata.org/renewable-energy>;
4. Renewable energy [Електронний ресурс] // Statistical Review of World Energy 2023. – Режим доступу : <file:///C:/Users/user/Desktop/Statistical%20Review%20of%20World%20Energy.pdf>;
5. Share of electricity generated by renewables [Електронний ресурс] // Our World in Data. – Режим доступу : <https://ourworldindata.org/grapher/share-electricity-renewables>;
6. Share of renewables in electricity production [Електронний ресурс] // World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023. – Режим доступу : <https://yearbook.enerdata.net/renewables/renewable-in-electricity-production-share.html>;
7. Statistical Review of World Energy 2023 / 72nd edition [Електронний ресурс] // Energy Institute. – Режим доступу : <file:///C:/Users/user/Desktop/Statistical%20Review%20of%20World%20Energy.pdf>;
8. World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023 [Електронний ресурс] // Enerdata. – Режим доступу : <https://yearbook.enerdata.net/>

НОВА ГЕОЕКОНОМІЧНА РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ БЕССАРАБІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНУ

Події, які почалися 24 лютого 2022 року кардинально змінили життя, насамперед, населення країн Східної та Центральної Європи. Безумовно найбільших змін зазнала Україна, яка втратила в ході бойових дій десятки тисяч своїх людей та де відбуваються катастрофічні демографічні, соціальні, економічні та екологічні процеси. В спрощеному вигляді можемо говорити про невивірне, за станом на цей час, зменшення працересурсного та статевікового потенціалу за рахунок від їзду за кордон мільйонів людей працездатного та репродуктивного віку, фізичне руйнування основних виробничих фондів експортноорієнтованих галузей національної економіки, трансформація просторової структури експортно-імпортних операції тощо. В контексті цих процесів значно збільшилась роль Української Бессарабії в питанні забезпечення національної безпеки держави. Однак, для реалізації нового потенціалу регіону необхідно мінімізувати негативні тенденції його розвитку.

Перетворення південно-західної частини Одещини на своєрідний анклав зумовила нові виклики для мешканців регіону та органів публічного управління різних ієрархічних рівнів, які можуть бути вирішені при створенні нової інноваційної технологічної структури економіки регіону та впровадження нових підходів до просторового планування соціо-еколого-економічної діяльності в регіоні. Базовою основою для сталого розвитку Української Бессарабії має стати ефективне співробітництво територіальних громад. Тут важливе значення має синергія органів публічного управління, бізнесу, наукових установ та інститутів громадянського суспільства. Нагальною також є проблема створення нових, можливо транскордонних, соціо-економіко-гуманітарних утворень для вирішення питань створених російською агресією та в подальшому сприянню сталому розвитку регіону.

Сучасні несприятливі соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в Україні відбуваються на тлі глобальних та регіональних кризових явищ. Найбільшому комплексному впливу піддані прикордонні та приморські території нашої держави. Він визначається дією багатьох чинників, серед яких основними є:

- геополітичні процеси в Чорноморському та Середземноморському регіонах мають негативний вплив на соціально-економічний та геополітичний розвиток України;

- військово-політичні конфлікти в Україні природно сприяють центробіжним процесам в державі, де особливе навантаження припадає на приморські та прикордонні території, які відповідно потребують впровадження ефективних стратегій (програм) розвитку;

- сучасні природно-кліматичні зміни, які проявляються в різкому збільшенні напівпустельних ландшафтів в Чорноморсько-Азовському регіоні, негативно впливають на розвиток агропромислового комплексу [1];

- енергетична залежність південно-західної частини Одещини від поставок електрики з Молдови;

- складна геодемографічна ситуація, яка виражається в депопуляції та від'ємного міграційного руху населення;

- концентрація в цій зоні найбільш поліетнічних регіонів України, батьківщинами основних етнічних груп яких є сусідні держави;

- вироблені та впровадженні в діяльність традиції гармонійного міжетнічного спілкування;

- діяльність історичних батьківщин основних етнічних спільнот регіонів, спрямована на залучення людського потенціалу в господарство власних країн;

- відсутність ефективної гуманітарної політики;

- оптимізація освітніх, медичних, культурних та інших закладів, які надають послуги першого та другого рівня, ставить під загрозу збереження сформованих систем розселення (поселення, які знаходяться на кордонах новоутворених територіальних громад приречені до обезлюднення);

- зміна природно-кліматичних умов життєдіяльності населення, низька додана вартість продукції агропромислового комплексу, відсутність переробки місцевої сировини, монокультурність сільського господарства [2];

- безконтрольне природокористування, порушення природоохоронного законодавства, негативні екологічні процеси в сусідніх державах тощо.

Нова реальність життєдіяльності населення України обумовлює нові підходи до планування розвитку території. До основних чинників, які актуалізували такі напрями в Українській Бессарабії, віднесемо наступні:

- покращення транспортно-логістичного положення;

- трансформація систем розселення (СР) тощо.

Запуск поромної переправи Орлівка – Ісакча значно зменшило час перебування в дорозі пасажирів з країн Північно-Західної Європи в Україну. Прогнозується збільшення кількості туристів з цього регіону в нашу державу. Для досягнення позитивного економічного ефекту від туризму доцільно:

- виділити територію для облаштування шляхової інфраструктури;

- акцентувати увагу на розвитку туризму, насамперед, в регіонах проживання етнічних спільнот, які мають національні держави в Європі.

Створення нових субрегіональних АТО обумовлює трансформацію СР районного, міжрайонного та обласного рівнів. Для ефективного управління СР необхідно:

- модернізувати новий АТУ з акцентом на реально сформовані в процесі історико-географічного розвитку територіальні утворення;

- створити умови для збільшення функціональних ознак центрів нових районів, в т.ч. шляхом збільшення площ поселень;
- колишні центри адміністративних районів мають стати точками зростання 1-черги, а інші центри ТГ – 2-черги [4].

Головним принципом планування території південно-західної частини Одеської області має носити комплексний характер, бути строковою, з чітким механізмом її реалізації. Для цього необхідно орієнтуватися на:

- створення нових систем розселення, що обумовлено формуванням нових субрегіональних АТО;
- складну агроекологічну ситуацію[3];
- оптимізацію співвідношення соціально-економічної структури з наданням послуг населенню;
- формування та розвиток нової системи соціально-культурного обслуговування;
- оздоровлення малих річок задля покращення соціально-екологічної ситуації в регіоні тощо.

Проаналізувавши наведені чинники, виділимо 4 основні групи питань, які, на нашу думку, є нагальними проблемами Української Бессарабії:

- сучасні геоекономічні та соціо-гуманітарні проблеми приморських та прикордонних регіонів України: виклики для національної безпеки;
- оптимізація системи освіти – основа формування та розвитку людського потенціалу;
- якісне середовище життєдіяльності населення – запорука переходу регіону до сталого розвитку;
- інноваційний агропромисловий комплекс з високою доданою вартістю місцевих продуктів – база розвитку територіальних громад та формування продовольчої безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. *Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства. навчальний посібник / за ред. О.Г. Топчієва. Одеса: Астропринт. 2012. 336 с.*
2. *Тодоров В.І., Русев І.Т., Кічук А.В. Звіт про стратегічну екологічну оцінку стратегії розвитку Криничненської сільської територіальної громади до 2027 р. Ізмаїльський державний гуманітарний університет. 2023. 57 с.*
3. *Топчиев О.Г. Геоэкология. Одеса : Astroprint, 1996. 391 с.*
4. *Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса : Астропринт. 2005. 632 с.*

ДО ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Україна на європейському та світовому рівні завжди виділялася своїм потужним природно-ресурсним та людським потенціалом. В аспекті засад Стратегії сталого розвитку, прийнятій світовою спільнотою ще в 1992 році в Бразилії, виконувала свою миролюбиму, важливу роль в подоланні голоду та бідності на планеті, маючи високий рівень щорічного показника експорту продовольства до багатьох країн Африки, Південної Америки, Південно-Східної Азії. Цю місію Україна продовжує навіть в умовах військової агресії і суттєвих перешкод на її кордонах з Європою. Але після початку повномасштабного вторгнення російських загарбників Україна зіштовхнулася з багатьма складними проблемами комплексного характеру, зокрема значними втратами людських ресурсів і руйнацією критичної, виробничої та соціальної інфраструктури. Незважаючи на тривання війни, ми маємо впевненість у нашій перемозі і перебудовуємо на це не лише свою свідомість, а й розробляємо конкретні плани подальшого розвитку регіонів і країни в цілому. В населення та керівництва України немає сумнівів в можливості відновлення не лише колишнього потужного потенціалу нашої держави, а й виведення її нові рівні соціально-економічного, інтелектуального рівня, як достойного члена Європейського співтовариства. Тому необхідні комплексні міждисциплінарні дослідження з питань повоєнного відновлення та модернізації нашої країни. Існує безліч різних планів та концепцій відновлення України в післявоєнний період, включаючи й допомогу з-за кордону [1].

Для успішного відновлення України необхідно врахувати різноманітні аспекти, серед яких: головні пріоритети, безпека, фінансування, інновації та енергоефективність окремих будівель та господарства в цілому. Хоча ми не перші, хто стикається з таким завданням - світ вже пройшов через реконструкцію після Другої світової війни та інших регіональних конфліктів. Відновлення Європи після Другої світової війни розпочалося через три роки після її завершення. Успіх реабілітації західноєвропейської економіки після війни був підтриманий потужним імпортом з Північної Америки, позиками та субсидіями від США та Канади. "План Маршалла" став символом програми післявоєнного відновлення, а тому вимагає прискіпливого аналізу для розробки власних регіональних програм та концепцій відбудови країни та її регіонів. Україна з її потужним інтелектуальним людським потенціалом не буде чекати три роки і тому вже в квітні 2022 року ідея такого підходу була обговорена в МВФ та Світовому банку. Україна також розпочала обговорення відновлення своєї економіки та інфраструктури ще у квітні 2022 року на законодавчому

рівні. Президент України підписав наказ про створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Основними завданнями цього консультативного органу є розробка плану заходів з відновлення та розвитку інфраструктури та економіки України, а також розробка пропозицій щодо пріоритетних реформ у воєнний та післявоєнний періоди [1]. Станом на 2 травня 2022 року цим дорадчим органом був розроблений план відновлення України після війни, який включав такі принципи, як: повний доступ до ринків ЄС і G7; отримання статусу кандидата, а потім і повноправного членства в ЄС; будівництво економіки на принципах дерегуляції та лібералізації; налагодження логістичних шляхів у західному напрямку; перехід від експорту сировини до переробки у тих галузях, які найбільш прибуткові; розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу; енергетичне самозабезпечення за рахунок збільшення власного видобутку газу та розвитку атомної енергетики; модернізація клімату; локалізація не менше 60% [2].

Розвиток країни залежить від багатьох факторів, але ключовими серед них є збереження суверенітету території, демографічна ситуація, стан і ефективність національної економіки та інфраструктура, що забезпечує зв'язок всіх регіонів країни. Компетентні органи влади країни формують та втілюють свої політики на основі аналізу об'єктивної ситуації, внутрішніх переваг і обмежень, а також з урахуванням можливих ризиків та загроз ззовні. Отже, розробка нової політики щодо регіонального розвитку потребує глибокого аналізу та оцінки поточної ситуації, зокрема у зв'язку з війною та її впливом на Україну в цілому й на окремі регіони та територіальні громади [4] з урахуванням наступних викликів:

- Окупація територій: від сходу до півдня простягається окупована територія, що призвело до повної втрати контролю над портами на Азовському морі та блокади українських портів на Чорному морі. Противник активно намагається зруйнувати всі шляхи для морського експорту українських товарів, які є ключовими для вивезення українських експортних продуктів, зокрема харчових. У той же час альтернативні транспортні маршрути не можуть забезпечити достатньо потрібний обсяг транспортування в короткостроковій перспективі;

- Вимушена міграція: мільйони українців залишили свої місця проживання, як в районах, де тривають або тривали бойові дії, так і в тих, де конфлікт не мав місця. Частина з них емігрувала за кордон. На початок травня 2022 року понад 11 мільйонів українців були змушені покинути свої домівки. Важливо зазначити, що точних даних про кількість, віковий та статевий розподіл переселенців немає через різноманітні об'єктивні та суб'єктивні причини, тому ми використовуємо джерела, які є доступними та об'єктивними. Згідно з міжнародним досвідом, чим триваліше будуть відсутні умови для повернення, тим менше ймовірно, що люди, які залишили свої місця проживання, повернуться туди, коли умови для цього з'являться. Отже, можна припустити, що значна частина тих, хто зареєструвався як переміщена особа на новому місці проживання, можуть вирішити залишитися там назавжди, і це має великий

потенціальний вплив на систему розселення в Україні та розподіл робочої сили по різних регіонах країни.

- Руйнування інфраструктури: протягом війни Росія завдала шкоди тисячам об'єктів інфраструктури, включаючи аеропорти, мостові переходи, житлові та соціальні будівлі, які важливі для відновлення та розвитку регіонів і для повернення людей. Оцінка збитків ще не завершена через обмежений доступ до окремих територій, а кількість зруйнованих об'єктів постійно зростає через подальші атаки Росії навіть у віддалених від фронту містах, а також артилерійські та авіаційні удари по містах і селах вздовж лінії фронту та північно-східних кордонів України. Прикордонні території Чернігівської, Сумської, Харківської областей щодня зазнають обстрілів, що утруднює повернення людей, відновлення житла та інфраструктури.

- Втрата транзитного потенціалу: закриття кордонів на сході та півночі нашої держави впливають на переваги у плануванні та відновленні/будівництві доріг, що відкриває шлях для створення нових транспортних маршрутів.

- Деіндустріалізація промислових міст та регіонів, які зазнали найбільших руйнувань через війну. У Маріуполі постраждали найбільші металургійні комбінати, такі як імені Ілліча та Азовсталь, які належать до групи Метінвест. Загальні втрати податків від знищення цих підприємств можуть сягати близько 50 мільярдів гривень. Також постраждали або серйозно пошкоджені Лисичанський та Кременчуцький нафтохімічні заводи, а також багато інших підприємств і цехів у Харкові, Києві, Чернігові, Миколаєві, Сумах, Охтирці та інших містах. Більше півтори тисячі підприємств намагаються вивезти обладнання та персонал подалі від фронту, зокрема у центральні та західні регіони України. Це призводить до деіндустріалізації промислових міст і регіонів, які раніше визначали промисловий потенціал України. Це має серйозний вплив на сучасний стан і майбутнє розміщення продуктивних сил в Україні, а також визначатиме можливості повернення або неповернення людей у ці промислові міста та регіони [3, 4].

Відновлення України не обмежується лише відбудовою зруйнованої інфраструктури, але передбачає створення умов для повноцінного життя у містах і селах, а також адаптацію до нових реалій, зокрема, постійної загрози війни з боку Росії (при цьому слід зазначити, що загроза також існує з боку Білорусі, яка фактично стала сателітом РФ). До початку війни українські політики, експерти та прості громадяни розуміли, що різні регіони України відрізняються за різними показниками, але зараз до цих об'єктивних показників додається ще один – близькість до кордонів Росії та Білорусі, що збільшує ризик нападу з боку цих країн. Ця близькість стала одним з основних обмежуючих факторів для повернення вимушених переселенців у ці райони та розвитку виробництва. Враховуючи небезпеку з боку Росії та Білорусі, яка лишиться навіть після завершення війни, для планування відновлення та майбутнього розвитку регіонів цілком доцільно розглянути три макрорегіони: Східний (фронтір) – території безпосередньо вздовж кордону з РФ та Білоруссю, де загроза нападу найбільша і де необхідно розмістити велику кількість оборонних споруд; Центральний (опір) – території, що межують з

фронтовими районами, де загроза нападу менша; Західний (задній) – регіони на заході України, які найближче знаходяться до країн ЄС і де загроза нападу з боку РФ/РБ мінімальна [3, 4]. Шляхом ретельного планування Україна може переорієнтувати свою стратегію, перетворивши виклики на можливості. Політичні лідери України повинні зосередитися на підвищенні продуктивності праці та використанні наслідків конфлікту як катализатора для модернізації економіки та державного апарату. Це включає в себе розвиток низьковуглецевого виробництва, підвищення енергоефективності економіки та застосування інноваційних рішень у сфері публічних послуг. Загалом, мета полягає в тому, щоб протягом короткого періоду часу досягти тих структурних змін, через які інші європейські країни проходили роками [1].

Висновки. В публікації розглянуто важливі питання, що стосуються сучасного стану втрат і розрухи територій регіонів України в результаті постійних військових дій з боку нашого агресивного сусіда Росії. Трагедія України, що продовжується третій рік з величезною кількістю людських жертв, втратою багатьох матеріальних ресурсів, розрушенням міст і сіл вимагає детального міждисциплінарного аналізу для побудови стратегій і планів потужного відновлення та подальшого розвитку територій держави. Багато науковців різних галузевих напрямків працюють над удосконаленням нашої обороноздатності, відновленням і посиленням військової могутності. Але не менш важливим є питання відновлення територіальної організації господарства, визначення проривних галузей економіки, сільського господарства, що забезпечать відновленню економічного потенціалу України, підвищенню її міжнародного рівня тощо. Це завдання міждисциплінарних досліджень багатьох наук, до яких відноситься і суспільна географія з її комплексним підходом і потужним міждисциплінарним апаратом. Такі наступні дослідження в планах авторів.

Список використаних джерел:

1. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни / *Економіка та суспільство* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>
2. Пилипенко Я. Відбудова України після війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/en/blogs/reconstruction-of-ukraine-after-the-war/>
3. Ткачук А. Оновлення державної стратегії регіонального розвитку. Що профільне міністерство і кабмін повинні врахувати насамперед / *Дзеркало тижня* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/onovlennja-derzhavnoji-stratehiji-rehionalnoho-rozvitku-shcho-profilne-ministerstvo-i-kabmin-povinni-vrakhuvati-nasampered.html>
4. Ткачук А., Третьяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни / *Інститут громадянського суспільства* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240/2163>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У РЕКОНСТРУКТИВНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

Екологічна політика України під час військової агресії РФ має відрізнятись гнучкістю, відповідальністю з орієнтацією на захист довкілля та здоров'я людей в умовах воєнного часу на засадах реалізації домінант бізнес-екосистемного концепту [3] до просторового переформатування діяльності господарських систем територіальних утворень. Її дії, важелі та регулятори мають бути інтегрованими й інкорпорованими до національного екосистемного інструментарію, оскільки вони визначають дієвість екологічної стратегії України у площині ефективного реагування на екологічні виклики в умовах військової агресії РФ. На авторське переконання суб'єктам регіонального управління необхідно розробити, залучити та реалізовувати дію комплексу організаційно-економічних механізмів (табл. 1, ст. 1) і передбачити у регіональних екологічних стратегіях певний перелік обов'язкових рубрик (табл. 1, ст. 3).

Визнаємо: під час військової агресії РФ кілька регіонів зазнали нищівних руйнувань, де сформувались загрозливі екологічні наслідки як для провадження природно-господарської діяльності, так і для *навколишнього природного середовища* (НПС). Це стосується таких областей як Київська, Сумська, Донецька, Луганська, Херсонська, Одеська і Запорізька. Для кожного з цих регіонів суб'єктам управління слід розробити та реалізувати спеціалізований комплекс заходів, змістовність яких базується на детермінантах бізнес екосистемного підходу [3] до відновлення НПС і природних активів, які враховуватимуть екологічні, соціальні, технологічні та економічні виклики сьогодення (табл. 2). Тож, ефективність регіональної екологічної політики потребує використання бізнес-еко-системного підходу, передбачаючи як захист, так і відновлення систем господарювання та НПС, що є критично важливим для збереження біорізноманіття, природних ресурсів та культурної спадщини.

Організаційно-економічні механізми реалізації дії регіональної екологічної політики України під час військової агресії РФ*

Організаційно-економічний механізм	Опис змістовності організаційно-економічного механізму	Обов'язкові рубрики у регіональній екологічній стратегії
1	2	3
I. Залучення локальних екологічних фондів	Створення та фінансування локальних фондів для підтримки екологічних проектів за бізнес-еко-системним концептом сталого господарювання на регіональному рівні.	I. Визначення переліку реальних локальних екологічних проблем і викликів.
II. Податкові ініціативи для малого та середнього бізнесу	Запровадження податкових заходів для стимулювання місцевого бізнесу до участі в екологічних ініціативах	II. Збереження та відновлення біорізноманіття. III. Обсяги забруднення в регіоні та очищення/регенерація довкілля.
III. Регіональні та територіальні програми відновлення	Розробка та реалізація програм із водними ресурсами. відновлення місцевої інфраструктури за екологічним спрямуванням програм із управління провадження господарської діяльності. відходами на засадах	IV. Регіональне управління із водними ресурсами.
IV. Генерування та стимулювання громадських ініціатив із очищення та відновлення	Розроблення, організація та реалізації фінансування громадських проектів по екосистемних підходів. очищенню та відновленню природних ресурсів і природно-ресурсних активів.	V. Розвиток локальних програм із управління відходами на засадах бізнес-підходів.
У. Організація регіональних екологічних партнерств	Встановлення державно-приватного та публічно-приватного партнерства, впровадження розбудова партнерств між місцевою владою, бізнесом та громадськістю для реалізації екологічних проектів.	VI. Стимулювання розвитку зеленої інфраструктури та рекреаційних зон.
VI. Розроблення місцевих екологічних освітніх програм	Розробка та впровадження освітніх програм для підвищення екологічної обізнаності серед населення територіальних утворень.	VII. Розробка та впровадження місцевих енергозберігаючих проектів.
VII. Підтримка інноваційних екологічних стартапів	Фінансове забезпечення та консультативна підтримка стартапів, що реалізують інноваційні рішення у приватного й публічно-приватного партнерства при	VIII. Розвиток і стимулювання екологічної освіти та залучення громадськості до реалізації бізнес-ініціатив.
VIII. Забезпечення сталого господарювання	Розбудова в регіоні систем сталого господарювання із формалізацією їх господарських систем. моделей за урахування ключових детермінант реконструктивної сталого господарювання в просторовій організації природно-господарської діяльності. Формування базових типів їх ідентифікації. п'ятимірного комплексу просторової організації господарських систем у контексті забезпечення якості життя.	IX. Стимулювання екоспрямованих господарських систем.
		X. Формування систем сталого господарювання в регіонах за урахування базових типів їх ідентифікації.

Джерело * Сформульовано і систематизовано у табличному вигляді автором за [1; 2]

Особливості реалізації регіональної екологічної політики у зруйнованих під час військової агресії в областях*

Постраждали регіони	Особливості реалізації екологічної політики у зруйнованих екосистемах	Трансверсальні заходи в регіонах, які постраждали та механізми реалізації їх дії
Київська область	Відновлення лісового господарства та зелених зон. Після обстрілів та бойових дій необхідно зосередитися на відновленні лісопосадок і парків, а також на очищенні водойм від забруднень.	1) Екологічний моніторинг. Розробка та впровадження систем моніторингу для виявлення пошкоджень екосистем. 2) Міжнародна підтримка.
Сумська область	Відновлення сільськогосподарських угідь. Слід забезпечити та залучити регенераційні технології для відновлення родючості ґрунтів, постраждалих від воєнних дій, та стимулювати впровадження сільськогосподарських практик.	Активізація зусиль щодо залучення міжнародної технічної підтримки в процесі залучення громад і надання їм необхідних когнітивно-інформаційних знань за бізнес-еко-систем.
Донецька і Луганська області	Забезпечити промислову безпеку та відновлення. Слід зосередитися на ліквідації наслідків руйнувань промислових об'єктів, включаючи очищення забруднених територій водойм, а також на відновленні інфраструктури.	4) Розробка і реалізація конкретних екологічних проєктів щодо: а) відновлення водних ресурсів; б) підвищення рівня
Запорізька область	Забезпечити енергетичну безпеку і відновлення. Враховуючи важливість Запорізької АЕС, необхідне забезпечення енергетичної безпеки та розроблення енергетичної інфраструктури, що є критично важливим для генерування	енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії; в) ландшафтів і біорізноманіття; г) соціально-економічної регенерації територіальних утворень; спеціалізованого комплексу заходів: а) публічно-приватне партнерство; б) міжнародні гранти і кредити; в) впровадження волонтерських і громадських ініціатив.
Херсонська область	1. Відновлення водних ресурсів. Особлива увага до очищення та відновлення річки Дніпро та інших водних артерій, що зазнали забруднення через воєнні дії. 2. Рекультивация сільськогосподарських угідь, враховуючи аграрний характер регіону - заходи для родючості пошкоджених земель. 3. Ліквідація наслідків екоциду. Реалізація комплексних програм із ліквідації наслідків екологічних катастроф, спричинених військовими діями.	1) Екологічний моніторинг та оцінка збитків. 2) Інвестиції в «зелену» інфраструктуру. 3) Громадська участь та освіта. 4) Міжнародна співпраця. 5) Розробка та реалізація спеціалізованих заходів й інструментарію щодо: а) моніторингу; б) розробки та реалізації ціннісно-орієнтованої концепції, яка передбачала б
Одеська	1. Захист берегової лінії (заходи для попереднє	нарахування і

Постраждали регіони	Особливості реалізації екологічної політики у зруйнованих екосистемах	Трансверсальні заходи в регіонах, які постраждали та механізми реалізації їх дії
область	захисту і відновлення берегової лінії Чорного моря, включаючи боротьбу з збитків ерозією і забрудненням узбережжя).	екологічних соціально-економічним системам держави; в) 2. Екологічна безпека портової реалізації принципів політики інфраструктури (Одеса є важливим забезпечення екологічної портовим містом, зосередитися слід на рівноваги та сталого людського відновленні та забезпеченні екологічної розвитку; г) відновлення систем безпеки портових об'єктів).
	3. Відновлення зелених зон (реалізація д) реабілітація екосистем та проектів із відновлення парків, садів та біорізноманіття. інших зелених зон, що постраждали).	водопостачання та очищення води;

Висновки: в умовах воєнного конфлікту критично важливим є швидке реагування на регіональні екологічні катастрофи, реалізація довготривалих стратегій відновлення, які б враховували як невідкладні потреби, так і перспективу сталого розвитку і господарювання в певному регіоні. Успіх цих заходів залежить від координації зусиль на всіх рівнях управління, активної участі громад і наукової спільноти, підтримки міжнародних партнерів. Джерело * Сформульовано та систематизовано у табличному вигляді автором за [1-3].

Тож, на регіональному рівні акцент маємо робити на вирішенні локальних екологічних проблем із урахуванням специфіки природно-господарської діяльності та потреб кожного регіону, передбачаючи: а) розвиток зеленої інфраструктури, відновлення біорізноманіття, управління відходами та залучення громадськості до екологічних ініціатив; б) впровадження місцевих проектів, які сприяють створенню стійких та самодостатніх екосистем; в) використання п'ятивимірному комплексу просторової організації господарських систем в регіонах у контексті забезпечення якості життя. Відтак, урахування бізнес-екосистемного концепту у цій площині стає беззаперечним.

Список використаних джерел:

1. Микитенко В.В., Худoley В.Ю. Політика забезпечення екологічної рівноваги та сталого людського розвитку в регіональних економічних системах України. Формування ринкових відносин в Україні, 2012. № 12 (139). С. 215 – 225.
2. Веклич О.О. Сутнісна характеристика екосистемних активів територіальних громад. Ефективна економіка, 2020. № 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.17>
3. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання. Економіка природокористування і сталий розвиток, 2020. № 8 (27). С. 21—27. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8\(27\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8(27)/3)

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКСКУРСІЙНИХ ТА ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ГЕОГРАФІЇ

Сучасні стандарти в освіті націлені не тільки на те, щоб передати учням знання, але й акцентують увагу на розвитку їхніх вмінь, навичок, активності та здатності критично мислити. Це особливо актуально у контексті вивчення географії, яке має за мету з'ясування особливостей взаємодії між суспільством та природним оточенням, а також формування географічної культури та просторової грамотності. Вивчення географії допомагає учням сформувати цілісне розуміння про нашу планету, в аспекті просторового розташування природних умов і ресурсів та взаємопов'язаного рівня соціально-економічного розвитку.

Проте, викладання географії в школі часто стикається із викликом втрати зацікавленості учнів, одноманітністю у освітньому процесі. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми А. Проценко та В. Яковлева [5] вважають організацію польових досліджень та екскурсій, що дозволяють учням активно досліджувати реальні географічні об'єкти та встановлювати їх зв'язок з теоретичним матеріалом. Більше того, активне залучення учнів до такої діяльності не лише стимулює їхній інтерес, але і є ключовим методом досягнення як предметних, так і цільових результатів навчання.

Екскурсія – форма організації освітнього процесу, під час якої навчання відбувається не в класному приміщенні, а в реальних умовах природного середовища, на виробництві або у закладі сфери послуг [1]. Це дозволяє учням безпосередньо взаємодіяти з об'єктами або суб'єктами господарської діяльності, що створює основу для усвідомлення географічних концепцій та розвитку предметних компетентностей.

Доповнюючи, О. Варакута та Б. Гавришок [1] зазначають, що екскурсії надають унікальну можливість учням працювати в реальному середовищі. Але при цьому, така форма роботи вимагає від учителів детальної передекспедиційної підготовки та вмілого проведення.

Екскурсії не лише призначені для ознайомлення з об'єктами, але й спрямовані на встановлення взаємозалежностей між різними компонентами природи з одного боку, і між природою та господарською та культурною діяльністю населення – з іншого. Ці форми досліджень сприяють розвитку у школярів спостережливості, уяви, наочно-образного мислення, цілеспрямованого сприйняття, а також формуванню бережливого ставлення до природи, відіграючи важливу роль у екологічній освіті [1].

Головна роль екскурсій у навчанні географії – це розвиток різних навичок,

таких як вміння проводити вимірювання, зафіксувати результати та оцінювати їх точність, класифікувати об'єкти і явища природи, а також технологічні процеси, переконує Л. Воловик [2]. У підсумку учні отримують знання, вміння та навички для подальшого проведення всебічних характеристик географічних об'єктів, природних і антропогенних явищ і процесів, пояснення та розуміння їх сутності. А також, протягом екскурсій учні вчаться досліджувати природу як самостійно, так і у групі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та презентувати результати своїх досліджень.

У географічному дослідженні територій важливе значення мають також польові дослідження, які дозволяють збирати первинну інформацію про конкретну місцевість та передбачати розвиток суспільних і фізико-географічних процесів і явищ. Під час польових досліджень учні вивчають певну територію або явище, будучи на місці одноразово або періодично [3]. Вони реалізуються під час пішохідних або автомобільних маршрутів та можуть бути галузевими або комплексними [4].

Протягом здійснення польових досліджень учні опановують навички самостійного аналізу території, оволодівають основними методами цього аналізу, навчаються знаходити та використовувати потрібні джерела інформації, включаючи літературні, статистичні, картографічні та інші, а також систематизувати інформацію та робити відповідні висновки [4]. Крім того, під час таких досліджень учні отримують можливість практичного застосування теоретичних знань, що сприяє їхньому глибшому засвоєнню та розумінню.

Отже, географічна освіта відіграє ключову роль у формуванні в учнів цілісного уявлення про світ. Щоб забезпечити ефективне вивчення географії важливо використовувати різноманітні педагогічні інструменти, серед яких особливе місце належить екскурсіям та польовим дослідженням. Ці форми навчання дозволяють учням безпосередньо взаємодіяти з географічними об'єктами та процесами, розвиваючи спостережливість, уяву, наочно-образне мислення та інші навички. Крім того, вони сприяють формуванню в учнів бережливого ставлення до природи та розвитку екологічної свідомості. Впровадження екскурсійних та польових досліджень у навчальний процес географії сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й формуванню повноцінної та компетентної особистості, здатної аналізувати й усвідомлено взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Список використаних джерел:

1. Варакута О., Гавришок Б. Реалізація краєзнавчого принципу вивчення географії засобами навчальних екскурсій. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2023. № 1 (54). С. 200-209.
2. Воловик Л. Розвиток здібностей учнів у процесі навчальних екскурсій з географії. *Scientia Et Societas*. 2022. №2. С. 85–92.
3. Мисько В.З., Недря Т.В. Особливості організації геологічних досліджень вихованнями туристсько-краєзнавчого та еколого-натуралістичного відділів пзо. *Географія та туризм: матеріали конференції*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. С.84-92.
4. Петух Г.М. Особливості науково-дослідної роботи з географії в ЗНЗ. *Наукові записки*. 2015. №7. С.75-78.
5. Проценко А., Яковлева В. Нетрадиційні форми уроків географії в профільній освіті. *Modern vision of implementing innovations in scientific studies: Collection of scientific papers*. 2023. С.106-113.

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСТВА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ НАПЕРЕДОДНІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ 2022 РОКУ

Після розвалу Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності відбулися кардинальні зміни в господарстві Сумської області. Його просторова організація почала активно трансформуватися в умовах руйнування командно-планової економічної системи та переходу до ринкової. На відміну від деяких інших посткомуністичних країн, яким вдалося за допомогою методів «шокової терапії» у відносно короткі терміни стабілізувати та перевести свої економіки у формат ринкових, в Україні цей процес затягнувся на значно довший час і супроводжувався рядом управлінських помилок, що призвели до болісних економічних втрат. Для Сумської області такий розвиток подій означав стрімку деіндустріалізацію господарства та порушення функціонування його усталеної просторової організації у вигляді Сумського регіонального територіально-виробничого комплексу. Також місце Сумської області з точки зору парадигми Фрідмана «центр-периферія» змінилося з напівпериферійного, яке вона займала в радянському господарському комплексі, до периферійного в просторовій структурі господарства незалежної України. Сумщина стала постачальником дешевої робочої сили для «центральных» міст і регіонів України, а її господарська спеціалізація почала швидко зміщуватися в бік експорту аграрної та добувної сировини.

Наслідками деіндустріалізації Сумської області стало кратне скорочення обсягів виробництва промислової продукції, збіднення товарної структури виробництва та закриття великої кількості промислових підприємств. Паралельно відбулася часткова реаграризація економіки області й зростання питомої ваги сільського господарства у ВРП. Крім того, в області, як і по всій країні, активізувались процеси просторової дисперсії в господарстві, що було викликане інтенсивним зростанням малого та середнього бізнесу, який поширювався на всій території регіону. Дисперсія господарської діяльності стала протилежністю процесам концентрації, що були характерні для індустріальної радянської епохи.

На відміну від радянської системи просторової організації господарства, у якій домінували жорсткі вертикальні зв'язки і на основі яких функціонували ТВК, горизонтальні зв'язки між окремими підприємствами та цілими галузями напередодні початку російського вторгнення вже відігравали ключову роль. Завдяки ним просторова організація господарства стала більш адаптивною в умовах різноманітних коливань ринку. При цьому, незважаючи на масштабні трансформації просторової організації господарства Сумської області в останні

роки існування СРСР та в період становлення незалежної України, такі її елементи як господарські вузли, центри, пункти збереглися і продовжували функціонувати, оскільки були прив'язаними до певних історично сформованих населених пунктів та агломерацій та залишалися опорними точками в каркасі просторової організації господарства області.

Загалом, в останні роки перед повномасштабним російським вторгненням на території Сумської області функціонували 3 багатогалузевих господарських вузли (Сумський, Конотопський, Шосткинський), декілька господарських центрів (Роменський, Охтирський, Глухівський, Ворожба-Білопільський, Лебединський, Тростянецький) та ряд господарських пунктів до переліку яких відносять невеликі поселення, у яких знаходиться кілька непов'язаних між собою підприємств однієї чи двох галузей господарства.

На Сумщині майже відсутні такі значні галузеві та інтегральні форми просторово-територіального зосередження, як промислово-господарські агломерації міського типу. Лише Сумський господарський вузол має деякі розмиті риси такої агломерації. В області існують відчутні просторові відмінності в інтенсивності господарського розвитку, а особливо промислового. Усі найважливіші існуючі господарські центри співпадають з найбільшими населеними пунктами й досить слабо взаємодіють один з одним, оскільки нерівномірно розкидані по території регіону, а існуюча транспортна інфраструктура не має достатнього рівня розвитку, щоб забезпечити їм задовільний ступінь інтеграції. [2].

Відмітимо, що господарські вузли, центри та пункти є далеко не єдиними формами просторової організації господарства Сумщини. Вони є найбільш помітними з них та відіграють роль опорних для формування та функціонування інших форм просторової організації. У Сумській області, на нашу думку, найбільш перспективними з них є різноманітні кластери, індустріальні парки, полюси зростання, осі розвитку.

Кластери прийшли на заміну територіально-виробничим комплексам і почали своє становлення в Україні з розвитком сервісної постіндустріальної економіки. У Сумській області вони з'явилися за подібною схемою. Точну кількість кластерних утворень у регіоні назвати проблематично, оскільки значна їх частина утворилась стихійно й не оформлена документально. При цьому існують й офіційно зареєстровані кластерні організації. Найпотужнішим таким кластером у Сумській області є Сумський машинобудівний кластер енергетичного обладнання (СМКЕО), який знаходиться на території міста Суми. За допомогою кластеризації припиняється хаотичний розвиток територій, функціонування і взаємозв'язки окремих елементів стають більш стійкими і цілеспрямованими – відбувається формування оптимальної просторової структури.

У Сумській області станом на початок 2022 року функціонувало декілька індустріальних парків, що мали необхідну інфраструктуру для діяльності у сфері обробної промисловості, ведення наукових досліджень та діяльності у сфері високотехнологічних галузей. Так, на території регіону в різні роки були створені такі індустріальні парки, як «Свема» в місті Шостка, «Тростянець»

(м. Тростянець) та «Суми» (м. Суми), які внесено до Реєстру індустріальних (промислових) парків України. По факту вони представляють з себе зручні майданчики, де має розміщуватися промислове виробництво, та виступають невеликими локальними формами просторової організації господарства з особливими умовами господарювання.

Ще одним важливим елементом просторової організації господарства Сумщини є так званий опорний каркас розселення з допомогою якого можна судити про наявність на території регіону точок зростання й осей розвитку, про ступінь їхньої взаємозв'язаності [1].

На території Сумської області такими полюсами до початку вторгнення були обласний центр місто Суми та деякі малі міста, що мали певний невичерпаний потенціал розвитку (кваліфікована робоча сила, вигідне географічне положення, корисні копалини, наявність унікальних природних чи культурних об'єктів тощо). Відмітимо, що між полюсами зростання у свою чергу формувалися «осі розвитку» – території, що отримували імпульс розвитку завдяки своїй ролі зв'язуючої ланки між цими полюсами зростання. Такими зв'язуючими ланками найчастіше виступають різноманітні транспортні шляхи (автомобільні, залізничні). У сучасних умовах вони набувають великого значення, тому що осі розвитку, які виникають навколо цих шляхів, разом із «полюсами зростання» формують просторовий каркас економічного зростання Сумської області.

Отже, підсумовуючи написане можемо констатувати, що напередодні російського вторгнення просторова організація господарства Сумщини продовжувала трансформуватися під потужним впливом постіндустріальних процесів, що виражався в становленні та поширенні нових сучасних форм цієї організації.

Список використаних джерел:

1. Лихитченко Д.О. *Форми і фактори просторової організації регіонального господарства* / Д. О. Лихитченко // *Інвестиції: практика та досвід*. - 2013. - № 16. – С. 79-83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_16_20.
2. Сюткін С.І. *Суспільно-географічні напрями оптимізації виробничого комплексу Сумської області з метою поліпшення екологічної ситуації* : дис. – ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00. 02 «економічна та соціальна географія». Київ: Інститут географії НАН України, 2000. – 19 с.

СЕРЕДНІЙ КЛАС ЯК ІДЕНТИФІКАТОР РІВНЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Сучасному ринково орієнтованому суспільству притаманні відповідні ознаки та характеристики. У світі існує два альтернативних підходи до розмежування соціальних груп: формування середнього класу ключова роль у розвитку економіки або поляризація суспільства, поділ на багатих та бідних. Перший тип притаманний для економічно розвинутих країн, другий – для країн, що розвивається. Середній клас – група людей, що мають стійкі доходи, що задовольняють коло своїх потреб, як матеріальних так і нематеріальних. Частка середнього класу в європейському суспільстві становить 60-65% [3].

Значна соціальна диференціація призвела до того, що середній клас виступає не тільки ідентифікатором рівня розвитку країн, а і виступає ще й «маркетинговим магнітом», тобто чим якісніший та більший є середній клас країни він починає притягувати різні види інвестицій (фізичні, юридичні, туристичні). Формування середнього класу супроводжується рядом складних проблем. Одна з основних перешкод – економічні обмеження. Для багатьох людей високі ціни на освіту, медичні послуги та житло стають непередбачуваними перешкодами у досягненні середнього рівня життя. Нерівність також ускладнює процес формування середнього класу. Різниця у доступі до можливостей та ресурсів може перешкоджати багатьом людям здійснити перехід до цього соціального статусу.

Потужний середній клас знаменує певні докорінні зміни в розвитку суспільства (економічному, політичному, культурному):

- При домінуючому середньому класі у суспільства зміцнюється соціальна та політична свідомість, а саме прагнення самостійно забезпечувати добробут собі та своїй родині, дбати про майбутнє, зокрема про старість;

- Наявність внутрішніх джерел інвестування – розумне інвестування створює «фінансову подушку», яка створить комфортні умови в майбутньому;

- Звітність владних структур та демократичні принципи управління – маючи доступ до якісної освіти, середній клас прагне обстоювати свої права та свободи [1].

- Соціальну стратифікацію населення забезпечують рівень освіти, власності, престижу та влади. Більшість людей вважають, що саме заробітна плата впливає на соціальну та економічну стратифікацію. Заробітна плата являє собою один з головних показників і чинників рівня соціально-економічного життя кожної країни, колективу, людини. Незалежно від формулювання сутності заробітної плати, всі науковці вважають, що вона повинна відбивати

існуючі в державі соціальні, економічні та виробничі відносини. В сучасних умовах становлення ринку в Україні заробітна плата не спроможна виконувати відповідні функції. Її рівень забезпечує не більше 21% відтворення робочої сили, що не відшкодовує навіть прямих витрат праці і не викликає зацікавленість в переорієнтації робочої сили на пріоритетні сфери діяльності.

Класичні критерії визначення середнього класу в сучасному світі не дають повноцінного відображення реального стану класової стратифікації, адже не беруть до уваги комплексність та багатовекторність проблеми. Ідентифікація середнього класу передбачає поєднання та взаємодію певних критеріїв, а також врахування результатів праці середнього класу, що має фундаментальний вплив на розвиток суспільства. Виділення «середнього класу» відбувається як за об'єктивними (кількісними), так і а суб'єктивними (якісними) показниками.

Підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновок, що середній економічний клас в Україні присутній, але велика кількість населення через певні причини не відносить себе до середнього класу. Зазвичай це незнання, що являє собою середній клас та економічна ситуація в країні, яка унеможлиблює існування середнього класу. Розвиток середнього класу є ідентифікатором розвитку країни, адже наявність потужного середнього класу майже унеможлиблює колапс політичного та економічного життя країни.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е.М. Трансформаційні процеси, соціальна стратифікація, і перспективи становлення середнього класу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_02_2_34_uk.pdf
2. Офіційний сайт державної статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zarobitna-plata-u-sichni-2022-roku>
3. Середній клас в Україні становить лише 10-15 відсотків [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/thoxx>

УДК 911.3

Л. Риндіч

lryndich@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. С.П. Запотоцький
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ У НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВАХ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Сьогодення України характеризується змінами, що відбуваються на всіх рівнях: економічному, політичному, соціальному, культурному. Зміни відбуваються на всіх рівнях та у всіх сферах життєдіяльності населення: економічній, соціальній, політичній, культурній тощо. Території, які до початку повномасштабного вторгнення вважались депресивними та периферійними,

трансформуються на фоні впливу зовнішньої збройної агресії, зміни вектору внутрішніх процесів та набувають нового статусу, який нині знаходиться в стані тимчасової невизначеності. Особливо дане твердження стосується прикордонних територій у несприятливих умовах, що, за визначенням Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (зокрема, в частині оновленої версії), належать до типу територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку. Під такими територіями розуміються територіальні громади, розташовані біля кордону з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки державного кордону, обмеження руху товарів та людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій [1, 2].

Для прикордонних територій у несприятливих умовах характерні трансформації, що відбувається в соціально-культурному житті населення, вплив яких відчутний і щодо інших рівнів життєдіяльності населення. Додатково до цього можна виділити ряд проблем, на фоні яких такі трансформаційні процеси відбуваються, а саме:

- недостатній перелік інструментів та механізмів стимулювання розвитку територій;
- недостатній розвиток інфраструктури різних типів (транспортної, соціальної, інженерної тощо);
- обмеження фінансування для розвитку малого та середнього підприємництва, які спроможні створити додаткові робочі місця;
- недостатній рівень впровадження державної політики щодо забезпечення переселення з особливо небезпечних для проживання прикордонних територій;
- та інші [2].

Враховуючи інтенсивність і масштаб усіх змін, важливими виступають дослідження теоретико-прикладних аспектів соціально-культурного життя населення, тенденцій та перспектив розвитку прикордонних територій на рівнях українського та міжнародного досвідів.

У рамках зазначених досліджень, можна виділити наступні напрямки: дослідження, присвячені соціальним, культурним аспектам життєдіяльності населення та соціально-культурним трансформаціям, дослідження прикордонних територій, а також дослідження, пов'язані із впливом військової збройної агресії на життєдіяльність населення та розвиток територій, а також дослідження, присвячені післявоєнній відбудові. Враховуючи важливість кожного із напрямків, можна сформулювати їх узагальнене значення для поточних та потенційних досліджень соціально-культурних трансформацій, що знаходяться у несприятливих умовах, а саме:

- формування теоретичних та прикладних основ дослідження та її методологічної бази;
- знаходження спільних та відмінних рис у різнорівневих процесах об'єктів дослідження;
- знаходження унікального вектору дослідження трансформаційних процесів прикордоння, основуючись на багаторічному досвіді;

- валідація рекомендацій та знаходження найкращих рішень щодо покращення соціально-культурного становища прикордонних територій.

Додатково варто окреслити перспективні напрямки досліджень:

- дослідження, направлені на розробку рекомендацій щодо покращення соціального та культурного становища населення прикордонних територій у післявоєнний період;

- дослідження соціально-культурних трансформацій територій (зокрема, прикордонних) у воєнний період;

- дослідження соціально-культурних трансформацій територій (зокрема, прикордонних) у воєнний та післявоєнний період;

- дослідження трансформацій у процесах регіональної ідентичності та самоідентифікації населення прикордонних територій у воєнний та післявоєнний період;

- дослідження соціальних та культурних проблем населення, що виникають під час збройної військової агресії;

- дослідження впливу військової збройної агресії на соціальне та культурне життя населення, зокрема прикордонних територій.

Враховуючи реалії та умови життя населення прикордонних територій у несприятливих умовах, дослідження соціально-культурних трансформацій прикордонних територій у воєнний та післявоєнний період, незважаючи на їх складність, є особливо цінними для визначення та спрямування процесів подальшого розвитку територій. Для проведення таких досліджень, формування комплексних уявлень про процеси та побудови релевантних прогнозів подальших подій у розвитку прикордоння, особливо нагальним постає питання формування комплексної теоретико-прикладної бази.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

УДК 911.3

В. Буданов, В. Родіонов

castingstudio2019@gmail.com, vrodionov310@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВИЩА ОСВІТА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ І ВИКЛИКИ

У ХХІ столітті глобальне суспільство стрімко змінюється. Все більше країн світу переходять на постіндустріальний шлях розвитку, де домінуючими і визначальними для конкурентоздатності країни на глобальному рівні є

інформаційні технології, робототехніка тощо. Цей процес вимагає швидкої й потужної підготовки фахівців зовсім нового рівня, нової формації і це підсилює уваги до освітніх закладів, ставлячи перед ними зовсім нові, інноваційні завдання, яких не було на попередніх етапах розвитку світової цивілізації. Все загалом зрозумілим є аксіома, що соціально-економічний розвиток будь якої країни в значній мірі залежить від рівня та якості системи освіти, особливо вищої.

Багато публікацій, наукових досліджень присвячені цій проблемі. Такий аналіз є завданням окремої публікації, тут зазначимо лише, що такі потужні постаті як А. Тоффлер, Дж. Белл приділяли велику увагу ролі освіти в формуванні нової парадигми виробництва і основи побудови постіндустріального суспільства. В умовах пришвидшення процесів глобалізації, загострення конкурентної боротьби між країнами за ринки збуту, джерела енергії, корисних копалин, передові технології тощо, зростає значення інтелектуального потенціалу. Отже, освіта, освітні заклади стають важливою складовою суспільства, що потужно впливає на соціально-економічний розвиток. Стрімко відбувається процес глобалізації освітнього простору. Особливо це стосується вищої освіти, рівня та якості функціонування закладів вищої освіти. Головне спрямування вищої освіти - це її інтернаціоналізація на шляху до глобального ринку освітніх послуг. Зазначимо, що цей процес відбувається в основних двох аспектах: уніфікація освіти в глобальному масштабі для потреб і реалій світового ринку праці, і - інтернаціоналізація самого процесу освітньої діяльності у вигляді певних форм організації та фінансового регулювання. В чому сутність цих процесів? Формування постіндустріального суспільства, перехід на інформаційні технології глобальної економіки, сприяють все більшій відкритості економіки світу, вільному руху людей, товарів, капіталів, практично без кордонних обмежень. Це вимагає зовсім іншої підготовки кваліфікованих фахівців всіх галузей господарства. Вони повинні мати новітні знання, необхідні компетентності, потрібні не лише в межах потреб своєї країни, а й такі, що можуть забезпечити конкурентні переваги національної економіки на глобальному ринку праці. До цього додамо, що в наш час активно відбуваються міграційні процеси в глобальному аспекті. За різними данимидесь більше 3% населення планети проживає, навчається і працює за межами своєї країни. Отже, в підсумку зазначимо, що швидко наростає процес експорту та імпорту освітніх послуг.

Міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, Європейський Союз, а також багато різних благодійних фондів сприяють розповсюдженню тендерів, освітніх проєктів, грантів для студентів світу, чим підсилюється світова освітня міграція. Звичним явищем сучасності стало об'єднання зусиль університетів різних країн для підготовки фахівців з подвійними дипломами, навчання в рамках академічної мобільності, наприклад Еразмус плюс та багато інших форм співпраці.

В Україні зазначені вище світові процеси активно розвиваються в вищій освіті. У ЗВО України до початку війни навчалася велика кількість іноземних студентів, особливо з: Китаю, Індії, Йорданії, Сирії, Ірану, Малайзії,

Туреччини, Молдови тощо. Найбільш популярними для іноземних студентів були медичні, фармацевтичні, політехнічні університети тощо. Загальна кількість іноземних студентів у ЗВО України становила біля 1,5% світового ринку освітніх послуг. Найбільше таких студентів було в ЗВО Харкова, Києва, Луганська. Тобто Україна достатньо успішно почала інтеграцію в світовий і європейський освітній простір, що відбивалося позитивно на рівень і якість функціонування вищої освіти як важливих центрів формування інтелектуального потенціалу держави. У 2023 році кількість іноземних студентів в Україні зменшилася до рівня 2011–2012 років – трохи більше 50 тисяч. Хоча у 2020–2021 роках ця цифра була на 30 тисяч більшою. Найбільш популярними лишаються «універсальні» та затребувані у країнах, що розвиваються, спеціальності: медицина, менеджмент, педагогіка [1]. Проте повномасштабна війна, що була розв'язана Російською Федерацією 24 лютого 2022 року в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей стала освіта, яка ще не встигла оговтатись від випробувань глобальної пандемії попередніх років. Навчальні заклади, змушені були не лише адаптуватися до нових обмежень та загроз, а й стикнулися із завданням більш страшними й загрозливими. Належало за короткий час не тільки перебудувати свою діяльність в таких страшних і складних умовах, а й гарантувати безпеку, надійність та доступність освіти в найскладніших умовах [3].

Функціонування освітньої галузі в Україні в умовах військової агресії, знищення освітньої та іншої соціальної та промислової інфраструктури – це питання, яке потребує спеціального й додаткового аналізу та обговорення, адже від нього залежить не лише політичне, економічне, культурне майбутнє країни загалом, а головне майбутнє нашої країни, майбутнє наступних поколінь. Міністерством освіти та науки ведеться постійний моніторинг руйнувань та пошкоджень освітніх закладів та установ. За цими даними, від початку військових дій на території України 3 793 заклади освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 365 із них – зруйновані повністю. Найбільше пошкоджених і зруйнованих освітніх закладів відбулося в Донецькій області. Тяжких втрат зазнали освітні заклади Харківської, Херсонської, Дніпропетровської та Запорізької областей. Це величезні збитки і вони станом на серпень 2023 року оцінюються в \$9,7 млрд., це прямі втрати. Найбільші збитки від руйнувань та пошкоджень відмічаються в Харківській, Донецькій, Чернігівській, Запорізькій та Київській областях [2, 3].

Війна породила дуже багато питань, що стосуються доступності та безпеки освіти. Багато молоді не має можливості нормально долучитися до навчального процесу. В таких же умовах педагоги під загрозою обстрілів проводять освітню діяльність в регіонах й викладачі та співробітники ЗВО. Особливо небезпечно це в зонах, де ведуться або потенційно можуть відбуватися бойові дії. Це вимагає дуже напруженої роботи з планування освітніх процесів та забезпечення належних умов навчання. Складним питанням залишається проблема укриттів, яких по-справжньому майже не існує.

За офіційними даними на вересень 2023 року в цілому в країні функціонує майже 13 тисяч шкіл, із яких понад 80% вже обладнано укриттями. З зазначеної кількості, близько 7.5 тисяч шкіл працюють в очному форматі, 3.8 тисяч – працюють у змішаному форматі, а 2.5 тисячі шкіл навчають виключно дистанційно. Така ж ситуація і в закладах вищої освіти [2]. Майже не існує ЗВО, де б були потужні укриття, що відповідають нормам, забезпечують збереження життя студентів та викладачів і дозволяють успішно проводити заняття.

Проблеми освітньої галузі пов'язані також з міграційними процесами, що значно прискорилися в Україні, через що багато студентів ЗВО виїхали за кордон до початку і на початку війни. Тож, Україна має надзвичайно багато складних питань для продовження освітнього процесу і прогнозування його відновлення та покращення після війни. Ця робота потребує тісної координації та якісної співпраці між усіма державними органами, а також з міжнародною спільнотою. Багато питань має бути вирішено на місцевому рівні з різними місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення оптимально можливої освітньої можливості населення. Безумовно світова спільнота, багато країн світу, конкретні освітні заклади Європейського Союзу здійснюють конкретну й дуже потрібну нам допомогу. Це стосується фінансування, обладнання, надання ЗВО сучасних інформаційних технологій для освітнього процесу, надання можливості викладачам покращувати свій професійний рівень завдяки програмам мобільності тощо. Проте, складною проблемою залишається питання саме збереження інтелектуального потенціалу освіти та науки через значний відтік за цей час багатьох потужних науковців, викладачів тощо через неможливість продуктивно працювати вдома. Кожен навчальний заклад має забезпечити умови безпеки для всіх учасників освітнього процесу. Не менш важливим питанням залишається піклування не лише про підвищення компетенції викладачів, а й забезпечення морально-психологічної стабільності всіх учасників освітнього процесу через щоденні психологічні травми. Зкладам вищої освіти, як і всієї освітньої системи, належить в короткий час відновити свій освітній та просвітницький потенціал для виконання головної проблеми і своєї світоглядної місії, а саме: збереження моральних норм та цінностей української нації, від чого залежить єдність суспільства, його згуртованість та витримка в умовах негативних впливів, особливо в реаліях війни.

В Україні відбуваються суттєві зміни в організації функціонування системи освіти, розробляються заходи її реформування у відповідності до європейських норм та стандартів, але з урахуванням сучасних реалій. Процес реформ стає більш прозорим і відкритим, проте багато питань залишаються невирішеними і вимагають душе суттєвої підтримки з боку держави та міжнародної спільноти, зокрема це стосується значно більшого фінансування галузі. З позитивних аспектів слід відзначити, що практично втілена в освітній процес та його управління Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО), яка має вищий рівень якості оприлюднення відкритих даних порівняно з іншими державними реєстрами, проте дуже багато питань до її

досконалості, а це потребує ще багато роботи для того, щоб був оптимальний і якісний моніторинг реформ, які відбуватимуться у сфері вищої освіти [1, 2].

На основі аналізу бюджетних коштів держбюджету 21024 року, відзначимо, що на функціонування системи освіти цього року виділено більш ніж 170 млрд грн. Це на 20 мільярдів гривень більше проти минулого року. Проте темпи інфляції, втрати освітньої галузі в результаті військових дій не дозволяють умовах війни вирішувати всі необхідні фінансові проблеми ЗВО. Відкритими питаннями залишається, чи оптимально використовують ці кошти? Чи можна, не збільшуючи фінансування, досягти вищої якості освіти? Як відновити за ці кошти матеріальну базу закладів освіти? Та багато інших питань, що виникають щоденно в тяжких умовах військових дій.

Торкнемося лише деяких питань, що зараз розробляються Міністерством освіти для покращення проблем, про які зазначалося попередньо. Це стосується, зокрема великої кількості ЗВО, до яких сьогодні є багато питань стосовно якості навчання, покращення матеріальної бази, наявності достатньої кількості висококваліфікованих педагогічних кадрів, і звісно ж фінансового забезпечення. Мова йде про необхідність скорочення кількості ЗВО за рахунок їх об'єднання.

Багато ЗВО України мають розгалужену структуру іноді з підрозділами, які знаходяться в інших населених пунктах і навіть областях. Найбільше це стосується приватних ЗВО. Зокрема, наступні приватні навчальні заклади: «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», має 33 підрозділи; «Міжрегіональна академія управління персоналом» - 25. Всього приватні навчальні заклади мають 191 відокремлений структурний підрозділ. До таких додаткових закладів часто відносяться заклади професійної (професійно-технічної) освіти. ЗВО готують таким чином для себе майбутніх абітурієнтів та заохочують продовжувати навчання у цьому ж виші. Зараз МОН готує серед складових реформи такий захід, як об'єднання значної кількості ЗВО на основі приєднання більш слабких і невеликих ЗВО до потужних, як правило університетів. Адже в західних країнах, де ЗВО є самостійними та незалежними інституціями, університети виступають основним локомотивом розвитку науки та інновації. Отже, сучасна новітня реформа освітньої галузі, яка розпочалася в Україні має перебудувати українську освіту у відповідності до світових та європейських норм та стандартів. Це може забезпечити новий рівень функціонування ЗВО, буде спонукати їх боротись за талановитих студентів, організовувати освітній процес на рівні вимог європейських вузів. Вимагає окремого дослідження втілення в роботу ЗВО грантової системи, досить поширеної в світі. Але очевидно, що ця “працююча” в світі система може бути реалізована в Україні тільки після війни, 69 закладів вищої освіти суттєво пошкоджені. Реформа освіти спрямована на оптимізацію ЗВО – заклади будуть об'єднані в більш спроможні з кращою матеріально-технічною базою. Вони будуть не тільки навчати, а й виконувати звичні для світових колег функції, а саме: займатись науковою роботою та практично застосовувати свої знання; таким чином планується досягти підвищення якості завдяки скороченню адміністративних видатків [1, 3].

Підводячи підсумки, зазначмо, що глобальне суспільство стрімко розвивається на засадах інформатизації, робототехніки, потужних наукових досягнень в межах постнекласичної науки ХХІ століття. В основі лежить потужний розвиток освіти та науки, особливо вищої освіти. Від цього залежить виживання націй, народів, країн світу. Вища освіта, яку уособлюють переважно потужні університети можуть і мають забезпечити не лише формування інформаційної формації на нашій планеті, а й зберегти інтелектуальний, людський потенціал, що дасть можливість розвиватися суспільству нового століття на основі вимог Стратегії сталого розвитку, зберегти велике різноманіття культур, формування загальнолюдських цінностей. Саме це може стати справжнім запобіжником на шляху розвитку тероризму, розв'язання воєн на планеті. Сподіваємося, що система вищої освіти в Україні зможе закінчити розпочаті реформи в освітній галузі, навіть попри воєнні виклики. В подальших дослідженнях авторів планується провести детальний аналіз освітнього потенціалу окремих ЗВО України; визначити роль окремих спеціальностей в подоланні викликів сучасності; проаналізувати роботу над втіленням Стратегії сталого розвитку тощо.

Список використаних джерел:

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну / Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>
2. Вища освіта в умовах війни: Випробування на міцність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://datalogy.texty.org.ua/education/>
3. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>

УДК 911.3.

А. Савченко, С. Костріков

savchenko2021.9685695@student.karazin.ua , sergiy.kostrikov@karazin.ua

Науковий керівник – д. геогр. н, проф. С.В. Костріков

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ PUBLIC PARTICIPATION GIS (PPGIS) У СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА ПРИРОДООХОРОННІЙ СПРАВИ

Супутникові карти, включно з іншими типами карт, служать цінними інструментами не тільки для картографії, а й як допоміжні засоби для спільного прийняття рішень. Одним із таких засобів, який використовує цю можливість, є картографічний опитувальний інструмент, який дозволяє учасникам надавати як географічну, так і негеографічну (атрибутивну) інформацію – PPGIS (PUBLIC PARTICIPATION GIS) [1].

Таким чином, PPGIS можна вважати методом опитування із залученням картографічних матеріалів, що дозволяє учасникам даного заходу оперувати як з просторовими, так з непросторовими даними. Цей метод може об'єднати неформалізовану інформацію, яка стосується людського досвіду і повсякденної поведінки людини із стандартними формалізованими даними ГІС-платформи, наприклад – з наборами файлів відповідних форматів. PPGIS, перш за все, використовується як певний засіб досліджень взаємодії людини з природно-антропогенним довкіллям та як інструмент для залучення місцевої спільноти у впровадження відповідного ГІС-проекту. За великим рахунком, PPGIS можна вважати одним з найбільш широко використовуваних цифрових засобів заохочення участі громадськості у виконанні локальних та регіональних проектів [1].

Цей підхід зазвичай базується на кількох методах картографування та обміну знаннями (від наземної зйомки до інтерпретації зображень дистанційного зондування, коли до різних заходів долучаються представники спільноти). Місцеві громади, що приймають участь у вказаних заходах, отримують можливість спільно створювати, використовувати та обмінюватися геопросторовою інформацією та відповідними результативними картами [2].

PPGIS може розглядатися складовою ефективного підходу щодо інтеграції соціальних даних з іншими предметними інформаційними сегментами для планування та управління. Застосування PPGIS також може бути суттєвим доробком у відстеження особливостей просторового розвитку із плином часу. Сприяючи залученню багатьох груп зацікавлених сторін і стосовно перспектив до процесів планування, PPGIS може генерувати цінну інформацію для підтримки, зокрема, планування туризму. Наприклад, бази геоданих, створені за допомогою підходів спільного картографування, підтримують планування майбутньої туристичної мережі, пов'язуючи дані непросторових атрибутів (наприклад, характеристики респондентів) з просторовими даними навколишнього середовища, а також соціально-просторовими даними. Планувальники та менеджери можуть запитувати різні джерела інформації на основі місця розташування, локальних та регіональних особливостей середовища [3].

PPGIS використовувався в різних аспектах, наприклад, управління заповідними територіями, національне лісове планування, картографування екосистемних послуг і міських громад дослідження розвитку туризму. Ці предметні змісти були зосереджені навколо переваг залучення громадськості до участі у діяльності для покращення рівності доступу та залучення зацікавлених сторін, тим самим зменшуючи конфлікт, збільшення представництва та збільшення зацікавленості громади суперечливими пропозиціями планування. Наприклад, метод може використовуватися для виділення відмінності в уявленнях і знаннях про мангрові зарості та екотуризм для кращого інформування про стратегії та підходи щодо збереження цих лісів. PPGIS може також застосовуватися для оцінки культурної екосистеми послуг у місцевому та національному масштабах, щоб інформувати політику щодо планування пом'якшення наслідків зміни клімату [4].

Прикладом компанії, яка використовує *PPGIS* метод, є організація IRMCo (Integrated Resources Management), яка базується у Мальті та досліджує екологію, використовуючи даний метод ще з моменту його створення [5].

IRMCo використав ГІС-підхід із залученням громадськості, щоб надати місцевим жителям можливість охороняти зелені та блакитні відкриті простори в південній частині району Гранд-Харбор. Тут відкриті простори були нанесені на карту за допомогою супутникових даних, які потім були перевірені наземними дослідженнями. Цей досвід став можливим завдяки транскордонному проекту (Подолання розриву в реалізації політики в інтегрованому управлінні прибережними зонами в басейні Середземного моря), який фінансується Європейським Союзом у рамках програми ENPI CBCMED. Проект, який реалізовувався з 2013 по 2016 рік, був спрямований на вивчення нових способів захисту узбережжя Середземного моря, об'єднавши 11 партнерів з Мальти, Греції, Ізраїлю, Йорданії та Іспанії, включаючи провідні дослідницькі інститути, місцеві муніципалітети, МСП, екологічні неурядові організації та портових операторів.

Сьогодні Гранд-Харбор – це густонаселена та забудована територія, де відкриті простори швидко зникають. У рамках проекту кожен відкритий простір було записано на цифровій карті за допомогою картографування поля та класифіковано відповідно до його доступності, умов та інших змінних. Протягом трьох років було впроваджено десять семінарів з місцевими жителями та зацікавленими сторонами, включаючи мерів шести муніципалітетів регіонів, підприємства, місцеві адміністрації, істориків та університетських дослідників, які займаються міським плануванням.

Громаду запросили зробити свій внесок у археологічні, культурні, історичні, зелені та релігійні об'єкти цього району, а потім попросили намалювати супутникові карти на цифровому планшеті, щоб з'єднати цікаві об'єкти стежками спадщини, які б проходили через решту відкритих просторів, підкреслюючи таким чином їх важливість.

Кінцева мета проекту полягала в тому, щоб залучити більше туристів до Гранд-Харбору, а також захистити відкриті простори в цьому районі. Застосування підходу *PPGIS* у Гранд-Харборі стало першим застосуванням краудсорсингу на Мальті. У результаті польових досліджень було створено широкий спектр ГІС-карт, що характеризують відкриті простори. Карти представляють собою потужний інструмент для донесення голосів жителів до тих, хто приймає рішення на Мальті, результати яких привернули увагу багатьох асоціацій і ресурсів масової інформації (рис. 1) [2, 5, 6].

Отже, застосування методу *PPGIS* (*Public Participation Geographic Information Systems*) у сфері туризму та екологічної справи має багато переваг, адже дає можливість залучати громадськість до управління природними ресурсами і безпосередньо до планування та розвитку туризму, що може значно покращити якість управління навколишнім середовищем життя людини.

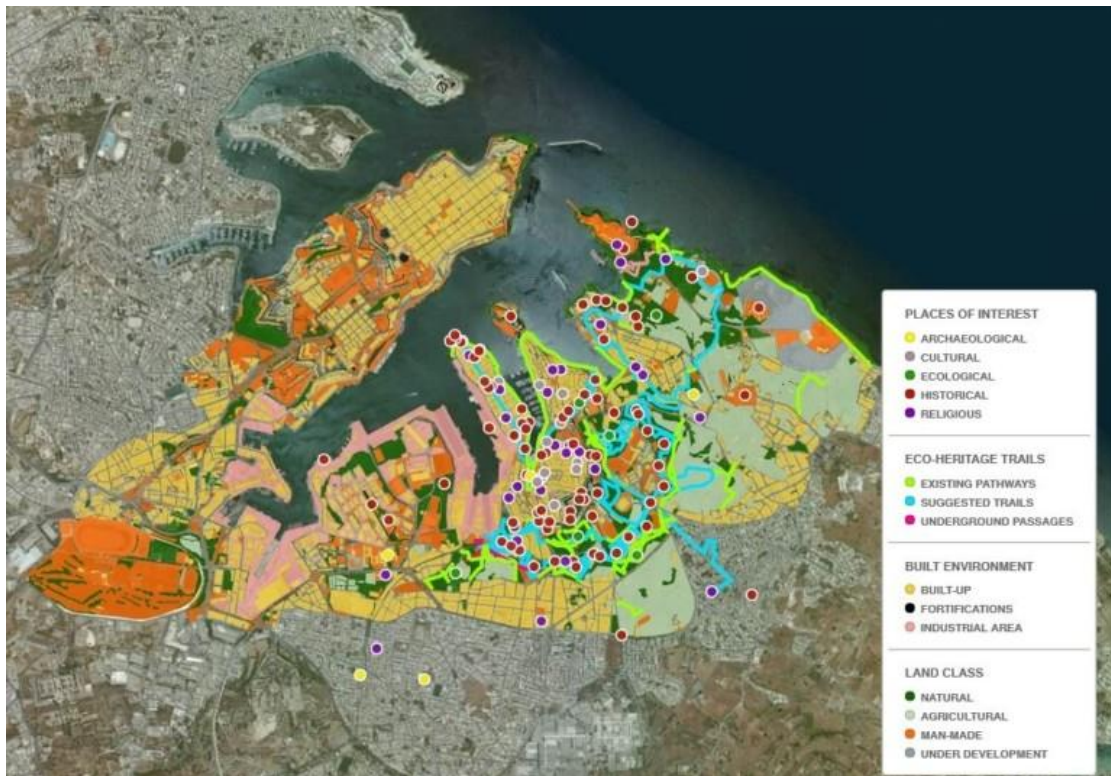

Рис. 1. Запропоновані місцевою громадою Мальти маршрути екологічної спадщини в Гранд-Харбор (приклад онлайн карти компанії IRMCo)

Список використаних джерел:

1. PPGIS.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://participatory.tools/tools/ppgis/>
2. Public Participation Geographic Information Systems: using mapping to empower local communities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurisy.eu/public-participation-geographic-information-systems/>
3. Munro J, Kobryn H, Palmer D, Bayley S & Susan A. Moore (2019). Charting the coast: spatial planning for tourism using public participation GIS. Current issues in tourism, Vol.22 (4), p.486-504. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1346589>.
4. Johnson, Malcolm S. ; Adams, Vanessa M. ; Byrne, Jason ; Harris, Rebecca M. B. Ambio (2022). The benefits of Q + PPGIS for coupled human-natural systems research: A systematic review. Vol.51 (8), p.1819-1836. – Режим доступу: <https://www.proquest.com/docview/2676711168?accountid=15295&pq-origsite=primo&sourcetype=Scholarly%20Journals>
5. IRMCo. Own online maps. – Режим доступу: <https://environmentalmalta.com/>
6. Офіційний сайт онлайн-бібліотеки UdG [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biblioteca.udg.edu/en>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ІТ- сектору)

Креативна економіка побудована на інтелектуальній діяльності і виражається в сукупності видів економічної діяльності, що будується на новітніх знаннях, креативній творчості, потужному інтелекті, передових технологіях та інноваціях. Головна сутність креативної економіки в тому, що вона дає високий потенціал прибутковості галузей та робочі місця. В основному це галузі, пов'язані з ІТ-технологіями, потужними науковими розробками та нестандартним креативним підходом. Сюди відносяться галузі наукової сфери, суто ІТ-технологій, культури, кіноіндустрії. Цей сектор економіки стрімко розвивається в усьому світі. За даними ООН в світі в ній працює більше 50 млн. людей, а прибуток становить близько 2,25 трлн.дол. розробках та дослідженнях – 5,5% тощо. Головне, що в Україні є потужний інтелектуальний потенціал у вигляді людського потенціалу, що й забезпечує можливості швидкого розвитку креативної економіки. Креативні індустрії включають різноманітні види діяльності, їх перелік розширився з появою цифрових технологій. Це кіно, інформаційні технології, розробка мобільних додатків, відеоігор нових поколінь із віртуальною чи доповненою реальністю [5]. Індустрія інформаційних технологій (ІТ) є важливою складовою сучасної креативної економіки України [1, 9]. Саме креативні індустрії стають необхідним елементом інших сфер та професій. Компетентності, які формуються у творчому сегменті, починають значно впливати на інші галузі економіки, особливо на використання цифрових технологій.

В Україні поняття креативних індустрій вперше з'являється на законодавчому рівні у 2018 році: Згідно з Законом України «Про культуру», «Креативні індустрії – види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження» [4]. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» до креативних індустрій належать 34 види економічної діяльності, у тому числі це «нові медіа та інформаційно-комунікаційні технології: програмне забезпечення, відеоігри, цифрові технології в мистецтві (3D-друк; віртуальна, доповнена, змішана реальність тощо)» [8].

Додана вартість ІТ-сектору у ВВП України у 2020 році становила 2%. Розглянемо, як змінилася ситуація за два роки повномасштабної війни. За результатами 2022 року ІТ-індустрія забезпечила валютні надходження до української економіки у \$7,34 млрд. Обсяг експорту збільшився на \$400 млн у порівнянні з довоєнним 2021 роком. Спостерігається її зростання щороку

приблизно на 20%. Аналізуючи особливості ІТ-експорту та його тенденції в 2023 році слід зазначити, що у 2023 році результати розвитку цієї галузі були співставні з показниками між 2022-м та 2021 роками. Але в останній чверті 2023 року спостерігається значне уповільнення розвитку галузі. Це загрожує негативними тенденціями в інших секторах економічного та наукового розвитку в країні в цілому [2, 3, 6].

Відповідно до оновлених даних Нацбанку, у 2023 році ІТ-індустрія принесла в українську економіку \$6,7 млрд. завдяки експорту своїх послуг. Спостерігається спад на 8,5%, або на \$622 млн, менше за показник 2022 року. В цілому обсяг ІТ-експорту впав до рівня 2021 року, коли він становив \$6,9 млрд. Уперше за останні тридцять років вітчизняний експорт послуг в сфері ІТ не показав зростання. Проте, ІТ продовжує зберігати свою ключову роль в українській економіці і залишається найбільшою серед галузей, які експортуються з України. Географія експорту ІТ-послуг у 2023 році представлена наступним чином: США 39,8% (\$2,677 млрд), Мальта 8,4% (\$566,78 млн), Велика Британія 8% (\$534,88 млн) [10].

Сектор інформаційних технологій (ІТ) протягом кількох десятиліть залишається центральним увагою управлінців, суспільства в цілому та перетворюється на важливий економічний та соціокультурний феномен в Україні. Хоча частка ІТ-сектору в загальному експорті товарів та послуг України протягом півтора років війни зросла з 8.8% до 13.4%, очікування щодо його ролі як локомотива нарощування експортних можливостей залишаються далекими від оптимістичних. Зростання внеску комп'ютерних послуг, головним чином, пов'язане з ще більшим занепадом у секторі агропромислових товарів у загальній сумі експорту. Було встановлено різке зниження маховика збільшення абсолютних обсягів валютної ІТ-виручки в 2022 році. Для відновлення минулих темпів приросту потрібний час, навіть за умови подолання невизначеності та зовнішніх загроз.

Аналіз показує, що дві третини загального чистого доходу, який був оголошений ІТ-компаніями України у 2022 році, сконцентровані в столиці країни - 123.7 млрд.грн з загальної кількості 184.4 млрд. грн. Найбільша кількість компаній з галузі інформаційних технологій з ненульовими обсягами виручки (3013, або 52.4%) зареєстрована саме у Києві, де вони заробили значну суму доходів протягом 2022 року, тобто першого року війни [2, 7].

На загальному фоні відставання від столиці, на карті ІТ-галузі України виділяються центри концентрації бізнесу в сфері інформаційних технологій. Це - Львівська (10,4% доходів), Харківська (8,1%), Дніпропетровська (4,2%), Вінницька (3,4%) та Одеська області (1,7%). Територіальна диференціація розвитку ділової активності у сфері ІТ в Україні обумовлена впливом традиційних чинників формування полюсів зростання:

- зосередження освітніх, наукових та інноваційних центрів у великих містах, як результат – збільшення числі висококваліфікованих фахівців у ІТ-сектор;

- критична маса зарубіжних чи локальних ІТ-компаній, які виступають системоутворюючими і формують кон'юнктуру ринку праці. Саме вони

виступають ядрами локальних ІТ-кластерів, у першу чергу за рахунок високої капіталізації;

- розвиток ІТ-екосистем великих міст у вигляді кластерного об'єднання стейкхолдерів задля досягнення спільних інтересів та економії витрат, співфінансування ініціатив тощо;

- проактивна міська політика, партисипація та високий урбаністичний комфорт, що сприятиме масштабуванню місцевої ІТ-екосистеми, особливо у містах зі SMART-спеціалізацією або прагненням до неї, якщо ІТ-сектор визначений муніципальною владою як пріоритетний стратегічний напрям розвитку громади [3, 7].

Негативний вплив воєнних дій у прифронтових та окупованих регіонах виступає суттєвим обмежуючим чинником для ІТ-сектору, призвів до релокації у в більш безпечні регіони. Відповідно під час повномасштабної війни відбулися просторові трансформації структури доходів в ІТ-секторі, зокрема це тенденції зниження частки найбільш постраждалих регіонів в загальному обсягу доходів ІТ-сектору України, зокрема суттєве зменшення питомої ваги Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської та Київської областей. В той же час збільшилась питома вага Вінницької, Івано-Франківської, Львівської областей, а також Одеської та Харківської. Вочевидь, багато у чому показник є результатом успіху кількох компаній лідерів або ж ситуація фактичної релокації фахівців без зміни «юридичної прописки» самих компаній [7].

На падіння ІТ-експорту впливають ряд факторів. Зокрема, це є результатом відсутності можливості робочих короткотермінових виїздів та українську «прописку» ІТ-команд, а також - низького відсотку заброньованих ІТ-фахівців, дефіцитом кадрів у сфері ІТ через високу їхню залученість у військових проєктах. На сьогодні в умовах війни ІТ-сектор України є дуже важливою складовою економічної бази держави. Це відноситься і до креативної індустрії в цілому. ІТ-сектор, як надзвичайно важливий для збереження економічного потенціалу України, потребує, в першу чергу інституціональної підтримки, прийняття термінових рішень та дієвих інструментів на всіх рівнях для стимулювання розвитку та його прискорення. [2].

Враховуючи важливість креативної економіки, ІТ-технологій для врятування економічної ситуації в країні, необхідна потужна державна підтримка у вигляді різноманітних грантів, підтримці реальних проєктів тощо. Дуже нагальною, незважаючи на війну, а саме через неї потрібна розробка стратегії прискореного розвитку ІТ-сектору і креативної економіки в цілому. Це окрім інших переваг може забезпечити поверненню наших висококваліфікованих фахівців з інших країн, в яких вони зараз перебувають. Потрібні реальні дослідження розвитку креативної економіки й ІТ-технологій в різних регіонах України. В цьому аспекті і плануються подальші дослідження авторів.

Список використаних джерел:

1. *IT-industry in Ukraine: trends and development centers / L. Niemets, K. Sehida, K. Kravchenko, O. Nosyriev, M. Lohvynova, O. Suptelo // Proceedings of the 38th International Business Information Management Association Conference (IBIMA) (November 2021, Seville, Spain).*

2021. <https://ibima.org/accepted-paper/it-industry-in-ukraine-trends-and-development-centers/>
2. *Експорт ІТ послуг вперше за тривалий час знизився у річному показнику – дані за 2023 рік*
<https://itukraine.org.ua/eksport-it-poslug-vpershe-za-trivalij-chas-znizivsya-u-richnomu-pokazniku-dani-za-2023-rik/>
 3. *Експорт ІТ-послуг з України цьогоріч скорочується*
<https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/31/702742/>
 4. *Закон України «Про культуру» No 2778-VI від No 2778-VI*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
 5. *Креативні індустрії та їхній внесок у економічний розвиток*
<https://ciau.org.ua/novyny/kreatyvni-industrii-ta-ikhniy-vnesok-u-ekonomichnyy-rozvytok>
 6. *Річний обсяг ІТ-експорту України вперше знизився. Це плато чи погіршення ситуації? – Аналітика й думки експертів*
<https://dou.ua/lenta/articles/it-export-2023/#:~:text=Відповідно%20до%20оновлених%20даних%20Нацбанку,він%20становив%20%246%2C9%20млрд.>
 7. *Розвиток ІТ в Україні: поточна ситуація та перспективи*
<https://blog.youcontrol.market/rozvitok-it-v-ukrayini-potochna-situatsiia-ta-pierspektivi/>
 8. *Розпорядження Кабінету міністрів УКРАЇНИ від 24 квітня 2019 р. No 265-р Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text>
 9. *Стан ІТ-індустрії як складової креативної економіки*
<https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c50ff581-d870-4358-aae5-51dcc3d8833f/content>
 10. *Український експорт ІТ-послуг вперше не показав зростання*
<https://www.unian.ua/techno/ukrajinskiy-eksport-it-poslug-vpershe-ne-pokazav-zrostannya-12530199.html>

УДК 910.071:372.891

О. Сунтелю

syptelo@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ГЕОГРАФІЧНИЙ КОМПОНЕНТ У ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Вивчення природничих дисциплін у школі є важливим етапом у розвитку учнів, і географічний компонент відіграє ключову роль у формуванні інтересу до природи та навколишнього середовища. Вивчення географії не тільки розширює кругозір учнів, але й допомагає їм зрозуміти взаємозв'язки у світі, розвиває критичне мислення та просторову уяву. Розглянемо різні аспекти впровадження географічного компоненту в природничу освіту молодших школярів, а також перспективи розвитку цієї сфери.

Географія в школі допомагає учням зрозуміти складність навколишнього середовища та його взаємозв'язки. Наприклад, вивчення рідного краю сприяє поглибленню знань про географічні об'єкти, річки, гори та інші аспекти природи. Залучення інтерактивних методик, таких як створення географічних ігор, пазлів або конструкторів, допомагає учням активно брати участь у навчальному процесі та краще запам'ятовувати матеріал [2, 3].

Використання технологій, зокрема інтерактивних веб-ресурсів і мультимедійних презентацій, сприяє заохоченню учнів до вивчення географії більш цікавим і доступним способом. Учні можуть вивчати різні аспекти природничого світу та географічні об'єкти через віртуальні екскурсії та інші технологічні інструменти.

Розглянемо ієрархічну структуру географічної освіти в загальноосвітніх школах за різними віковими категоріями школярів [4].

У молодших класах (1-4 класи) географічні компоненти викладаються в рамках предметів "Природознавство" та "Я досліджую світ" (ЯДС). Учні вивчають основні географічні поняття, такі як рідний край, річки, гори, ліси, міста та села, через малюнки, розповіді та ігри.

У середніх класах (5-6 класи) географія викладається як окремий предмет, а також в рамках курсів "Природничі науки" та "Довкілля". Учні знайомляться зі світовою географією, фізичною та економічною географією.

У старших класах (7-9 класи) вивчається географія континентів, окремих країн, географічні регіони, кліматологія, гідрологія, географія населення, економіка та інфраструктура, політична географія тощо. Учні аналізують карти, дані та вчать розуміти вплив географічних явищ та процесів на регіони світу та окремі еко- та соціогеосистеми.

Випускні класи (10-11 класи) поглиблюють знання з предметів "Географія", "Економічна географія", "Геополітика" та "Природничі науки". Учні досліджують географічні аспекти економіки, політики, туризму, екології, вивчають глобальні тенденції та аспекти сучасних наукових досліджень. ©

На прикладі практичного кейсу «Річки» порівняємо підходи до викладання в різних вікових категоріях.

У молодших класах (1-4 класи) вивчення річок може супроводжуватися малюванням, використанням іграшкових моделей, читанням віршів та пісень про річки. Такий підхід допомагає дітям краще зрозуміти значення річок та їхню роль у природі. Найефективніше застосувати наступні методики в даній темі [1]:

1. малюнки та іграшкові річки:
 - a. учні можуть малювати картинки річок на папері, позначати береги, річкову рослинність та тваринний світ.
 - b. можна використовувати іграшкові моделі річок для вивчення основних понять, таких як джерело, витік, річкове русло, гирло.
2. вірші та пісні:
 - a. учні можуть вивчати вірші та пісні про річки, що допоможе зрозуміти їхнє значення та красу.
 - b. використання ритмічних пісень або рухливих віршів під час уроків може зробити процес вивчення більш цікавим та запам'ятовуваним.

У старших класах (5-9 класи) учні можуть проводити дослідження річкових систем на мапах, аналізувати їхні характеристики та проводити експериментальні дослідження річкових процесів. Це сприяє розширенню знань про річки та їхній вплив на ландшафт, населення та економіку регіонів. Для цієї вікової категорії в темі «Річки» найкраще застосувати [5]:

1. Вивчення географічних характеристик:

- а. учні можуть досліджувати річкові системи на мапах та географічних плакатах, вивчати їхні довжини, джерела, витoki та гирла.
- б. можна аналізувати вплив річок на формування ландшафту, населення та економіки регіонів.

2. експериментальні дослідження:

- а. учні можуть проводити експерименти, щоб дослідити різні аспекти річкових процесів, такі як швидкість потоку, ерозія берегів, транспортування осадів тощо.
- б. можна створювати моделі річкових басейнів і спостерігати за їхнім функціонуванням за допомогою води та різних матеріалів.

Ці практичні прийоми відображають вікові та розвиваючі особливості учнів на різних етапах навчання, допомагаючи зрозуміти та засвоїти матеріал про річки з урахуванням їхнього рівня розвитку та можливостей.

Перспективи розвитку географічного компоненту у природничій освіті молодших школярів з урахуванням сучасних тенденцій у геоосвіті та дидактиці є основою для становлення подальших рівнів географічного, та загалом природничого, сприйняття світу.

З використанням сучасних технологій, таких як віртуальна реальність, доповнена реальність та інтерактивні додатки, можна створити інноваційні навчальні інструменти для залучення учнів до вивчення географії та природничих наук. Наприклад, створення віртуальних екскурсій для вивчення географічних об'єктів або інтерактивних додатків для дослідження кліматичних зон. Перспективним є активне залучення учнів до проведення досліджень та власних проектів у галузі географії. Наприклад, вивчення екологічних проблем у їхньому місцевому середовищі або дослідження впливу географічних факторів на розвиток рослинного та тваринного світу.

Інтеграція географічних тем з іншими предметами може сприяти глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку учнівських навичок. Наприклад, вивчення географічних особливостей країн або континентів у поєднанні з вивченням їхньої культури та історії. Однією з перспектив є акцент на глобальних проблемах та викликах, таких як зміна клімату, екологічна криза та інші. Учні можуть досліджувати ці проблеми та розвивати навички глобального мислення та громадянської активності.

Також, звичайно, важливо підтримувати професійний розвиток вчителів у галузі геоосвіти та дидактики, щоб вони могли ефективно впроваджувати інноваційні методики та технології в навчальний процес. Ці перспективи можуть допомогти не лише збагатити навчальний процес географії для молодших школярів, але й підготувати їх до розвитку в сучасному світі, де розуміння географічних принципів та співвідношень є важливим елементом грамотної глобальної освіти.

Список використаних джерел:

1. Іванова О.В., & Семеніхіна В.С. (2018). *Методика викладання природничо-математичних дисциплін у початковій школі: підручник*. Київ: Видавничий дім «Освіта».
2. Ковальова Л.М. (2017). *Методика викладання географії в початковій школі*. Київ: Видавничий дім «Освіта».
3. Підчаснюк В.В. (2018). *Методика викладання географії в середній школі: підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Видавництво «Києво-Могилянська академія».
4. *Освітні програми*. Міністерство освіти України. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
5. Семенова Г.В. (2019). *Методика викладання природничих наук в початковій школі*. Київ: Видавничий дім «Освіта».

УДК 911.3

Л. Ткаченко, Л. Ключко

tlv76@ukr.net, ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В АСПЕКТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сільські території в усьому світі відіграють важливу роль у забезпеченні населення планети продуктами харчування, сировинними ресурсами, зокрема галузей харчової, хімічної, фармацевтичної промисловості тощо. Тому до питань розвитку сільського господарства, підвищення його продуктивності та ефективності у світі приділяється прискіплива увага, особливо в умовах сучасності, коли стрімко зростає кількість населення планети і підвищується рівень забруднення навколишнього природного середовища, зокрема і з боку сільськогосподарського виробництва.

Взагалі питанням зростаючого впливу на природне середовище і загострення через це глобальних проблем, приділяється увага науковців, політиків, господарників, місцевих органів влади, суспільства в цілому. Активізація цієї діяльності значно пришвидчилася з прийняттям Стратегії сталого розвитку глобальної цивілізації.

Зазначимо, що з моменту прийняття світовою спільнотою Стратегії сталого розвитку у 1992 році на Всесвітньому форумі в Ріо-де-Жанейро, відбулося дуже багато різних конференцій, форумів світового та регіональних рівнів з виділенням на кожному з них окремих конкретних питань розвитку цивілізації, запобігання кризовим явищам в різних куточках планети. Головне завдання таких зібрань та заходів заключається в об'єднанні зусиль науковців, освітян, управлінців, політиків для подолання загальноцивілізаційної кризи, що швидко наростає і загрожує знищенню не лише окремих складових природного середовища, а й всього живого на планеті.

Питання розвитку сільських територій і сільського господарства в цілому прямо чи опосередковано присутні на всіх світових форумах. Сільські території

безпосередньо і постійно взаємодіють з природними ландшафтами, часто геосистемами, змінюючи їх в процесі своєї діяльності. З іншого боку, для життя сільського населення дуже часто є недоступними безліч сучасних благ цивілізації через недостатній розвитку соціальної інфраструктури і це теж потребує вирішення.

Комісія зі сталого розвитку вперше розглянула розвиток сільських районів на своїй третій сесії у 1995 році. Під час цієї сесії Комісія висловила стурбованість повільним прогресом у переході до сталого розвитку сільського господарства та сільських районів у багатьох країнах, незважаючи на певні повідомлення про прогрес. Це визнання підкреслює поточні виклики та необхідність узгоджених зусиль для сприяння сталим практикам у сільській місцевості в усьому світі. Відповідно до своєї багаторічної програми роботи, комісія зі сталого розвитку приділяє значну увагу сільському господарству з перспективою розвитку сільських районів під час своєї восьмої сесії в 2000 році. Ця сесія також підкреслила комплексне планування та управління земельними ресурсами як галузевої теми. Зосереджуючись на цих сферах, Комісія зі сталого розвитку мала на меті вирішити ключові проблеми, пов'язані зі сталим розвитком, включаючи методи сільського господарства, розвиток сільської місцевості та управління земельними ресурсами, визнаючи їх критичну важливість для досягнення ширших цілей сталого розвитку.

У відкоригованих 17 цілях сталого розвитку, прийнятих ООН восени 2015 року, дуже конкретно поставлені цілі світової спільноти, що стосуються розвитку сільських територій світу.

Восьмий Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пан Пан Гі Мун у Звіті про досягнення Цілей розвитку тисячоліття за 2015 рік, дуже чітко сказав про існуючі розбіжності між сільськими та міськими районами, які залишаються дуже помітними на всіх рівнях [4]. В різних секторах зберігаються великі розриви. Далі це питання конкретизується в Цілі сталого розвитку 2. Сформульовано заклик що до того, щоб після 2015 року покінчити з голодом, а також досягти не лише продовольчої безпеки, а й суттєво покращити харчування, разом з тим – сприяти сталому сільському господарству. Серед конкретних завдань цієї постанови приділяється особлива увага питанням: «...збільшення інвестицій, у тому числі шляхом посиленого міжнародного співробітництва, у сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження та консультаційні послуги, розвиток технологій та банки генів рослин і худоби з метою посилення виробничого потенціалу сільського господарства в країнах, що розвиваються, зокрема найменш розвинені країни...» [5].

У главі 14 Порядку денного на XXI століття також затверджено звернення до світової спільноти з необхідністю сприяти сталому розвитку сільського господарства та сільських територій планети в цілому [1].

Отже, розвиток сільської місцевості на основі засад сталого розвитку, є актуальною проблемою, яка виходить за рамки національних кордонів і впливає як на країни, що розвиваються, так і на розвинені країни. У той час як сільські райони в країнах, що розвиваються, часто стикаються з такими проблемами, як бідність, недостатня інфраструктура та обмежений доступ до

основних послуг, сільські райони в розвинених країнах також стикаються з такими проблемами, як економічний спад, демографічні зміни та погіршення навколишнього середовища.

Вирішення проблем розвитку сільської місцевості має важливе значення для досягнення збалансованого та інклюзивного зростання, сприяння соціальній справедливості та забезпечення екологічної стійкості. У розвинених країнах відродження сільських територій може допомогти зменшити диспропорції між містом і селом, підтримати диверсифіковану економіку та зберегти культурну спадщину. Крім того, практики сталого сільського розвитку, такі як органічне землеробство, ініціативи щодо відновлюваних джерел енергії та екотуризм, все більше визнаються важливими для пом'якшення зміни клімату та збереження природних ресурсів.

Таким чином, пріоритетність програм розвитку сільських територій, як у формулюванні політики, так і в її реалізації, є важливою для сприяння процвітанню та добробуту в усіх регіонах, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку. Це вимагає співпраці між урядами, місцевими громадами, організаціями громадянського суспільства та приватним сектором для розробки та впровадження стратегій, які вирішують унікальні виклики та можливості сільських територій, одночасно сприяючи стійкості та стійкості.

Сільське населення становить близько 20 % населення Європи [2]. Сільська місцевість також стикається з великою кількістю різноманітних проблем. Різниця у ВВП на душу сільського населення порівняно з міськими районами підкреслює важливість термінового вирішення проблем сільського розвитку.

Політика ЄС щодо розвитку сільських територій спрямована на вирішення цих проблем через три головні цілі:

- *підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.* Ця мета спрямована на підвищення продуктивності та ефективності сільськогосподарської діяльності в сільській місцевості. Заходи включають підтримку модернізації, інновацій та диверсифікації сільськогосподарських підприємств, а також покращення доступу до ринків збуту і просування продукції з доданою вартістю;
- *досягнення сталого управління природними ресурсами та оптимальних для кліматичної стабілізації.* Ця мета підкреслює важливість впровадження стійких практик для збереження природних ресурсів, захисту навколишнього середовища та пом'якшення наслідків зміни клімату. Вона передбачає просування наукових агроекологічних підходів, сталого управління землекористуванням, збереження біорізноманіття та впровадження відновлюваних джерел енергії для зменшення викидів парникових газів;
- *збалансований територіальний розвиток сільських територій.* Ця ціль спрямована на сприяння інклюзивному зростанню та покращенню якості життя в сільській місцевості шляхом усунення інфраструктурних прогалин, сприяння соціальній інтеграції та покращення доступу до основних життєво важливих послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та широкосмуговий Інтернет. Ці заходи спрямовані на те, щоб сільські території мали належну

інфраструктуру та можливості для економічного та соціального розвитку, таким чином зменшуючи диспропорції між сільською та міською місцевістю, *підвищуючи таким чином рівень та якість життя сільського населення.*

На основі цих цілей політика розвитку сільських територій ЄС має бути спрямована на розширення можливостей сільських громад, посилення їх стійкості та розкриття їхнього потенціалу для сталого зростання та процвітання. Це відображає прагнення ЄС сприяти згуртованості, солідарності та сталому розвитку в усіх регіонах Євросоюзу.

Політика згуртованості ЄС поділяє ці цілі, оскільки вона спрямована на сприяння економічній, соціальній та територіальній згуртованості держав-членів ЄС. Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) і Європейський соціальний фонд (ЕСФ) доповнюють зусилля Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів (ЄФРСР), розглядаючи різні аспекти регіонального та сільського розвитку для втілення цілей сталого розвитку [3].

ЄФРР діє в кількох ключових сферах для підтримки розвитку сільської місцевості та посилення згуртованості, зокрема:

- *створення робочих місць поза галуззю сільського господарства*, зокрема ЄФРР підтримує ініціативи, спрямовані на сприяння диверсифікації економіки та створення можливостей для працевлаштування в сільській місцевості. Це включає інвестиції в нові підприємства, сприяння підприємництву та розвиток таких секторів, як туризм, відновлювана енергетика та інші види не сільськогосподарської діяльності;
- *розвиток зв'язків між містами та сільською місцевістю*. Так, ЄФРР працює над покращенням сполучень та інфраструктурних зв'язків між міськими центрами та сільськими регіонами. Це включає інвестиції в транспортні мережі, цифрову інфраструктуру та широкосмуговий зв'язок, щоб зменшити диспропорції та полегшити доступ до послуг і ринків для населення сільських громад;
- ЄФРР надає фінансування для *підтримки конкурентоспроможності та стійкості малих і середніх підприємств*, що працюють у сільському господарстві, харчовій промисловості та лісництві. Ця підтримка включає інвестиції в інновації, впровадження технологій, розвиток навичок і доступ до ринку для сільських підприємств;
- ЄФРР підтримує заходи з *управління ризиками*, щоб допомогти пом'якшити вплив стихійних лих, нестабільності ринку та інших ризиків, з якими стикаються фермери та лісники. Це включає інвестиції в схеми страхування, системи раннього попередження та заходи з підвищення стійкості для забезпечення стабільності та стійкості сільської економіки;
- в нових країнах-членах, ЄФРР *підтримує інвестиції в базову інфраструктуру*, таку як дороги, водопостачання, каналізація та громадські об'єкти в сільських селах. Ці інвестиції спрямовані на покращення умов життя, розширення доступу до основних послуг та сприяння соціальній інтеграції та згуртованості в сільських громадах.

- ЄФРР сприяє *синергії та співпраці між міськими та сільськими районами* для сприяння збалансованому територіальному розвитку. Це включає ініціативи щодо підтримки сільського господарства в приміських районах, просування спільних підходів до планування та посилення співпраці між міськими та сільськими зацікавленими сторонами для вирішення спільних проблем і посилення можливостей сільських територій [3].

Висновки. Дане дослідження присвячене детальному аналізу зарубіжного досвіду розвитку сільських територій в аспекті Стратегії сталого розвитку. Ситуація з наростанням глобальних проблем світу, що безпосередньо стосуються сільського господарства і в цілому сільських територій стрімко погіршується і потребує вирішення на всіх ієрархічних рівнях світового масштабу. Стратегія сталого розвитку від її початку з 1992 року і дотепер в усіх наступних змінах приділяє пильну увагу розвитку сільських територій, яких стає все менше через розвиток процесів урбанізації та міських територій. Саме ці території, що безпосередньо межують з природними системами, завдають значного негативного впливу на біосферу в цілому. З іншого боку, населення сільських територій на тлі потужних інфраструктурних змін соціальної сфери, відчуває її нестачу в сільській місцевості. Ці питання вимагають досліджень і прийняття відповідних рішень на всіх рівнях. В конкретизованій Стратегії, прийнятій ООН у 2015 році, серед 17 цілей Стратегії визначаються конкретні заходи стосовно розвитку, подолання комплексних проблем сільських територій. В аналізі авторів розглянуто конкретні пункти цих цілей та їх сутність. В подальших дослідженнях планується проведення аналізу розвитку сільських територій в окремих регіонах світу.

Список використаних джерел:

1. Chapter 14. Promoting Sustainable Agriculture & Rural Development. Section II. Conservation & management of resources for development. Agenda 21. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/dsd/agenda21/res_agenda21_14.shtml
2. Population of Europe. World barometer. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/europe-population/>
3. Rural development. EU regional and urban development. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/themes/rural-development_en
4. The Millennium Development Goals Report 2015. UNITED NATIONS. URL: [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%202015\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%202015).pdf)
5. The Post-2015 Development Agenda and the Sustainable Development Goals. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/890FFposition_post2015SDG_FINAL.pdf

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Культурна спадщина України є невід'ємною частиною національної скарбниці, яка має велике значення для ідентичності, самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. Умови повномасштабної війни, з якими стикається країна, створюють загрози для збереження і втрати цінних культурних об'єктів, документів, артефактів, та навіть культурної ідентичності українського народу. Ідентифікація і аналіз цих загроз є надзвичайно важливим для розробки ефективних заходів щодо захисту культурної спадщини України.

У зоні бойових дій і конфліктів історичні будівлі, музеї, археологічні розкопки та інші культурні об'єкти можуть стати об'єктом випадкового пошкодження або навмисного знищення.

Знищення культурної спадщини українського народу є однією з головних цілей війни РФ проти України. Отже, формування державної політики культурної спадщини України має істотне значення для забезпечення національної безпеки. За даними Міністерства культури та інформаційної політики, станом на 25 лютого 2024 року в Україні пошкоджені 1946 об'єктів культурної інфраструктури (без урахування пам'яток культурної спадщини). 317 з них — знищені.[4] Серед них: 70 релігійних об'єктів, 12 музеїв, 30 історичних будівель, 18 будівель для культурних заходів, 15 пам'яток та 7 бібліотек. У Чернігівській області пошкоджено 14 об'єктів, у Київській – 26, у Харківській – 40, у Запорізькій – 4, у Житомирській – 2, у Донецькій – 45, у Луганській – 12, у Сумській – 8, у Миколаївській – 1. При цьому на сьогоднішній день жоден об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО не постраждав. [5]. За даними експертів проєкту KSE Institute «Росія заплатить», загальна сума збитків закладів сфер культури та релігії становить понад 1,5 млрд дол. Вивезення рухомих культурних цінностей з музейних фондів України до РФ з окупованих після 24 лютого 2022 р. територій [1]. Від початку великої війни окупаційні сили викрали артефакти з майже 40 українських музеїв. Зокрема, під виглядом «евакуації» культурних цінностей із зони бойових дій російська федерація вивезла та незаконно привласнила низку музейних колекцій [1], у тому числі:

- Маріуполь: з музеїв викрали та вивезли понад 2 тисячі експонатів. Серед найцінніших предметів були старовинні ікони, унікальний рукописний сувій Тори, 200-річна Біблія та понад 200 медалей. Вивезено колекцію

фонду 26 Художнього музею імені Архипа Куїнджі, будівлю музею зруйновано 21 березня 2022 р.

- Мелітополь: зібрання музейного фонду краєзнавчого музею, який містив колекцію скіфського золота з розкопок Мелітопольського кургану.
- Херсон: колекція фондів краєзнавчого музею, у яких зберігались артефакти скіфського і давньогрецького періодів і твори XVII–XX ст. З понад 13 тис. експонатів викрадено 80 %. Деякі викрадені картини з художнього музею помічено в Сімферополі.
- Унаслідок підриву Каховської ГЕС, яку здійснила російська сторона 6 червня 2023 р., понівечено або назавжди знищено 10 бібліотек та п'ять музеїв Херсонщини. Значна частина з цих об'єктів розташовані на тимчасово окупованій території.
- Окупанти розбомбили будинок Музею українських старожитностей Василя Тарновського, побудований в кінці XIX ст. Останні півстоліття там була розташована Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва.
- Внаслідок обстрілів на Київщині постраждали Свято-Георгіївська церква (побудована в 1873 р.) у селі Заворичі і Петро-Павлівська церква (XX ст.) у місті Буча.
- Унаслідок активних бойових дій на Слобожанщині пошкоджена Свято-Успенська лавра – одна з трьох православних лавр в Україні. Перші згадки про Святогірську лавру датуються XVI ст., однак поселення монахів у ній зафіксовані ще за часів Київської Русі.
- У Харківській області 7 травня 2022 року російські окупанти під час обстрілу знищили Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, який розташований у маєтку XVIII століття [3].

В умовах набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС першочерговим завданням стає імплементація норм міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо захисту культурної спадщини. Зміни до національного законодавства щодо збереження і охорони культурної спадщини України, а також підходи до реалізації державної політики охорони культурної спадщини Українського народу мають відповідати викликам російської агресії проти України. Спротив українців російській агресії, ворожим зазіханням на ідентичність і територіальну цілісність сформувавши розуміння, що культурна спадщина є складником національної безпеки. У ВР розглядають зміни до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті [2]. Проект закону пропонує доповнити частину третю ст. 3 таким пунктом: «4) збереження культурної спадщини України та національної пам'яті українського народу як головних елементів формування його ідентичності, консолідації й розвитку української нації». Прийняття законопроекту сприятиме гармонізації підходів до охорони культурної спадщини в межах європейської та євроатлантичної інтеграції України. Національне законодавство щодо захисту культурної спадщини потребує зміни концептуальних підходів відповідно до європейської та євроатлантичної перспектив України; загроз українській ідентичності в умовах російської агресії [1].

Війна, яка триває вже більше 10 років, має серйозний вплив на культурну спадщину України, але за допомогою правильних стратегій та координації зусиль ці цінності можуть бути збережені для майбутніх поколінь. Тому важливим є розробка стратегії захисту та збереження культурної спадщини України під час війни, включаючи створення системи моніторингу та захисту культурної спадщини та отримання міжнародної підтримки для захисту культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. *Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / [В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.] ; за ред. В. Потапенка. Київ НІСД, 2023. С. 23-30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.08>*
2. *Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо збереження культурної спадщини України та національної пам'яті 9072 від 02.03.2023[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41472>*
3. *Росія знищує культурну спадщину України / Газета Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/359960>*
4. *Росія пошкодила 346 культурних об'єктів в Україні — ЮНЕСКО / Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspihne.media/culture/705412-rosia-poskodila-346-kulturnih-obektiv-v-ukraini-unesko/>*
5. *У ЮНЕСКО розповіли, скільки культурних об'єктів пошкоджено в Україні під час війни / Слово і діло аналітичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/23/novyna/kultura/yunesko-rozpovily-skilky-kulturnyx-obyektiv-poshodzheno-ukrayini-vijny>*

УДК 911.3

О. Шидловська

xseniarojar@gmail.com

*Науковий керівник – к. геогр. н., доц. О.В. Барановська
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ВИВЧЕННІ ГЕОГРАФІЇ В ЗЗСО

Сьогодні особливо важливим постає питання відродження національної самобутності, історичної пам'яті українського народу. Одним із основних завдань шкільної освіти є виховання у школярів любові до Батьківщини, формування активної громадянської позиції та збереження історико-культурних надбань. Провідна роль у забезпеченні реалізації поставлених завдань належить географічному краєзнавству.

Шкільне краєзнавство виступає важливою умовою організації навчання географії. Зазначимо, що сам термін «краєзнавство» є багатозначним. Так, згідно з функціональним тлумаченням, краєзнавство визначається як

сукупність людської активності, спрямованої на дослідження унікальних аспектів рідного краю та впровадження заходів для його прогресивного розвитку. Відповідно шкільне краєзнавство виступає в якості педагогічного процесу, який спрямований на організацію учнівської діяльності, що включає вивчення рідного краю та застосування набутих знань на практиці. У школярів даний процес сприяє нагромадженню досвіду взаємодії з природним і соціальним середовищем [1, с.184].

Шкільне краєзнавство вирізняється тим, що воно орієнтується на всебічне вивчення конкретної території рідного краю, використовуючи різні джерела і базуючись на безпосередніх спостереженнях під керівництвом вчителя. Розвиток географічного краєзнавства в школі сприяє успішному використанню основного засобу покращення якості географічних знань і вмінь учнів – краєзнавчому принципу у навчанні географії.

М. Костриця стверджує, що шкільне краєзнавство – це організована діяльність учнів під керівництвом вчителя, яка має багатогранний характер і включає навчальні, освітні, пошуково-дослідницькі та суспільно корисні аспекти у процесі комплексного вивчення рідного краю [6, с. 25]. На цій підставі дослідник визначив три основні функції краєзнавства. Перша – педагогічна, в якій краєзнавство розглядається як метод та дидактичний принцип, спрямований на підвищення ефективності навчально-виховного процесу в освітніх закладах. Друга – пропедевтична, яка включає курс елементарної шкільної географії, зокрема «Географію рідного краю». І нарешті, третя – це складова частина географічної науки з усіма характерними для неї методами дослідження [5, с. 18].

У рамках шкільної освіти, головні цілі краєзнавства полягають у вивченні природного середовища місцевості, вихованні патріотизму учнів та формуванні у них почуття дбайливого ставлення до своєї землі. Підвищення ефективності навчання шкільних курсів географії залежить від успішного поєднання місцевого краєзнавчого матеріалу з теоретичними знаннями, набутими у школі [3, с. 47]. Сучасне географічне краєзнавство включає різні предмети. Його об'єктно-предметна сутність, наукові та практичні аспекти пов'язані з роллю першого рівня в системі: краєзнавство – країнознавство – регіональна географія – загальна географія [8, с. 7]. Основним фактором краєзнавства є стимулювання пізнавального інтересу учнів, що сприяє їхньому розумінню причинно-наслідкових зв'язків у природних та економічних явищах і процесах.

Відзначимо, що для педагога краєзнавство виступає основою для організації науково-дослідницької діяльності учнів, які під час краєзнавчої роботи самостійно засвоюють навчальний матеріал і розвивають навички, які будуть корисні в їхньому житті, готуються до практичної діяльності та поглиблюють загальноосвітні знання. Успішні результати у шкільному краєзнавстві залежать від того, наскільки сам вчитель є краєзнавцем і наскільки він здатний зацікавити своїх учнів. Для цього йому потрібно добре знати регіон, систематично його досліджувати та володіти знаннями у проведенні краєзнавчої роботи з учнями.

Краєзнавство приносить велику користь не лише учням, а й самому вчителю, який, займаючись краєзнавчою роботою з дітьми, поповнює свої знання, покращує свою педагогічну майстерність; він знайомиться з населенням, з батьками своїх учнів, вивчає роботу місцевих організацій та підприємств. Для вчителя краєзнавство – це надійний шлях до науково-дослідницької діяльності.

Головна мета географічного краєзнавства полягає в тому, щоб надати учням можливість в повсякденному оточенні їхнього рідного краю спостерігати географічну реальність у взаємозв'язках та зв'язках її складових елементів. Результати цих спостережень використовуються на уроках для формування концепцій на основі отриманих реальних уявлень, що лежать в основі географічної науки [4, с. 17].

Отже, географічне краєзнавство виступає простором візуального та інформаційного засвоєння, яке стимулює активну навчальну діяльність, розвиває інтерес до предметів природничо-географічного циклу, та сприяє формуванню творчої особистості, громадянина та патріота своєї Батьківщини [2, с. 201].

Варто відзначити, що географічне краєзнавство має наукове спрямування, оскільки учні в перший раз стикаються з науковими термінами та поняттями, такими як «краєзнавство», «краєзнавчий принцип», «географічне краєзнавство» та ін. Таким чином, географічне краєзнавство виступає як поле навчання, яке стимулює когнітивну активність, підтримує інтерес до природничо-географічних дисциплін, формує громадянина свого краю та України, а також сприяє розвитку творчої особистості [7, с. 220].

Краєзнавство сприяє утворенню зв'язків між різними предметами і дозволяє їх використання для практичних цілей. Наголосимо, що вивчення географії здійснюється через краєзнавчу роботу, яка базується на спостереженнях реальної дійсності, а не на абстрактних схемах. З цього випливає, що краєзнавство має бути вбудоване в навчання географії щоденно і постійно, а не обмежуватися лише роботою в краєзнавчих гуртках з обмеженим числом учасників або екскурсій, які часто охоплюють навіть меншу кількість школярів.

Отже, краєзнавство відіграє важливу роль у засвоєнні учнями географічних знань, розширює та поглиблює їх розуміння, сприяє розвитку їх творчих здібностей, цікавості, активності та формуванню світогляду. Воно виступає потужним засобом патріотичного, морального, естетичного та трудового виховання.

Краєзнавство має безмежний виховний та навчальний потенціал. Шляхом вивчення та спостереження за природними явищами та змінами в природному середовищі своєї місцевості учні ознайомлюються з закономірностями розвитку природи. Також під час краєзнавчої роботи учні самостійно опановують навчальний матеріал і розвивають необхідні життєві навички, готуються до практичної діяльності та поглиблюють свої освітні знання.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О.В. Проблема становлення краєзнавчого принципу та краєзнавства у працях учених. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / гол. ред. В. К. Буряк. Кривий Ріг : КДПУ, 2005. Вип. 11. С. 183–191.
2. Варакута О., Гавришок Б. Реалізація краєзнавчого принципу вивчення географії засобами навчальних екскурсій. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2023. №54. С. 200–209.
3. Добинда І.П. Роль краєзнавчого принципу у шкільній географічній освіті. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип.65. Т. 1. С. 46–50.
4. Корнеєв О.В. Роль і значення географічного краєзнавства в підручниках географії. Географія. 2009. № 5. С. 17–19.
5. Костриця М. Національне географічне краєзнавство: наукові засади, методи, проблеми. Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині. Науковий збірник. 2009. Вип. 2. С. 18–20.
6. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1995. 223 с.
7. Кушнарєнко Н.Г. Формування фізико-географічних знань учнів на основі краєзнавчого принципу. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2014. Вип. 17. С. 219–224.
8. Шищенко П., Муніч Н. Географічне краєзнавство: зміст, понятійно-термінологічний апарат, місце в географічній освіті. Історія української географії. Спец. випуск: Краєзнавство 2001. Вип. 4. С. 6 – 8.

УДК 911.3

Є Шпак¹, Є. Хабусєв², К. Кравченко³

yevhenstarling@gmail.com, evgenijh7@gmail.com,

kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Актуальність дослідження. Транспортна інфраструктура є невід'ємною частиною транспортної системи будь-якого міста, регіону та країни та відіграє важливу роль у розвитку економіки та забезпечення соціального добробуту населення. Дослідження ефективності транспортної інфраструктури, її функціонування та розвитку є фундаментом для встановлення перспектив розвитку транспортної мережі, можливостей надання логістичних послуг та визначення внеску сфери транспорту у економіку регіону [4, 10]. Дослідженням транспортної інфраструктури міст та особливостям організації логістичної діяльності присвячено широке коло робіт вітчизняних та закордонних вчених. Це роботи Д. Дональдсона [9], А. Голікова [1], О. Носовської [7] та інших. Зокрема, значна кількість робіт присвячена питанням вивчення транспортної інфраструктури та логістики саме на рівні регіонів або міст як полюсів зростання.

Традиційно, транспортно-географічне положення Харківської області визначається як вигідне, адже Харківщина – прикордонний регіон, який має

розгалужену регіональну багатовидову систему (рис. 1а, 1б), яка за показниками розвитку завжди посідала одне з провідних місць в Україні [1, 3, 6]. Центром регіону та, відповідно, його транспортної системи є місто Харків - потужне місто-мільйонник, центр Харківської агломерації, що виконує надважливу логістичну роль у функціонуванні та розвитку Східного макрорегіону України [1, 3].

У довоєнний час Харківська область належала до регіонів з найвищим рівнем розвитку транспортної інфраструктури, яка включала залізничне, автомобільне та авіаційне сполучення, а також розгалужену систему громадського транспорту. Крім того, Харківська область посідає перше місце в Україні за протяжність автомобільних доріг загального користування (понад 9,6 тис. км), з них майже 98% — з твердим покриттям [4].

Проте, внаслідок військової агресії росії, починаючи з 2014 року транспортно-географічне положення Харківської області набуло негативних рис через сусідство з країною-агресором та межування з регіонами, де відбувались активні військові дії, та території яких були частково окуповані (Донецька, Луганська області) [4, 6].

З огляду на це, в загальноукраїнському рейтингу за рівнем розвитку транспортної підсистеми Харківська область посіла 7-ме місце (індекс 0,9902), що пов'язано насамперед, із зменшенням вантажообігу та пасажирообороту, яке спостерігається протягом останнього часу через скороченням міжнародного транспортного сполучення та внутрішнього сполучення із Донецькою і Луганською областями [4].

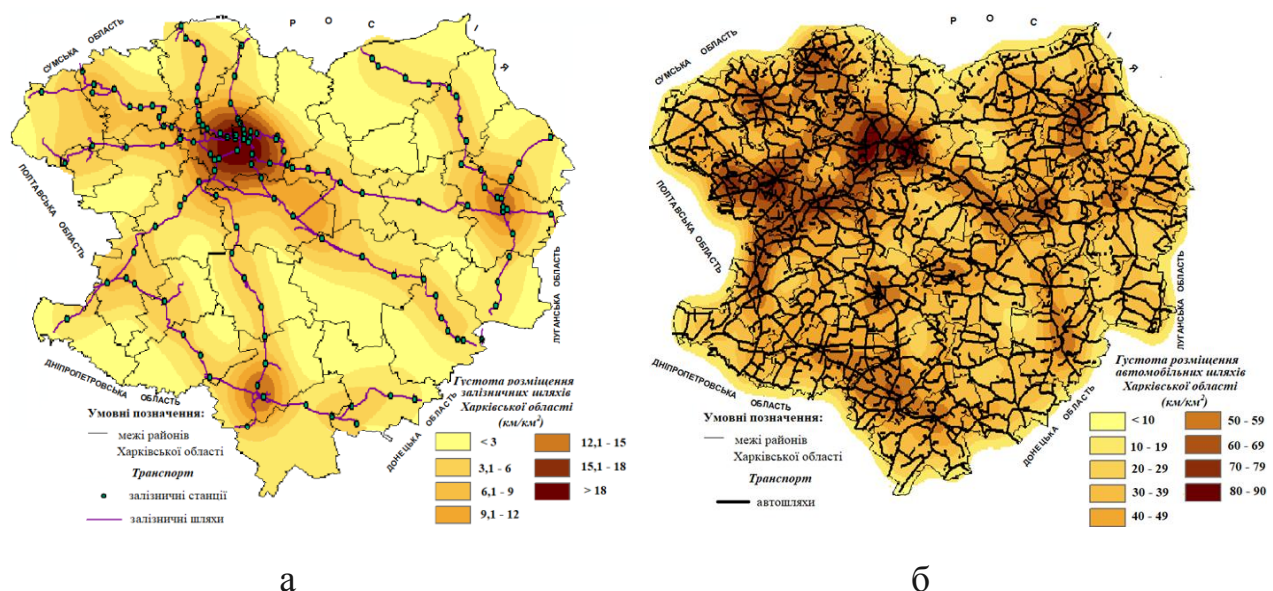

Рис. 1. Густота транспортного полотна (а – залізничного, б - автодорожнього) у Харківській області у 2021 р. (побудовано за даними [6])

Екстремальні події під час повномасштабного вторгнення спричинили жахливі фізичні збитки транспортній інфраструктурі з довгостроковими соціально-економічними наслідками, тому необхідно встановити рівень стійкості транспортної інфраструктури для оптимального по відношенню до

реалій часу планування та проектування, а також ефективного управління територіями, що є *метою нашого дослідження*.

Виклад основного матеріалу. Об'єкти інфраструктури стали однією з ключових сфер, які зазнали найбільшого руйнівного впливу з боку країни-агресора. Зокрема, транспортна інфраструктура, яка виконує логістичну функцію стала мішенню для ворога. З перших днів війни була зруйнована авіаційна інфраструктура (аеропорти, аеродроми), залізнична інфраструктура, зокрема підстанції. Найбільших руйнувань інфраструктури, як в абсолютному, так і у вартісному виразі, зазнали об'єкти дорожньої інфраструктури України (рис. 2 а, 2 б, 2 в). З початку війни в Україні були пошкоджені або ж повністю зруйновані 19 аеропортів і цивільних аеродромів; щонайменше 126 залізничних вокзалів і станцій, велика кількість автовокзалів (зокрема – у обласних центрах та великих містах). За попередніми підрахунками загальний обсяг втрат об'єктів транспортної інфраструктури в Україні склав понад \$50 млрд. Ця цифра постійно змінюється в бік збільшення. Зокрема, від ворожих обстрілів або фізичного пересування військової техніки ворога постраждали регіони, які фізично межують з росією, і частини яких були окуповані, або досі перебувають під окупацією [2, 8].

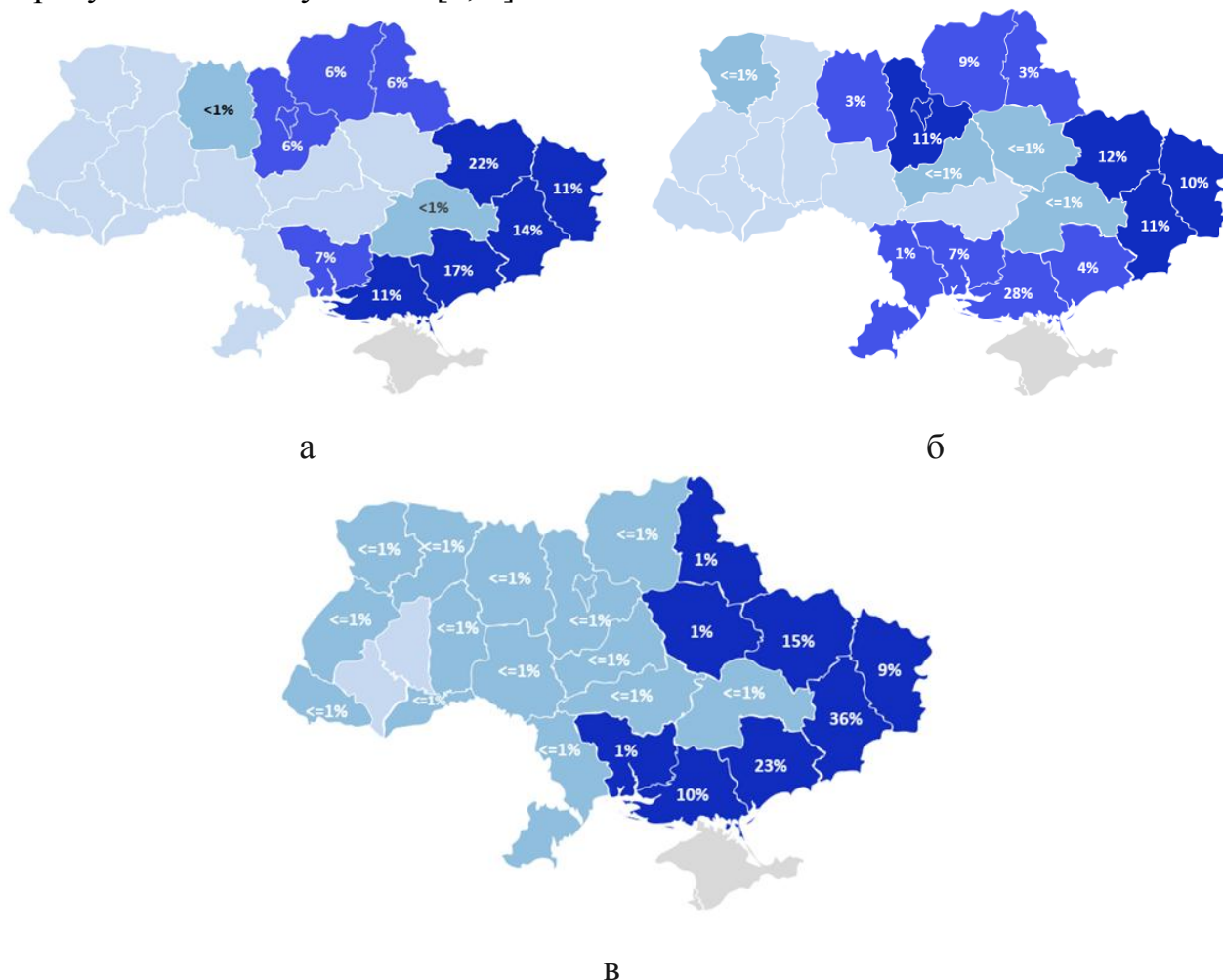

Рис. 2. Розподіл прямих грошових втрат [2]:
а) автомобільних доріг по областях; б) мостів і мостових переходів по областях;
в) залізниці по областях

З огляду на те, що активні бойові дії тривають, досить складно встановити точний рівень руйнувань та збитків, проте аналіз карти бойових дій та порівняння її з мережею автомобільних доріг, дозволяє зробити попередні розрахунки щодо того, яка орієнтовна довжина доріг зазнала пошкоджень внаслідок війни. Це відбувається як через ракетні обстріли, так і внаслідок переміщення важкої техніки. Зокрема, аналізуючи розподіл прямих грошових втрат автомобільних доріг по областях України ми бачимо, що найбільш постраждалими є: Харківська (22%), Запорізька (17%) та Донецька (14%) області. Як бачимо, Харківська область є найбільш постраждалою у даному аспекті. Встановити більш точні дані можливо завдяки комплексним суспільно-географічним дослідженням. Це дуже складне завдання, вимагає застосування різних методів та підходів для аналізу, враховуючи, що регіон частково залишається окупованим. Проте в цей час він майже повністю деокупований. Важливою задачею після деокупації є розмінування та розчищення доріг. Харківська область є однією з найбільш замінованих в Україні. Руйнування мостів і мостових переходів також є доволі репрезентативним показником щодо втрат, адже мости – це капітальні споруди, які надзвичайно складно та дорого відновлювати. Найбільш постраждали мости у Миколаївській (28%), Харківській (12%), Київській та Донецькій (11%) областях. Варто зауважити, що з початку війни було відновлено проїзд 20 мостами Київської та 17 – Харківської області, роботи тривають [2, 8].

За попередніми оцінками, загальний обсяг пошкодженого залізничного полотна становить до 507 км; 126 залізничних вокзалів і станцій пошкоджено. Знищено на підконтрольній території понад 53, решта – на окупованих територіях. Щодо руйнувань залізничного полотна та підстанцій, то найбільш постраждалим регіоном є Донецька область (36%), Херсонська (23%) та Харківська (15%).

Значних втрат зазнала також і авіаційна галузь, адже з 12 лютого українські авіакомпанії були попереджені щодо можливого вторгнення, багато рейсів було скасовано, а з початком повномасштабного вторгнення аеропорти зазнали потужних бомбардувань, а повітряний простір над Україною було закрито. Харківський аеропорт – один з тих, що було зруйновано в перші дні війни.

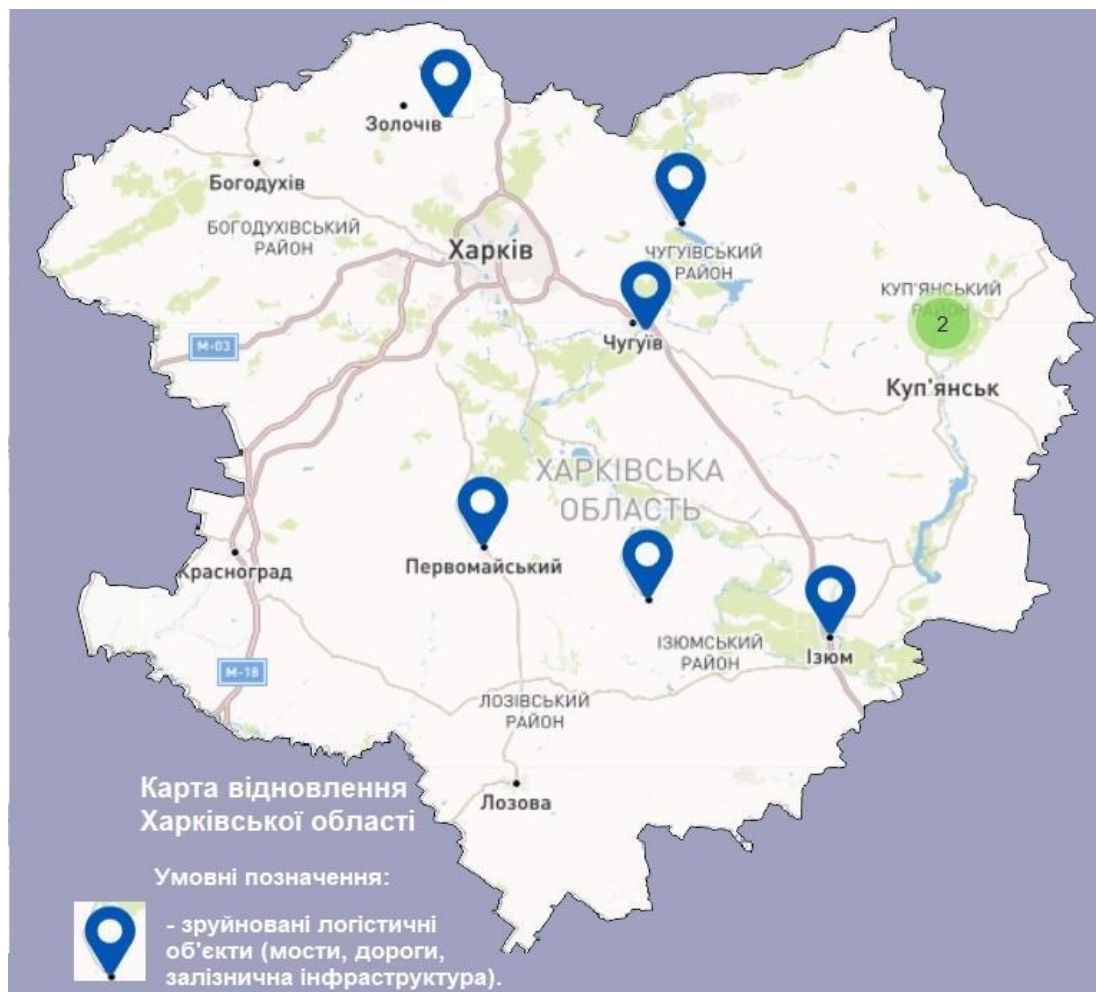
Як бачимо, Харківська область, її транспортна система та транспортна інфраструктура значно постраждали від військових дій, регіон входить в топ 3 областей за завданими збитками. В той самий час, відновлення транспортної інфраструктури Харківщини є однією з пріоритетних задач для регіону та країни, адже вона забезпечує якісну логістику та ефективну транспортну комунікацію, що формує надійний тил для виконання задач на лінії фронту. Розглянемо, які з елементів транспортної інфраструктури Харківської області є найбільш постраждалими та критично важливими для відновлення (рис. 3).

Як вже попередньо зазначалося, від постійних обстрілів, руху важкої техніки під час окупації значно постраждало автодорожнє полотно в регіоні. Проте, дороги поступово відновлюються. Службу автодоріг регіону було переформатовано у «Службу відновлення та розвитку інфраструктури у

Харківській області» з огляду на актуальні задачі. Внаслідок військових дій та окупації території, було зруйновано практично усі мости через річки Сіверський Донець та Оскіл, а саме біля міст Ізюм, Балаклія та Чугуїв, а також у районах Печенізького та Оскільського водосховищ, усього – знищено 24 мости, 17 з яких на разі відновлюються (зокрема: Т-21-04 Харків – Вовчанськ, розташований у межах села Федорівка, Т-21-10 Шевченкове – Балаклія – Первомайський – Кегичівка, розташований у межах села Олексіївка та ін., рис. 4.).

Головними донорами, які підтримують і фінансують відновлення транспортної інфраструктури Харківської області на сьогодні є: Фонд ліквідації наслідків збройної агресії (діє під егідою Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України), Світовий банк. Саме вони фінансували відбудову зруйнованих інфраструктурних об'єктів в регіоні.

Зазначимо, що відкритим залишається питання щодо відсутності системного підходу при формуванні переліку об'єктів, критеріїв їх вибору та пріоритетів відновлення. Саме це підсилює важливість застосування суспільно-географічного підходу в дослідженнях таких складних і відкритих систем, як транспортна інфраструктура регіону.

*Рис. 3. Зруйновані логістичні об'єкти Харківської області
(побудовано за даними [5])*

Рис.4. Відновлення зруйнованої транспортної інфраструктури (мостів) у Харківській області [5, 8]

Висновки. Авторами зроблено спробу проведення системного аналізу стану та перспектив розвитку транспортної системи регіону з метою пропозицій подальшого планування її відновлення та розвитку. Встановлено, що внаслідок військових дій транспортна інфраструктура Харківської області зазнала значних руйнувань. З огляду на те, що регіон безпосередньо межує з країною-агресором, а лінія фронту фактично проходить межею області, цей деструктивний вплив дуже складно зупинити й важко мінімізувати. Транспортна інфраструктура регіону також значно постраждала не тільки від обстрілів, а і під час окупації певних громад території області. Регіон є одним з найбільш постраждалих від війни в Україні. Проте, дякуючи своєму критичному значенню для комунікації, здійснення перевезень та ефективної логістики, інфраструктура, в тому числі – і транспортна має першочергове значення для відновлення. Для Харківської області відновлення транспортної інфраструктури – це складний та тривалий процес, проте його успішна реалізація забезпечує успішне функціонування всієї транспортної системи, як складної територіальної системи Сходу України. Подальші дослідження авторів будуть спрямовані на аналіз та розробку програмних засад планування розвитку транспортної системи регіону.

Список використаних джерел:

1. Голіков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А.П. Голіков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 224 с.
2. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення [Електронний ресурс] –

Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf

3. Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) : колективна монографія / за заг. ред. Л. Нємець, К. Сегіди. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 520 с.
4. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження// ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. - Київ, 2017. - 108 с.
5. Карта відновлення України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reukraine.shtab.net/>
6. Кравченко К.О. Суспільно-географічні особливості формування та розвитку системи розселення Харківської області: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Кравченко Катерина Олександрівна; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2018. – 23 с.
7. Носовська О.Б. Проблеми та перспективи розвитку транспортної інфраструктури України / О.Б. Носовська, М.В. Макаренко // Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2014. – Вип. 27. – С. 5-14.
8. Офіційний сайт Харківської обласної військової адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/>
9. Donaldson D. Railroads of the Raj: Estimating the impact of transportation infrastructure / D. Donaldson. American Economic Review, forthcoming, 2016. – 128.
10. The Routledge Handbook of Transport Economics (Edited By Jonathan Cowie, Stephen Ison) / A. De Palma, R. Lindsey, E. Quinet, R. Vickerman. - 1st Edition, 2017. – 460.

УДК 911.3

А. Гавріков, Є. Телебенєва

artem@excellogist.com, telebenevaev@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальна роль держави визначається як спрямування її діяльності на підтримку рівня життя та захист соціально-економічних прав громадян, з урахуванням конкретного етапу розвитку суспільства та держави. В цьому контексті, гарантування права на достойне харчування, що є соціально-економічним правом людини, здійснюється через реалізацію продовольчої політики держави. У рамках соціальної функції держави, забезпечення продовольчої безпеки є одним із важливих елементів. В сучасних умовах ця проблема стає особливо актуальною для України через виклики та складнощі, пов'язані з геополітичними конфліктами та нестабільністю. Постійні зміни в геополітичній ситуації, військові дії, торговельні обмеження та інші фактори можуть суттєво вплинути на доступність продовольства для населення. У цьому контексті, дослідження особливостей продовольчої безпеки в умовах війни стають надзвичайно актуальними завданнями. Стратегії та плани продовольчої безпеки, які були розроблені до початку війни потребують коригування з урахуванням складних обставин війни та наслідків післявоєнного

відновлення.

До 24 лютого 2022 року на продовольчу безпеку України впливали різноманітні загрози, включаючи економічні та фізичні обмеження в доступі до збалансованого харчування, не зважаючи на потенціал країни у сфері сільського господарства. Після цієї дати проблеми стали ще більш актуальними, оскільки безпечне середовище в Україні піддалося серйозним випробуванням. Фізична та економічна недоступність їжі стали значними проблемами для продовольчої безпеки, навіть при зростаючому потенціалі сільськогосподарського виробництва, зокрема у сфері зернових культур. Низький рівень доходів ускладнює задоволення потреб населення у висококалорійних продуктах [4].

Військові події, що відбулися на території України у 2022-2023 роках, стали серйозною загрозою не лише продовольчій безпеці самої України, а й для багатьох країн з низьким рівнем соціально-економічного розвитку, які є залежними від експорту зернових культур. Військова агресія призвела до низки негативних наслідків, які мають серйозний вплив на продовольчу безпеку:

- порушення звичних ланцюгів постачання сільськогосподарської та харчової продукції, а також зменшення доданої вартості у сільськогосподарському секторі, пов'язане з виробництвом, переробкою, розподілом, споживанням та утилізацією харчових продуктів.
- в наслідок воєнних дій, які охопили сільськогосподарські регіони України, такі як Харківська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька області, збір озимих культур був дуже обмежений у 2022 році, а також порушена сівозмінна. Ця надзвичайна ситуація призвела до того, що третина посівних угідь стала непридатною через воєнні дії та значну кількість мінувань. Тимчасова втрата посівних площ призвела до економічних втрат, негативно впливаючи на ліквідність сільськогосподарських підприємств. Це вплинуло на світову продовольчу безпеку, особливо в країнах Африки, які залежать від українських поставок продовольства, зокрема зернових [5].
- ускладнення експорту сільськогосподарської продукції та імпорту важливих продуктів харчування та мінеральних добрив обумовлене блокуванням більшості морських портів України..
- блокування та ускладнення сухопутних шляхів для експорту сільськогосподарської продукції країнами ЄС, зокрема Польшою, що призводить до втрати прибутку в бюджет України, затримки термінів доставки вантажів, псування продукції.

Проаналізувавши данні міжнародної організації The Food Security Cluster (FSC) можна зазначити, що в Україні 7,3 млн населення потребують гуманітарної продовольчої допомоги на початок 2024 року [3]. У територіальних особливостях розподілу цих людей прослідковуються закономірності концентрації їх у великих містах таких як Київ, Харків, Запоріжжя, Одеса, Дніпро, так як значна кількість населення внутрішньопереміщених осіб з тимчасово окупованих територій і зони бойових дій, переїжджає зазвичай у великі міста. За районами найбільша кількість людей потребуючих сторонньої допомоги зосереджена в Харківському - 527,5

тис., Криворізькому - 293,1 тис., Одеському – 269,2 тис., Запорізькому – 199, 7 тис. та Сумському 120,2 тис. Найменша чисельність вразливої групи населення спостерігається в таких районах: Верховинський (Івано-Франківської області) – 2,6 тис., Косівський (Івано-Франківської області) - 5,6 тис., Вараський (Рівненської області) – 8,9 тис. осіб [3].

Незважаючи на складні виклики у сфері продовольчої безпеки України впродовж 2022-2023 роках, розглядаючи динаміку інфляції (рис. 1) у 2024 році ми можемо спостерігати зменшення темпів зростання інфляції на продовольчу продукцію. Якщо у квітні 2023 року вона була більше 20% в порівнянні з квітнем 2022 року, то вже з жовтня 2023 року інфляція поступово почала вирівнюватися та складала 3 %. Дані інфляції дозволяють зробити висновки, що економіка України починає пристосовуватися до викликів пов'язаних з війною.

Зі звітів міжнародних організацій, зокрема такої як Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO), Всесвітня продовольча програма (WFP) рівень продовольчої безпеки в Україні покращився в цьому значну роль відіграли зернові угоди між Україною, Турцією та РФ [1,2]. Після цього, динаміка експорту зернових культур з України зросла, зокрема було відновлено гуманітарні поставки зернових у кризові країни. Судан отримав два вантажа українського борошна у 2024 році в рамках ініціативи WFP «Grain from Ukraine» 7665 та 14076 т. борошна з української пшениці. Організація використовує борошно для формування продуктивних наборів для 2 млн. постраждалих у Судані.

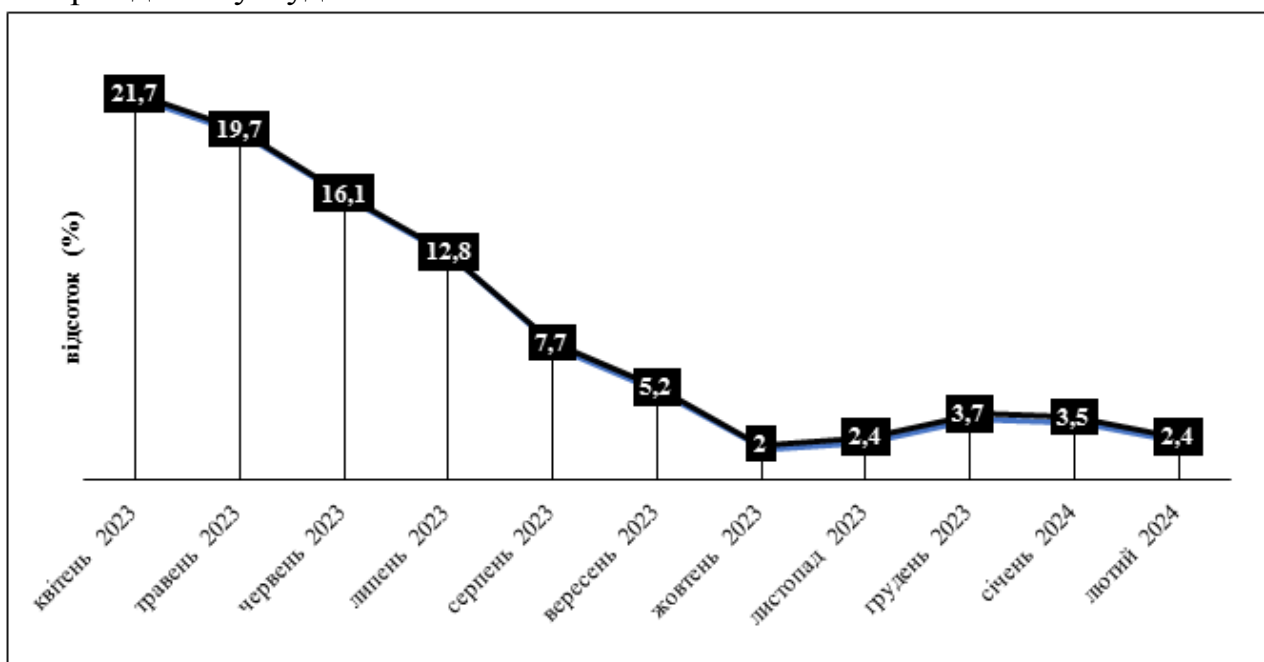

Рис. 1. Продовольча інфляція квітень 2023 року – лютий 2024 року (зміна відсотків, рік до року) (побудовано авторами за даними [1])

У цілому, можна визначити низку заходів, які є критично важливими для забезпечення продовольчої безпеки України на сьогоднішній день:

- відновлення цілісності ланцюгів виробництва та постачання сільськогосподарської продукції;

- продовження програми посівної компанії з додатковими заходами безпеки;
- пошук та збільшення робочої сили для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств у східних та південних областях України.

Список використаних джерел:

1. *Food and Agriculture Organization (FAO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>*
2. *Global Report on Food Crises 2023 Mid-Year Update – Full Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fsinplatform.org/sites/default/files/resources/files/GRFC2023-MYU.pdf>*
3. *The Food Security Cluster (FSC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fscluster.org/ukraine/document/fsl-cluster-people-need-and-target-0>*
4. Крилов Д. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07> Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. / П.Т. Саблук // Економіка АПК. - 2001. - № 4. - С. 13–19.
5. Франчук В., Копитко М., Мельник С. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах мінливого безпекового середовища. Вчені записки університету "Крок." 2022. № 3 (67). DOI: 10.31732/2663-2209-2022-67-9-17

УДК 911.3

К. Кравченко¹, В. Перепелиця²

kateryna.kravchenko@karazin.ua, vperepilica956@gmail.com,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Вступ. Після закінчення Другої світової війни багато європейських країн стикнулися з масштабними руйнуваннями інфраструктури, економічними кризами та соціальними потрясіннями. Однак завдяки міжнародній підтримці, інноваційним підходам до відновлення та ефективному управлінню, ці країни змогли не лише відновити свої економіки, але й досягти значного прогресу в соціальній та політичній сферах. Війна в Україні є найбільш масштабним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни, а ворог застосовує потужну зброю, яка має більш руйнівний та нищівний вплив, тому і наслідки для України є масштабними. Втім, післявоєнне відновлення є своєчасним завданням для України вже сьогодні, адже його планування та реалізація має розпочатись вже зараз, а досвід європейських країн у аспекті відновлення своїх територій та економіки є надзвичайно корисним та важливим [1, 4]. На початку війни досить поширеною була теорія на кшталт «Плану Маршалла» для України, на основі досвіду країн Європи, які фактично «постали з попелу». У липні 2022 року у місті Лугано (Швейцарія) було представлено План

відновлення України в рамках «Ukraine Recovery Conference» [12]. Проте, з того часу Україна зазнала ще більших руйнувань (зокрема – у сфері енергетичної інфраструктури), що поглибило кризу, та вимагає більш глобальних дій щодо відновлення, та їх швидкої реалізації. Також, для України є корисним досвід відновлення країн Європи після збройних конфліктів 90-х років.

Виклад основного матеріалу. Війна в Україні триває понад 10 років. За цей час окупаційні війська завдали, багато в чому, руйнівних та невідновних втрат нашій країні. Це концентрований деструктивний вплив на головні складові соціогеосистеми – Суспільство, Економіку та Природу, та зв'язки між ними:

- *вплив на суспільство:* поява вимушених мігрантів (починаючи з 2014 р. з окупованих територій, в наслідок бойових дій є люди, які декілька разів за 10 років були вимушені мігрувати, адже обирали для життя територію, близьку до дому, яку з часом окупанти обирали за нову ціль), багато людей виїхали за кордон та вже адаптувались там, і на планують повертатись. Також це загиблі військові та цивільні, серед яких – діти;

- *вплив на економіку* – примусова «деіндустріалізація», зруйновано та виведено з ладу промислові підприємства Донбасу, Харківської, Дніпропетровської та інших прифронтових регіонів України. Ці підприємства здебільшого формували ВВП країни у довоєнний час. З огляду на близькість до лінії фронту, відновлення цільності цих підприємств у сучасних умовах фактично не можливо. Руйнування енергетичних потужностей, Каховської ГЕС та Дніпро ГЕС, Трипільської ТЕС, та багатьох інших непоправно вплинуло на енергетичну систему України, перешкоджаючи не тільки генерації (станом на літо 2024 року збережено тільки 5% від колишніх генеруючих потужностей) а й передачі енергії, що викликає здорожчання не тільки собівартості електроенергії, а і як наслідок - майже усіх товарів та послуг, адже у ціноутворенні електроенергія є важливим фактором. Через обстріли та мінну небезпеку існують проблеми розвитку і агропромислового комплексу – горять поля, у прифронтових регіонах майже щоденно підриваються фермери під час обробки полів, ворожі ракети руйнують термінали із зібраним зерном;

- *вплив на природу* – мінна небезпека та постійні лісові пожежі, та пожежі в полях. Екоцид – руйнування греблі Каховської ГЕС. Руйнування екосистем, адже бомбардування, артилерійські обстріли та наземні бої призводять до знищення дерев, рослинності та тваринного світу. Річки та озера прифронтових регіонів сповнені нерозірваних снарядів, небезпечні як для людей, так і для тварин. Непоправними є втрати флори та фауни, адже можливостей врятуватись від пожеж після обстрілів є мінімальною. Деякі види втративши свій природний ареал існування приречені на загибель.

Ці, та широке коло інших проблем, мають бути розглянуті, проаналізовані та прийняті до нагального вирішення. На превеликий жаль, багато цих проблем не мають швидкого вирішення, та залежать від активності бойових дій. Проте, країни Європи вже апробували широке коло заходів та моделей повоєнного відновлення, які можуть бути ефективно імплементовані для України також.

Розглянемо кейси країн Європи, які мають досвід ефективного повоєнного відновлення (табл. 1).

Таблиця 1

Кейси країн Європи у повоєнному відновленні
(побудовано авторами за даними [1-12])

Країна	Воєнні дії, руйнування	Дії	Результат
Німеччина	Після завершення Другої світової війни Німеччина була в руїнах. Інфраструктура, промисловість та житловий фонд зазнали значних руйнувань.	Німеччина стала головним отримувачем допомоги за Планом Маршалла, та отримала значні фінансові ресурси для відновлення промисловості та інфраструктури. Було впроваджено реформи в системі соціального забезпечення, які передбачали соціальні виплати, медичне страхування та підтримку безробітних.	За декілька років економіка Німеччини не лише відновилася, але й показала значне зростання. Це відновлення стало основою для «економічного дива» 1950-х років.
Польща	Після війни Польща зазнала значних руйнувань, особливо в інфраструктурі та промисловості.	Польща взяла курс на індустріалізацію. Було запущено план індустріалізації, який включав будівництво нових заводів, розвиток важкої промисловості та модернізацію транспорту. Було проведено земельну реформу, яка передбачала перерозподіл землі серед селян та інвестиції в сільське господарство.	Польща змогла відновити свою промислову базу та забезпечити робочі місця для значної кількості населення. Польща стала однією з провідних аграрних країн регіону.
Франція	Після Другої світової війни Франція була в руїнах, зокрема сильно постраждала інфраструктура та економіка. Війна створила дисбаланс у розвитку різних регіонів Франції.	Для Франції було запущено «План Моне». План Моне був розроблений для відновлення економіки Франції через модернізацію промисловості та інфраструктури. Було створено нові заводи, оновлено транспортну систему та енергетичну інфраструктуру. Було впроваджено політику регіонального розвитку, яка передбачала інвестиції у відсталих регіонах, розвиток інфраструктури та створення нових робочих місць.	Франція змогла швидко відновити економіку та забезпечити стабільний економічний розвиток у післявоєнний період. Політика переходу до поліцентричної моделі сприяла рівномірному розвитку країни та покращенню умов життя у різних регіонах.
Боснія і Герцеговина	Після війни 1992-1995 років Боснія і Герцеговина залишилася в	У 1995 році були підписані Дейтонські угоди, які поклали край війні. Було створено міжнародні організації, які	Залучення значних міжнародних ресурсів і фінансової допомоги дозволило

руїнах, з великими людськими втратами та зруйнованою інфраструктурою.

забезпечували контроль і допомогу у відновленні. Було впроваджено економічні реформи, спрямовані на приватизацію, розвиток малого та середнього бізнесу та залучення іноземних інвестицій.

відновити основну інфраструктуру, а також стабілізувати політичну ситуацію. Відновлення економіки сприяло зростанню зайнятості та підвищенню рівня життя населення.

Косово

Після війни 1998-1999 років Косово зіткнулося з серйозними проблемами щодо безпеки та відновлення території.

Резолюція ООН 1244 встановила тимчасову адміністрацію ООН у Косово (UNMIK), яка здійснювала контроль над регіоном та забезпечувала міжнародну допомогу. Була створена нова правова база, відновлені місцеві органи влади, проведені демократичні вибори.

Було відновлено основну інфраструктуру, зокрема електропостачання, водопостачання та дороги. Косово розпочало перехід до демократичного розвитку.

Хорватія

Після війни 1991-1995 років Хорватія потребувала значних зусиль для відновлення та стабілізації політичної та економічної ситуації.

Уряд Хорватії зосередився на реформах, необхідних для інтеграції до Європейського Союзу. Це включало реформи у сфері верховенства права, економіки та державного управління. Велика увага приділялася відновленню та розвитку туристичної галузі, яка була однією з ключових для економіки країни.

У 2013 році Хорватія стала членом ЄС, що сприяло економічному зростанню, політичній стабільності та покращенню інфраструктури, Хорватія знову набула туристичної атрактивності.

Сербія

Після конфліктів 1990-х років Сербія зіткнулася з економічною кризою та зруйнованою інфраструктурою.

Було залучено міжнародну допомогу, зокрема від ЄС, для відновлення інфраструктури, модернізації транспорту та енергетики.

Відбулось поступове відновлення основних інфраструктурних об'єктів та стабілізація економічної ситуації.

Албанія

Албанія зіткнулася з внутрішньою нестабільністю та економічною кризою після закінчення комуністичного режиму та подій 1990-х років.

Було проведено ряд економічних та політичних реформ, спрямованих на стабілізацію країни, розвиток демократії та ринкової економіки. Велика увага приділялася розвитку транспортної інфраструктури, енергетичного сектору та телекомунікаціям.

Албанія досягла значного прогресу в демократичному розвитку та економічному зростанні, що сприяло інтеграції до НАТО та початку переговорів про вступ до ЄС.

Як бачимо, існують різні кейси повоєнного відновлення та розвитку, які були застосовані після Другої світової війни та збройних конфліктів 90-х років

[2, 8]. Руїнування після Другої світової війни були масштабнішими за площею руїнувань, проте на території колишньої Югославії застосовувалась більш нова та потужна зброя.

Висновки. Досвід відновлення європейських країн доводить важливість комплексного підходу, що включає міжнародну підтримку, економічні реформи, розвиток інфраструктури та демократичні перетворення. Безперечно, оновлений план відновлення України має розроблятися на основі успішного досвіду повоєнного відновлення з урахуванням реалій сучасності спільно з фахівцями країн Європи, США та інших країн, які дали згоду долучитись до повоєнного відновлення України. До ключових аспектів, які мають бути зазначені у Програмі Відновлення виходячи з європейського досвіду, належать: взаємовигідність реалізації, формування єдиного простору реалізації ідей та проєктів, імплементація для України європейських стандартів економічної, аграрної, транспортної, екологічної та енергетичної галузей. Таким чином, досвід країн Європи у повоєнному відновленні дозволить Україні не тільки швидко відновитись після війни, а й розвиватись як інноваційна, цифровізована країна з потужним ресурсним потенціалом.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О.А. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України / О.А. Бородіна, В.І. Ляшенко. Вісник економічної науки України. 2022. № 1 (42). С. 121-134. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134).
2. Босаревиц С. Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dc.org.ua/news/reconstructionbosnia>
3. Дука А.П. Світовий досвід повоєнного відновлення економіки: уроки для України / А. П. Дука, Г. В. Старченко. - Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, (6), 2022. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-03-06>
4. Ємець В.В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: регіональний та місцевий аспекти / В.В. Ємець. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 68-72. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.68>.
5. Інноваційне Придніпров'я: гра на випередження: монографія / О.І. Амоша, Ю.С. Залознова, С.В. Іванов, В.І. Ляшенко, І.Ю. Підоричева та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка (заг. ред.); НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, Дніпро, 2021. 286 с.
6. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. – Електрон. дані. – К., 2023. – 125 с. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf>
7. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія / Амоша О.І., Аптекарь С.С., Кузьменко Л.М., Ляшенко В.І. та ін. Донецьк-Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 848 с.
8. Юрків Ю. Від руїн до світового лідерства в економіці. Як зруйнована Німеччина після Другої світової війни завдяки реформам змогла вийти на олімп світової економіки? Економічна правда. 27 червня 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688588/>
9. Latysheva O.V., Chemerys Y.T. Investigation of the State of Investment Support of Sustainable Development of the Leading Branches of the National Economy of Ukraine. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 4. С. 94–99.

10. Mallett R., Pain A. *Post-war recovery and the role of markets: Policy insights from six years of research. Global Policy*, 2018. № 9 (2), pp. 264-275.
11. The World Bank. *World development indicators*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>
12. *Ukraine recovery plan*. 2022 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://recovery.gov.ua/>

СЕКЦІЯ 2

ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ТА УРБАНІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3

А. Барська

barska2020.9204245@student.karazin.ua

Наук. керівник – д. геогр. н., проф. К.Ю. Сегіда

kateryna.sehida@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ГЕОДЕМОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРАЇН СВІТУ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Суспільна географія як наука орієнтована на аналіз просторової взаємодії суспільства з природою та її оптимізацію [4]. А отже дослідження населення є важливим для розуміння демографічних процесів, які в подальшому мають значний вплив на економіко-соціальні тенденції регіону, його екологічний, геополітичний стани, тощо. Рівень загострення глобальних проблем стає все вищим. Для того щоб їх уникнути нагальною потребою для людства виступає вивчення методик та методів на яких базуються суспільно-географічні дослідження. За рахунок того, що суспільна географія має міждисциплінарний підхід вперш за все вона передбачає актуальні методи розв'язання проблем, що в свою чергу зберігають цілісність наукового дослідження, в результаті якого можна виявити специфічні особливості досліджуваного об'єкту [2].

Геодемографія – наука про інтегровані територіальні соціально-демографічні (демосоціальні) комплекси. Своєю предметною областю дана наука пересікається з демографією, географією та регіоналістикою [5]. Геодемографію часто ототожнюють з географією населення, а деякі вчені чітко їх розмежовують. Наукові дослідження в цьому напрямку зосереджені на просторових елементах, а саме розподілі населення, його структурі та демографічних процесах в розрізі територіальних громад різного ієрархічного рівня. Геодемографія використовує різні методологічні підходи, зокрема географічний, історичний, системний синергетичний тощо [3]. Існує низка методів, які застосовуються авторами під час наукових досліджень в розрізі даного напрямку, ключовими є статистичний, демографічний та географічний методи. Статистичний метод охоплює збір, вивчення та розуміння числових даних, що стосуються населення різних регіонів. Проводячи статистичний аналіз, можна виявити закономірності та узгодженість демографічних явищ, зокрема народжуваності, смертності та міграції, у різних географічних утвореннях, таких як країни, регіони та міста. Крім того, цей метод дозволяє передбачити майбутні демографічні зміни та оцінити їх наслідки. Демографічний метод зосереджується на вивченні ключових демографічних

явищ, включаючи народжуваність, смертність, одруження, розлучення, міграцію тощо, а також їх географічні варіації. Як правило, демографічні дослідження передбачають аналіз демографічних показників і їх порівняння в різних регіонах. Використовуючи цей метод, дослідники можуть з'ясувати вплив різних факторів на демографічні процеси та визначити основні чинники та результати демографічних змін. Географічний метод охоплює використання географічних інструментів і методологій для дослідження просторових вимірів демографічних процесів. Це передбачає картографічне зображення та вивчення розподілу населення, моделей міграції, коливань у русі населення тощо. Крім того, географічний метод використовує просторовий аналіз для встановлення зв'язків між демографічними явищами та такими географічними елементами, як клімат, рельєф і ресурси. Цей підхід також допомагає визначити фактори, які сприяють географічним змінам чисельності населення та їхній подальший вплив [1].

Геодемографічні дослідження країн світу містять важливу інформацію про усі характеристики населення, що дадуть змогу усвідомити передумови та шляхи нівелювання таких проблем, як нерівність доступу до якісної освіти, проблеми регіонального розвитку, екології, здоров'я та добробуту населення тощо. Так, наприклад, досліджуючи демографічні процеси та тенденції регіону задача щодо розробки стратегії його розвитку значною мірою полегшується, адже на думку автора суспільство, тобто населення, це споживачі у вигляді складної системи, що взаємодіють з економічним та соціальним середовищами і вже в цьому контексті формується суспільство регіону, що визначає його розвиток і динаміку. Таким чином, населення будь-якого регіону або країни є так званим «двигуном», адже від його складу, кількості, особливостей відтворення та таких демографічних процесів як міграція, буде залежати попит участі регіону на світовому економічному ринку, виробництво та розвиток підприємств, тощо. Соціальне середовище регіону також залежить від потреб та вимог споживачів. Вирішення можливих екологічних проблем. І вже тоді починає відбуватися взаємодія між суспільством та його середовищем, завдяки чому можна вирішувати різні проблеми та сприяти ефективному плануванню до сталого розвитку.

Структура геодемографічного дослідження може дещо різнитися виходячи з об'єктивів конкретної країни, обсягом та власними переконаннями науковців, дослідників – головне цілісність. Суспільно-географічне дослідження населення країни передбачає вивчення і аналіз його характеристик, а саме особливостей заселення та розселення населення; етнічний та релігійний склад населення регіону (основні етнічні групи та їх соціокультурні особливості, імміграційна політика та її вплив на етнічний склад, релігійна різноманітність та її вплив на суспільство та культуру, основні релігійні тенденції, тощо); статево-вікова структура населення, а також особливості демографічної поведінки – особливості народжуваності та смертності населення, шлюбності та розлучуваності, міграційних процесів, відтворення населення, тощо. Вище зазначена орієнтовна структура геодемографічного дослідження допомагає

доволі деталізовано вивчити склад та структуру населення регіону, динаміку демографічних процесів, визначити слабкі та сильні сторони.

Отже, аналізуючи демографічні тенденції та особливості населення, його склад та структуру, можна підкреслити важливість та актуальність його суспільно-географічного дослідження, завдяки якому можна не тільки передбачити зміни у його структурі, але й спрогнозувати подальший економічний, соціальний, розвиток регіону, розробляти стратегії розвитку, а також зрозуміти взаємодію між суспільством та його середовищем.

Список використаних джерел:

1. Анісімова Г.М., Молнар Й.Й., Молнар Д.С.С. Географія населення : курс лекцій / ред. О.О. Бергхауер. Ужгород – Берегово: СП ПоліПрінт, 2012. 212 с. URL: <https://karpataljaiadatbank.com.pdf>
2. Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. кол.: С.І. Іщук (відп. ред.) та ін.]. – 2013. – Вип. 2 (67). – 352 с. URL: <http://bulletin-esgeograph.org.ua.pdf>
3. Сегіда К. Інформаційне забезпечення та методичні аспекти дослідження геодемографічної системи регіону / Проблеми безперервної геогр. освіти і картографії: зб. наук. пр. Харків, 2017. Вип. 24. С. 63-72.
4. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: навч. посіб. Одеса: «Астропринт», 2005. 631 с. URL: <https://kyivobl-man.in.ua.pdf>
5. Яворська В.В. Регіональні геодемографічні процеси в Україні: автореф. дис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. 384 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua>

УДК 911.3

Є. Бедрій, Л. Ключко

bedriy2020.8950449@student.karazin.ua, ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВАРІАНТИ РОЗВИТКУ СЦЕНАРІЇВ УРБІЦИДУ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ

Від початку широкомасштабного вторгнення у лютому 2022 року рф перейшла від прихованих форм урбіциду до проявів україн жорстких, антилюдських та різночотих за масштабом руйнувань [3]. Агресори знищують житлову забудову, промислові підприємства, об'єкти критичної та енергетичної інфраструктури, пам'ятки історії, культури, церкви...

Наразі можна виокремити три сценарії урбіциду, які протягом 2014–2022 рр. реалізовує рф на українській землі:

– *Донецький сценарій* – це вибіркоий терор, важелі пропаганди (нібито потреба боротьби «з нацизмом»), тривала невизначеність статусу, економічний занепад, вивезення населення в рф (під приводом мовби евакуації). Певним чином цей сценарій реалізовували в Херсоні, Бердянську та інших містах Півдня та Сходу України, окупованих у перші тижні повномасштабної навали 2022 р. [1].

– *Маріупольський сценарій* активізують у містах на лінії зіткнення, де

точаться бої. Населення опиняється в ролі живого щита, причому евакуація вкрай ускладнена або неможлива. Свавілья та безкарність окупантів ведуть до немотивованих страт, пограбувань, гвалтувань, тортур, принижень українських громадян. Цей сценарій впроваджено також в Ізюмі, Бородянці тощо [1].

– *Харківський сценарій* – до нього російська армія вдається, коли не може захопити місто. Урбіцид здійснюють через обстріли, які призводять до руйнацій, пошкодження інфраструктури, зміни демографічної структури, впливу на психолого-емоційний стан містян. Таких атак зазнають міста України неподалік лінії фронту – Нікополь, Миколаїв, Запоріжжя та ін. Завдяки ефективним діям влади та громадянського суспільства наслідки урбіциду в цьому сценарії не фатальні [1].

У Донецькому сценарії, що виявився ефективним на окупованих територіях Донбасу, бойовики використовують стратегію дезінформації та провокативних акцій для створення атмосфери страху та невизначеності серед місцевого населення. Під видом боротьби з «українськими фашистами» окупанти проводять систематичний терор, знищуючи всі органи влади, що залишилися в місті, та використовуючи силу проти громадянського населення. Така стратегія дозволяє контролювати ситуацію в регіоні та підтримувати вплив окупантів. Для цього сценарію характерним є також знищення української символіки, літератури, пам'яток історії та культури, підміна понять, залякування непокірних мешканців, впровадження в освітню систему російських програм в викривленні подій та фактів, російська пропаганда. Донецький сценарій застосовується у таких містах як, насамперед, Донецьк, Луганськ, Макіївка, Енергодар, Бердянськ, Мелітополь, Севастополь, Сімферополь [2].

У Маріупольському сценарії, що застосовувався у таких містах як Маріуполь, Бахмут, Авдіївка, Попасна, Ізюм окупанти використовують бойові дії як засіб психологічного та фізичного тиску на місцеве населення та військових. Під видом «звільнення» від «українських неонацистів» вони ведуть наступ на місто, використовуючи всі види озброєнь та обмежуючи можливості евакуації. Терор та насильство є повсякденністю для мешканців, які змушені приховуватись та шукати способи виживання в умовах постійної загрози. Цей сценарій спрямований на те, щоб місто підкорилося окупантам та визнало їхню владу під натиском.

У Харківському сценарії, як і в інших сценаріях урбіциду, руйнування та терор націлені на віддалене знищення економічної та соціальної інфраструктури, а також на психологічне та емоційне виснаження місцевого населення. Захоплення таких стратегічних міст як Харків, відіграє ключову роль у стратегії ворога. Населення стає перешкодою на шляху окупації, тому йому призначається терор та руйнування, спрямовані на виклик деморалізації та знищення опорного пункту для українських сил. Саме цей сценарій російські терористи використовують у таких містах як Харків, Дніпро, Запоріжжя, Краматорськ, Слов'янськ, Київ, Суми, Чернігів, тобто великі міста, якими окупанти не можуть заволодіти, та відповіддю на свою поразку

використовують ракетні та безпілотні атаки з метою руйнувань критичної та цивільної інфраструктури.

В умовах такого сценарію важливою стає не лише військова оборона міста, а й підтримка інфраструктури, евакуація цивільного населення, а також психологічна та медична допомога для тих, хто постраждав від бойових дій або примусової евакуації. Однак українська влада та громадянське суспільство виявили високий рівень мобілізації та відповідальності, стійкості та незламності духу, що дозволило зменшити наслідки урбіциду, швидше відновити місто після атак.

Усі три сценарії урбіциду, що застосовуються окупантами на території України, відрізняються за своїми характеристиками та методами реалізації, але мають спільну мету – зламати опір місцевого населення, підкорити міста під контроль окупантів, нанести максимальні втрати та руйнування. Кожен із них спрямований на створення психологічного та фізичного тиску на населення, руйнування інфраструктури та призводить до гуманітарної кризи в районі бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Михайлова. О. (2022). Урбіцид – стратегія російських окупантів в російсько-українській війні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/urbitsyd-stratehiya-rosiyskykh-okupantiv-v-rosiysko-ukrayinskiy-viyni>
2. Пилипенко, І.О.; Мальчикова, Д.С. (2022). Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). Економічна та соціальна географія. Київ. Вип. 88. 6-15. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15>
3. Скоростецький В. (2022). Урбіцид: чому рашисти знищують наші міста. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/30/urbiczyd-chomu-rashysty-znyshhuyut-nashi-mista/>

УДК 911.3

В. Безрук, С. Костріков

without.hands95@gmail.com, sergiy.kostrikov@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

УРБОГЕОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ВЕЛИКОМАСШТАБНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІЗОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Зростання міського населення та розвиток урбанізованих територій ставлять перед суспільством та владою завдання ефективного управління відповідним простором та ресурсами. Тому фахівцям необхідно розглядати, якими мають бути міста та відповідні спільноти у майбутньому. В даний момент найбільш актуальними проблемами для містян є питання, пов'язані з життям, середовищем, мобільністю, здоров'ям та безпекою. Міста представляють економічний прогрес, можливості для працевлаштування, соціальну активність, інновації та технологічний розвиток, забезпечуючи більше 80% світового ВВП[12]. У 2018 році 55% світового населення

проживало у містах, прогнозується, що до 2050 року цей показник становитиме 68%. Зростання населення у країнах, що розвиваються значно прискорилося, з 2 мільярдів людей у 2000 році до прогнозованих 5,5 мільярдів до 2050 року, що становитиме 95% світового міського населення [10]. Це надзвичайно велике міське зростання можна вважати найбільшою хвилею урбанізації в історії людства. Особливо цікаве те, що даний феномен відбувається в один час зі значними досягненнями в галузі інформаційних технологій, комп'ютерних наук та ГІС, а загалом – й із загальним переходом до інформаційного суспільства.

Протягом декількох останніх десятиліть було визнано багатьма дослідниками, що разом з ростом населення та урбанізацією все більше міст функціонують і розвиваються як складніші міські системи [7]. Ця складність є ключовою ознакою сучасного процесу урбанізації, яка вимагає оцінки не лише просторових, але й чисто географічних питань. Як зазначалось раніше одним з авторів публікації [1], – ми повинні розглядати місто як сутність прояву й функціонування урбаністичної географічної системи – урбогеосистеми (УГС). УГС діє в певному екстенті географічного простору, та є несталою природно-антропогенною сутністю – взаємозв'язаною сукупністю архітектурно-будівельних об'єктів та різко порушених природних екосистем [4]. Виявлення таких функцій УГС, як системоутворення, яке визначається прямими і зворотними, від'ємними і додатними зв'язками між її системними компонентами, може бути істотною складовою великомасштабного дослідження будь-якої урбанізованої території.

Структура компонентів міських систем може подаватися взаємозв'язаною мережею точкових об'єктів, у якій відносини між містами можуть розглядатися лінійними об'єктами. Також, при впровадженні техніки *географічної масштабованості* (geographic scalability – англ.) в урбаністичних дослідженнях міста формалізуються за певних обставин вже не точковими об'єктами, а полігональними. Таким чином, ми залучаємо до формалізованого моделювання вест набір так званих *графічних ГІС-примітивів*. Саме на цьому ґрунтується геоінформаційна складова урбогеосистемного підходу, який, у тому числі, дозволяє розглядати міста як об'єкти у різних масштабах, що розкриває ієрархію їхніх зв'язків з іншими локаціями [6, 7, 11].

Припустимо, що ми аналізуємо мережу з N міст. Початково це може бути представлено матрицею розміром $N \times N$, що відображає просторові зв'язки між містами. Далі, аналізуючи зв'язки між районами міст, ми отримуємо іншу матрицю, яка відображає зв'язки між районами всередині урбанізованої території. Це дозволяє нам аналізувати різні аспекти урбанізованого простору, такі як людський, промисловий, комерційний та інформаційний трафік, з точки зору їх просторових взаємозв'язків [7].

У сучасному контексті великомасштабного дослідження урбанізованої території за допомогою ГІС, значна увага має приділятися аналізу взаємодії антропогенних та природних компонентів урбанізованого середовища. Це дозволяє не тільки відслідковувати існуючі зміни в міському ландшафті, але й прогнозувати майбутні тенденції розвитку міст. Використання ГІС набуває особливої значущості завдяки його здатності до збору, аналізу, управління та

візуалізації просторових даних, що відображаються в різноманітних масштабах та перспективах.

Сучасні методи ГІС, які включають аналіз просторових відносин, моделювання та візуалізацію даних, є ключовими для вирішення комплексних завдань урбаністичного планування. За допомогою цих інструментів можливо ідентифікувати та аналізувати шаблони заселення, транспортні потоки, екологічні впливи та інші важливі параметри, які впливають на життя міських агломерацій. Наприклад, використання дистанційного зондування дозволяє отримувати дані великої точності про зміни в землекористуванні, що є критично важливим для моніторингу міського розширення та втручання в природні екосистеми.

Дистанційне зондування є ключовим джерелом даних у великомасштабному дослідженні урбанізованої території, особливо коли йдеться про урбогеосистемний підхід. Цей метод дозволяє збирати дані з великих площ, інтерпретуючи результати вимірювання електромагнітного випромінювання, яке відбивається або випромінюється об'єктом і реєструється в деякій віддаленій від нього точці простору, що забезпечує цілісний і точний аналіз міських систем із залученням мінімальних ресурсів для збору даних на місцевості [1, 3]. Дистанційне зондування дозволяє отримувати дані про великі міські агломерації швидко та ефективно. Це має велике значення для розуміння різномасштабних урбаністичних процесів, таких як масова або ділянкова забудова, зміни в землекористуванні та динаміка населення.

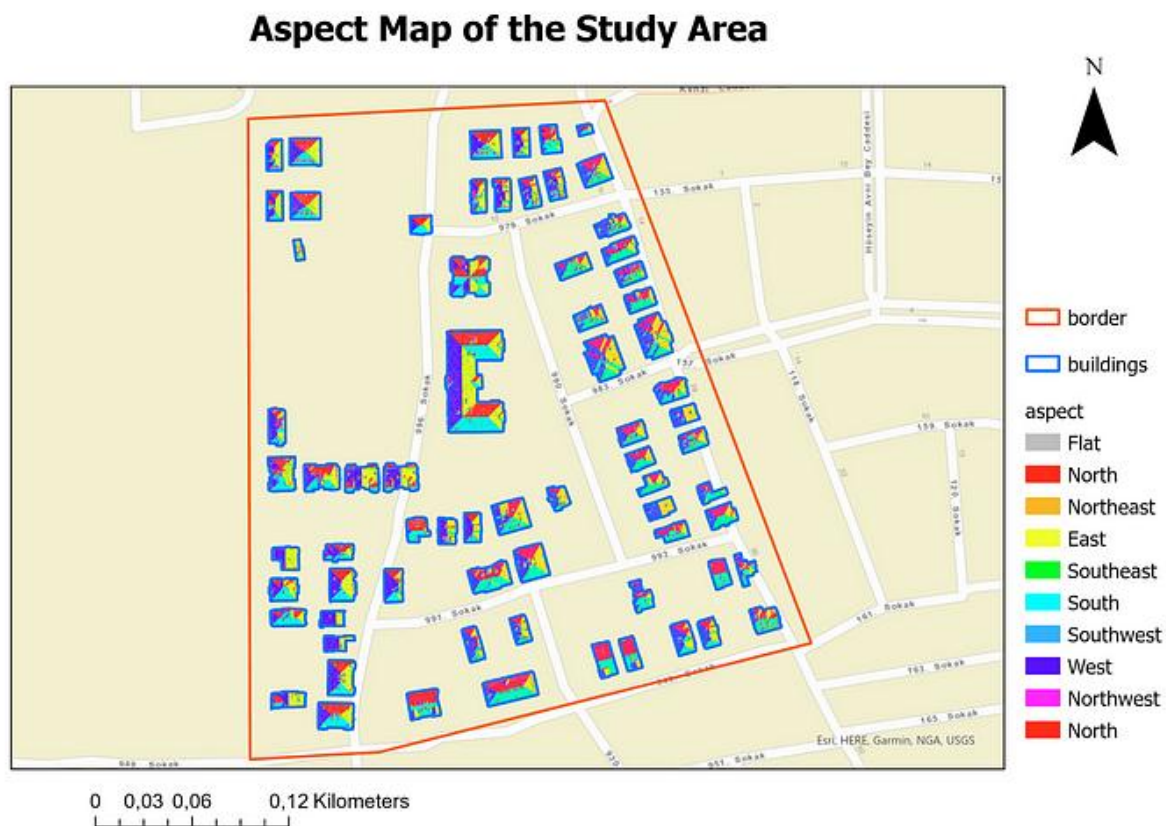

Рис. 1. Приклад інтеграції дистанційного зондування та ГІС: карта сонячної експозиції будівель [9]

Одним з практичних прикладів використання дистанційного зондування в поєднанні з геоінформаційними системами може бути визначення придатних зон для встановлення сонячних панелей. Дистанційне зондування дозволяє отримувати високоточні дані про рельєф, схил, аспект та сонячне випромінювання на урбанізованій території. Ці дані можна аналізувати в ГІС для створення карт, які вказують на найбільш підходящі місця для встановлення сонячних панелей (рис 1). Такий підхід дозволяє ефективно використовувати сонячну енергію в міських умовах, забезпечуючи не лише збереження ресурсів, а й зменшення негативного впливу на довкілля [9].

Іншою, але ж також однією з найбільш важливих переваг використання дистанційного зондування є можливість проведення історичного аналізу та аналізу трендів розвитку. Супутникові зображення дозволяють спостерігати за змінами в урбанізованих територіях протягом тривалого періоду часу. Це надає унікальну можливість для аналізу трендів розвитку та впливу минулих політик на сучасні урбанізаційні процеси.

Збір та аналіз цих даних за допомогою геоінформаційних систем та інших аналітичних інструментів дозволяє формувати комплексний погляд на урбогеосистему. Це сприяє розробці стратегій для ефективного та сталого розвитку міст, що враховують як економічні, так і екологічні аспекти міського життя. Такий підхід допомагає приймати обґрунтовані рішення урбаністичного планування, сприяючи створенню здорового та комфортного середовища для мешканців міст.

Додатково, інтеграція даних з різних джерел і їхня геопросторова візуалізація в ГІС створюють мультидисциплінарне середовище, яке сприяє кращому розумінню динаміки урбанізаційних процесів. Важливим аспектом є також розвиток і впровадження нових геоінформаційних технологій, які дозволяють здійснювати комплексні аналізи великих масивів даних з високою швидкістю обробки і точністю результатів.

Крім того, здатність ГІС аналізувати просторові взаємозв'язки та моделювати майбутні сценарії розвитку дає можливість розробки більш обґрунтованих і цілісних стратегій управління розвитком міста саме на підставі урбогеосистемного підходу. Це стосується як планування інфраструктури, так і охорони навколишнього середовища, розвитку соціальних послуг та забезпечення сталого розвитку урбанізованих територій.

Таким чином, ГІС як ключовий інструмент дослідження урбогеосистем відкриває можливості для глибшого розуміння змісту функціонування урбанізованої території, дозволяючи аналізувати та візуалізувати складні географічні дані. Використання принципу великомасштабного дослідження території у границях міста дозволяє отримувати більш точні та комплексні теоретичні і прикладні результати, що можуть бути використані для оптимізації процесів урбаністичного планування та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Костріков С.В. Геоінформаційний підхід до аналізу урбогеосистем на підставі технології лазерного дистанційного зондування / С.В. Костріков // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «РЕГІОН-2014: Стратегія оптимального розвитку»* – Харків, 2014. – С. 31-34.
2. Чуєв О.С., Костріков С.В. Оцінка через ГІС-заоби просторової диференціації благоустрою міста як функції урбогеосистеми (на прикладі м. Харків) / О.С. Чуєв, С.В. Костріков // *Часопис соціально-економічної географії*. – Вип. 18(1) – Харків: Видавництво ХНУ, 2015. – С. 52-62.
3. Серьогін Д. С. Переваги лідарних даних для відстеження та оцінки руйнувань міської забудови під час воєнних дій / Д. С. Серьогін, С. В. Костріков. // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «РЕГІОН-2022: Стратегія оптимального розвитку»* – Харків, 2022. – С. 180-184.
4. Bezruk, V., Kostrikov, S., Chuev, A. (2016). GIS-analiz funktsii urbogeosistemu z metoyu optimizatsii rozmishennya zakladiv gromadskogo harchuvanny (na prukladi m. Kharkiv [Optimizing allocation of catering institution estab-lishment through the urbogeosystem GIS-analysis (case study of Kharkiv)]. *Human Geography Journal*, 21 (2), 91-101.
5. Boyce, D., Williams, H. (2015). *Forecasting Urban Travel: Past, Present and Future* Cheltenham – Northhampton: EE Publishing, 639.
6. Kostrikov, S., Chuev, O. (2016). Analiz dvorivnevu urbogeosystem cherez zasobu GIS [Analysis of the two-level urbogeosystems by GIS-tools]. *Bulletin in Geology, Geography, and Ecology*, 44, 98-109.
7. Kostrikov, S.V., Niemets, L.M., Sehida, K.Y., Niemets, K.A., & Morar, C. (2018). Geoinformation approach to the urban geographic system research (case studies of Kharkiv region). *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series "Geology. Geography. Ecology"*, (49), 107-124.
8. Yu, Danlin, and Chuanglin Fang. 2023. "Urban Remote Sensing with Spatial Big Data: A Review and Renewed Perspective of Urban Studies in Recent Decades" *Remote Sensing* 15, no. 5: 1307.
9. Tarik E. Y. Rooftop Solar Energy Potential Assessment using GIS and Photogrammetry [Електронний ресурс] / Emre Yorulmaz Tarık. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://medium.com/@taremyor/rooftop-solar-potential-assessment-using-gis-and-photogrammetry-case-study-of-karaman-turkiye-f179494c671c>.
10. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, Online Edition*
11. Wong, C, Baker, M, Webb, B, Hincks, S, Schulze-Baing, A. (2015). Mapping policies and programmes: The use of GIS to communicate spatial relationships in England. *Environment and Planning B: Planning & Design*.42(6), 1020-1039.
12. World Bank. 2020. *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank

МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації та територію України, яке розпочалось 24 лютого 2022 року, змусило мільйони українців покинути свої домівки та вдатись до вимушеної міграції. Польща стала однією з ключових держав, яка надала прихисток мільйонам українських біженців. Географічна близькість двох країн, подібність культур та мов, наявність великої діаспори українців спонукало багатьох українців обрати саме цю країну для еміграції щоб врятуватись від війни. Особливість сучасної міграції українців до Польщі полягає не лише у зростанні обсягів, а й у зміні її структури, мотивів міграції, тривалості перебування у країні, гендерного та вікового складу мігрантів. Метою даної статті є аналіз міграційних потоків українців до Польщі з початку 21 сторіччя до наших днів, виявлення основних тенденцій та викликів, що супроводжують цей процес, а також оцінка їх впливу на соціально-економічне розвиток обох країн.

У 2000-2013 роках беззаперечним лідером за кількістю прийому мігрантів з України була Російська Федерація. Проте поступово ця ситуація змінювалась і вже у 2013-2014 роках, під впливом економічних та геополітичних чинників, почалась переорієнтація міграційного потоку з України – з традиційного напрямку до РФ на західний, до країн Європейського Союзу, зокрема Польщі. Значною мірою на переорієнтацію міграційних потоків вплинула анексія Російською Федерацією півострова Крим та розв'язування війни на Донбасі у 2014 році, що спонукало мільйони українців відмовитись від роботи на території країни-агресора [4]. Крім того, впровадження візової лібералізація з боку ЄС для українців, спонукало наших співгромадян до міграції саме до країн цього союзу.

Детальніше розглянемо чинники, які призвели до того, що станом на 2022 рік Польща стала найбільшою країною-реципієнтом робочої сили з України. Це пояснюється такими причинами як: прийняття законів урядом Польщі, що стимулюють приїзд трудових мігрантів та законне працевлаштування в країні, курс України на євроінтеграцію, отримання безвізового режиму, економічний розвиток Польщі, який спровокував гостру потребу у дешевій робочій силі, нестача працівників через еміграцію поляків до інших країн ЄС, відміна квот для трудових мігрантів з України [1]. За підрахунками польського уряду, для того, щоб не втрачати темпів економічного зростання, країні потрібно буде додатково 4 млн. працівників найближчі 15 років [2]. Зважаючи на те, що самі поляки виїжджають до більш заможних країн ЄС, Польща й надалі буде заохочувати приїзд мігрантів зі сходу, зокрема з України. У період з 2013 по

2022 роки суттєво змінилися сфери працевлаштування трудових мігрантів з України в Польщі. В попередні роки переважна більшість, а саме 62% в 2012 році українських трудових мігрантів приїздила для роботи в сільському господарстві [1]. В даний час частка зайнятих в сільському господарстві постійно зменшується. Зараз зайнятість мігрантів з України більш рівномірно розподіляється за більшістю галузей, таких, як будівництво, промислова переробка, транспорт, торгівля, гастрономія, домашні господарства. В усіх перерахованих сферах відбулось підвищення кількості трудових мігрантів більше ніж удвічі [3]. В першу чергу це пов'язано з підвищенням попиту на українських робітників у зв'язку з небажанням поляків працювати в даних сферах, вивільняється значна кількість робочих місць через еміграцію поляків і роботодавці все частіше залучають до роботи трудових мігрантів з України. Ми бачимо, як під впливом різноманітних чинників трансформувались та збільшувались потоки трудових мігрантів із України до Польщі з початку 21 століття до 2022 року. Зауважимо що в цей період, міграція з України до Польщі, була добровільною та продиктована, в першу чергу, бажанням українців працювати на більш високооплачуваній роботі та отримувати вищу зарплатню ніж в Україні [4].

Початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року став переломним моментом, який суттєво змінив динаміку міграційних потоків українців до Польщі. Ця подія не тільки збільшила кількість мігрантів, але й змінила їх соціальний склад, мотиви виїзду, а також активізувала механізми допомоги та підтримки мігрантів. Мільйони українців рятуючись від бойових дій стали – вимушеними мігрантами. Найбільш помітною тенденцією після 24 лютого стало різке збільшення кількості українців, які шукають притулку в Польщі. Протягом перших місяців після початку вторгнення, Польща прийняла мільйони українців, що зробило її одним із основних напрямків міграції з України [1]. Якщо до повномасштабного вторгнення основними мотивами міграції були економічні фактори та пошук кращих умов для навчання або роботи, то після 24 лютого 2022 року головним мотивом стала безпека.

Після початку повномасштабної війни значно зросла частка жінок, дітей та літніх людей серед мігрантів. Змінився віковий склад мігрантів, якщо до 2022 року до Польщі переважно приїздили молоді особи, віком до 50 років, то після початку повномасштабної війни частка людей похилого віку значно зросла. Окрім того, змінилось мешканці яких областей України вдавались до міграцій, якщо до 2022 року до Польщі приїздили переважно мешканці заходу України, то після початку бойових дій до масових міграцій почали вдаватись жителі сходу та півдня України, тобто регіонів, які були безпосередньо близько до лінії фронту[1].

Масова міграція українців до Польщі, особливо після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року, поставила перед обома країнами низку викликів. Міграція українців має значний вплив на економіку Польщі. З одного боку, вона допомагає заповнити дефіцит робочої сили, особливо у сферах, де існує високий попит на некваліфіковану та

частково кваліфіковану працю, таких як сільське господарство, будівництво та послуги. З іншого боку, велика кількість мігрантів створює додатковий тиск на соціальні служби, зокрема на систему охорони здоров'я, освітній сектор та житловий фонд[2].

Для України міграція населення до Польщі також має змішаний вплив. З одного боку, значні перекази коштів від українських мігрантів, які працюють за кордоном, відіграють важливу роль у підтримці економіки країни та покращенні життєвого рівня їхніх родин. З іншого боку, масова еміграція, особливо молодих і кваліфікованих спеціалістів, призводить до «витоку мізків», депопуляції, що негативно впливає на економічний та соціальний розвиток України [3].

Проаналізуємо зміни, які відбуваються в географії прибуття українців до Польщі у період з 2022 по 2024 рік. Ми бачимо певні відмінності, якщо у 2022 році основна частина мігрантів приїздила до Польщі з областей, які перебували в безпосередній близькості до фронту (Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська, Київська область). То вже у 2024 році тенденція змінюється і все більша частка людей приїздить із заходу України (Хмельницька, Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська область) [1]. На наш погляд, це може свідчити про те, що ситуація в східних та південних областях з безпекою покращилась, вимушених мігрантів стає все менше, а трудових мігрантів знову стає більше. Жителі заходу України, знову починають активно вдаватися до міграцій з метою заробітку грошей. Тобто ми бачимо перші сигнали про те, що кількість вимушених мігрантів зменшується, а кількість трудових мігрантів збільшується.

Аналіз міграційних потоків українців до Польщі, особливо в контексті подій, що розгорнулися після 24 лютого 2022 року, виявив глибокі та багатогранні зміни у динаміці міграційних процесів. В першу чергу міграція стала відображенням гострих геополітичних конфліктів та економічних викликів. Для України міграція громадян до Польщі має подвійний вплив. З одного боку, вона спричиняє «витік мізків» та демографічні втрати, з іншого — стає джерелом значних грошових переказів, що підтримують українську економіку, та забезпечують мільйонам українців життя у безпеці. Розв'язання проблем, пов'язаних з міграцією, вимагає збалансованого підходу, який має враховувати інтереси як мігрантів, так і приймаючих громад. Важливу роль у цьому процесі відіграють міждержавна співпраця, ефективна міграційна політика, яка спрямована на підтримку інтеграції мігрантів або їх повернення в Україну.

Список використаних джерел:

1. *Informacja zatrudniania cudzoziemców w Polsce* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Analizy%20i%20raporty/cudzoziemcy%20pracujacy%20w%20polsce/zatrudnianie%20cudzoziemcow%202022.pdf
2. *Ukrainian immigrants are powering Poland's economy* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.economist.com/news/europe/21725707-now-poles-worry-visa-free-travel-may-lure-them-rest-eu-ukrainian-immigrants-are>

3. Бабакова О. Робота за безвізом та інші несподіванки: як Польща змінює ринок праці для українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/30/7067876/>
4. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і тенденції. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2022. URL: http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/03/robota_10.pdf
5. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп. / за ред. В. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 33 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01>

УДК 911.3

Д. Венгрин

dasha.vengrin@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. Л.М. Немець

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ РОЗРАХУНКУ ІНДЕКСУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ

Щорічно чисельність міського населення в світі зростає, що створює значний тиск на інфраструктуру та довкілля. Так за даними ООН починаючи з 2009 року чисельність міського населення стала перевищувати чисельність сільського населення. У пошуках відповідей на урбаністичні виклики сучасності з 27 по 31 травня 2019 року в столиці Кенії Найробі проходила перша Асамблея ООН Хабітат (структури ООН, що забезпечує орієнтири для стандартів, стратегій і міських інновацій) [2]. Головна ідея зустрічі полягає в пошуку можливостей сприяння сталого розвитку в міському та сільському середовищі, адже сталий розвиток охоплює всі аспекти здорового розвитку міста та має забезпечувати вирішення фінансово-економічних, соціальних та екологічних проблем [2]. Враховуючи світову тенденцію до стійкого розвитку, проблеми урбанізації, привернули увагу для пошуку рішень різні сфери, включаючи і науку. Для регулювання та контролю цього питання державні органи по всьому світу розробляють та впроваджують стратегії та плани розвитку міст, спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку. Для оцінки ефективності стратегій розроблено низку індикаторів, які відображають стійкість розвитку міст. До них відносять доступ до безпечного та недорогого житла, недорогих та екологічно сталих транспортних систем, відкритої для всіх та екологічно сталої урбанізації, збереження всесвітньої культурної та природної спадщини, зменшення збитків від природних лих, зменшення негативного екологічного впливу міст, забезпечення доступу до безпечних та відкритих для всіх зелених зон та громадських місць, підвищення якості планування національного та регіонального розвитку, здійснення комплексного підходу управління в містах та населених пунктах, сприяння найменш розвиненим країнам у будівництві стійких та міцних будівель [1]. Цей список не обмежується лише цими індикаторами. Він може і має розширюватися або навпаки видаляти показники в залежності від короткострокових та довгострокових планів сталого розвитку міста. Доцільно розрахувати індексу

сталого розвитку міста [4], враховуючи всі відібрані нами в попередніх дослідженнях індикатори [3]:

$$I_{sum} = \frac{1}{21} (\sum_{j=1}^{11} I_j^{soc} + \sum_{j=1}^5 I_j^{econ} + \sum_{j=1}^5 I_j^{ecol}), \quad (1.1)$$

де інтегральний індекс соціальних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{soc} = \frac{1}{11} (\sum_{j=1}^{11} I_j^{soc}), \quad (1.2)$$

інтегральний індекс економічних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{econ} = \frac{1}{5} (\sum_{j=1}^5 I_j^{econ}), \quad (1.3)$$

інтегральний індекс екологічних передумов сталого розвитку міста:

$$I_{ecol} = \frac{1}{5} (\sum_{j=1}^5 I_j^{ecol}). \quad (1.4)$$

Враховуючи те, що всі індикатори, які формують індекси, мають різні фізичні величини, інтерпретації, змінюються в різних діапазонах та мають різну спрямованість, необхідно привести їх до нормованого (стандартизованого) виду за наступними формулами. При цьому вважаємо, що вони будуть вимірюватися за N-бальною шкалою, де $N=1$.

Якщо показник X_j є стимулятором, тобто його зв'язок з відповідним індикатором I розвитку міста прямий (чим більше значення X_j , тим кращий стан підсистеми), то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою:

$$I_j = \frac{x_j - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (1.5)$$

де x_{min} – мінімальне значення j -го показника, а x_{max} – максимальне значення j -го показника.

Якщо показник x_j є дестимулятором, тобто його зв'язок з відповідним індикатором розвитку міста I обернений (чим більше значення x_j , тим стан підсистеми гірше), то його стандартизоване значення I_j розраховується за формулою:

$$I_j = 1 - \frac{x_j - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}, \quad (1.6)$$

де x_{min} – мінімальне значення j -го показника, а x_{max} – максимальне значення j -го показника.

Така нормалізація забезпечує інформаційну односпрямованість індикаторів, при цьому їхні змінювання відбуватимуться у діапазоні від 0 до 1. Найгірші значення індикаторів з точки зору сталого розвитку міста відповідатимуть числовим значенням близьким до 0, а найкращі – будуть наближуватися до 1 [4].

Ця методика вирахування індексу сталого розвитку міста не є універсальною. Але дана практика дозволяє використовувати індикатори, які безпосередньо актуальні для конкретного міста і розкривають його три складові: економічні, соціальні та екологічні характеристики. Отримані результати виступають основною для розробки та реалізації конкретних управлінських рішень, обґрунтування стратегічних напрямків і механізмів забезпечення сталого розвитку міста. В подальших дослідженнях буде втілена спроба об'єднати індикатори сталого розвитку міста та рівня урбанізаційних процесів задля пошуку сталої урбанізації.

Список використаних джерел:

1. Shen, L., Peng, Y., Zhang, X., & Wu, Y. (2012). An alternative model for evaluating sustainable urbanization. *Cities*, 29(1), 32–39. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2011.06.008>
2. United Nations Human Settlement Programme/Department for International Development (UN-Habitat/DFID) Sustainable urbanisation: Achieving agenda 21. UN-Habitat/DFID, Nairobi.
3. Венгрин Д.В. (2023). Урбанізація як чинник стійкого розвитку: особливості суспільно-географічного дослідження. *Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції.*, 143-145.
4. Войчук, М.В. (2018). Дисертація. Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 187-189.

УДК 911.3

О. Думнов

as.dumnov@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К.Ю. Сегіда,

kateryna.sehida@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н.Караїзна м. Харків, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Повномасштабна війна, яка триває вже більше як два роки, суттєво вплинула на регіональні ринки праці в Україні. Харківська область, яка завжди характеризувалася потужним людським потенціалом, його високими якісними параметрами та розвинутою економікою, враховуючи своє геополітичне положення якнайсильніше відчула вплив повномасштабної війни. Вплив війни простежується у функціонуванні регіональної економічної системи в цілому та регіонального ринку праці зокрема. Протягом 2023 року загальною особливістю національного ринку праці є збільшення попиту на робочу силу. Харківська область входить до п'ятірки регіонів-лідерів за цим показником, разом із Київською, Львівською, Дніпропетровською та Одеською областями [2, 3], що пояснюється рівнем економічного розвитку та загальною високою чисельністю населення у названих обласних центрах. Згідно з оприлюдненими даними, у порівнянні з січнем 2022 року, станом на січень 2024 р., ринок праці відновився на 93 % за кількістю пропозицій роботи. Проте в регіональному розрізі існує значна диференціація: Харківська область входить до четвірки областей (Луганська, Донецька, Херсонська), із найменшим рівнем відновленням ринку праці і за кількістю пропозицій роботи регіональний ринок праці Харківщини відновився лише на 39 % [2, 4].

Кількість вакансій, зареєстрованих в службі зайнятості по Харківській області у 2021 р. становила 50 654, у 2022 р. – 18 333, 2023 р. – 17 245 р. [1]. Аналіз динаміки їхньої питомої ваги за видами економічної діяльності (рис. 1) свідчить про збереження найбільшої кількості вакансій у сільському господарстві у 2021 р. та 2022 р., тоді як у 2023 р. найбільше вакансій (14,5%) –

у переробній промисловості, яка до цього посідала друге місце і на її часту припадало 17,4 % та 16 %. Третє місце посідає торгівля, хоча поступово питома вага так само зменшувалася: 15,2 % у 2021 р. і 12,9% у 2023 р. По 10% припадає на вакансії в освіті та державному управлінні. Удвічі підвищилася частка вакансій в охороні здоров'я: з 5,9 % у 202 р. до 9,9% у 2023 р., що викликано високим попитом через безпосередньо військові дії, велику кількість поранених, збільшення обсягів роботи як із цивільними, так і з військовими, замученість медичних працівників до сил оборони тощо.

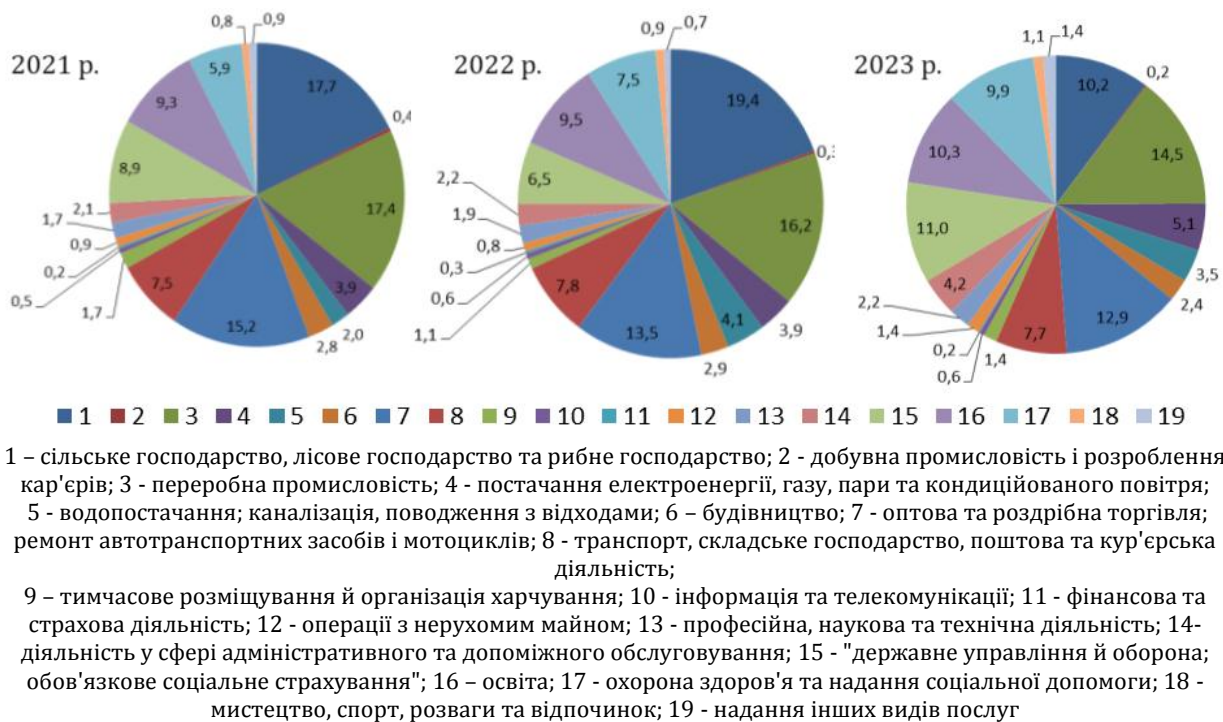

Рис. 1. Питома вага вакансій у Харківській області, зареєстрованих у службі зайнятості, за видами економічної діяльності (побудовано автором за [1])

У 2023 році, у порівнянні із 2022 роком, найвищий темп зростання кількості вакансій (рис. 2) зафіксовано у «охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» 124%, «постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря» 124 %, «тимчасове розміщування й організація харчування» 127 %, «операції з нерухомим майном» 151%, «державне управління й оборона» 159,4 %, «діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» 174 %, «надання інших видів послуг» 186,6%. Майже удвічі зменшилась кількість вакансій у «сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство», «добувна промисловість і розроблення кар'єрів», «фінансова та страхова діяльність». У цілому, темп зростання кількості вакансій 2022-2023 рр. становить 94 % [1].

Аналіз динаміки їхньої питомої ваги за професійними групами свідчить про збереження розподілу 2021 р.: найбільша кількість вакансій «Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин», проте якщо у 2021 р. припадало 23,5%, у 2022 – 25,3%, у 2023 р. – 18,2%. Протягом усіх трьох років

по 15% вакансій припадає на найпростіші професії, по 13-14% - працівники сфери торгівлі та послуг. Зросла потреба у професіоналах: з 11% у 2021 році до 15 % у 2023 році. Попри незначну частку серед усіх вакансій. Попит на технічних службовців між 2022 р. та 2023 р. збільшився вдвічі [1]. Важливо відмітити, що за офіційною інформацією, до суспільно-корисних робіт та Армії відновлення залучено понад 5200 осіб, до громадських або інших робіт тимчасового характеру залучено понад 2350 людей [3].

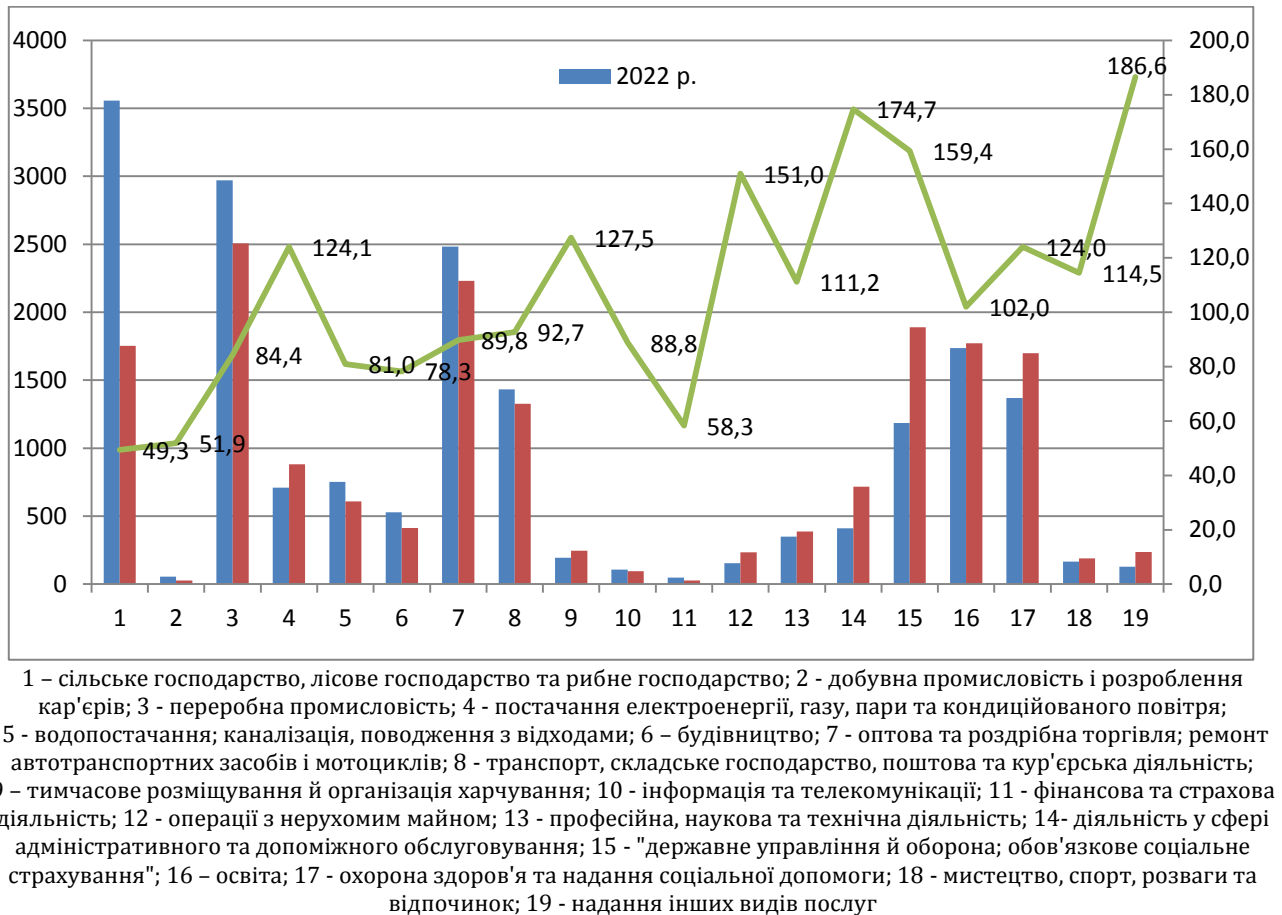

Рис. 2. Динаміка кількості вакансій у Харківській області, зареєстрованих у службі зайнятості, за видами економічної діяльності у 2022 та 2023 роках (побудовано автором за [1])

Станом на 1 січня 2024 р. Харківська область входить до четвірки областей (разом із Запорізькою, Дніпропетровською, Сумською областями) із найбільшою кількістю безробітних [2]. У 2022 році у Харківській області було зареєстровано 54 тис., у 2023 році – 34 тис. безробітних [1]. Аналіз співвідношення попиту (вакансії) та пропозиції (кількість безробітних) за видами економічної діяльності у 2023 році в Харківській області свідчить, що на одне вакантне місце у сфері «фінансова та страхова діяльність» припадає 114 пошукачів; по два пошукача на одну вакансію у сферах «тимчасове розміщування й організація харчування», «інформація та телекомунікації», «оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», «добувна промисловість» [1]. Офіційна статистика Харківського обласного центру зайнятості свідчить про збереження невідповідності кількісних та

якісних характеристик попиту та пропозиції робочої сили [2]. Водночас офіційна статистика щодо чисельності безробітних не відображає реальну ситуацію в повній мірі, адже частина безробітного населення офіційно не реєструється.

Важливим показником є рівень заробітної плати, яка передбачена у запропонованих вакансіях. Згідно з офіційними даними, середня заробітна плата у вакансіях у Харківській області становить 9958 грн, що складає 86% середньої заробітної плати в Україні в цілому [2].

Вагомим чинником функціонування і розвитку регіональних ринків праці є вимушені міграції та релокація підприємств. Серед усіх релокованих підприємств України за два роки повномасштабної війни на Харківську область припадає 2%, у той час, коли 10 % від загальної кількості релокованих підприємств України перемістилися саме у Харківську область, попри воєнні загрози, безпекові ризики та близькість до лінії фронту [1, 2].

У цілому, всі зміни, до яких призвела тривала повномасштабна війна росії проти України, мають суттєве відображення на регіональних ринках праці, особливо яскраво виражено на Харківському. Подальше відновлення регіональних ринків праці залежить від низки факторів, зокрема активність бойових дій та близькість/віддаленість від лінії фронту; зміна ємності ринку праці внаслідок релокації бізнесу, підприємницької активності; результативність політики сприяння зайнятості та стимулювання розвитку бізнес-середовища; міграція робочої сили; сформований у регіоні запас стійкості ринку праці та забезпечення мобільності робочої сили тощо [2]. Питання регулювання регіональних ринків праці лежить у сфері національної безпеки України, потребує інтеграції вчених різних наукових напрямів та застосування міждисциплінарного підходу для таких досліджень [4], залишається актуальним та потребує комплексних досліджень з огляду на аналіз структурно-динамічних та регіональних особливостей, визначення сильних та слабких сторін, загроз та можливостей, розробки стратегій, планів та програм відновлення та регулювання ринку праці з огляду на успішні практики, що і буде втілено у подальших дослідженнях автора

Список використаних джерел:

1. Аналітична та статистична інформація / Харківський обласний центр зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kha.dcz.gov.ua/analitics/69>
2. Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vidnovlennya-ryнку-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni>
3. На Харківщині відновлюється ринок праці Харків / Харківська обласна військова адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/news/121968>
4. Сегіда К., Думнов О. Ринок праці України в умовах війни: сучасні тенденції та регіональні особливості /Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. Колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 179 с. – С. 170-173 http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Збірник-конф_Регіон_2023.pdf

МІГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНСЬКИХ РОМІВ В УМОВАХ ФІЗИЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України примусило до міграції величезні маси людей. Мільйони родин залишили свої дома, рятуючи себе від бойових дій, виїжджаючи із зони окупації, намагаючись знайти собі більш безпечне місце. За підрахунками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 14 березня 2024 р. від початку війни майже 6 млн громадян України виїхали за межі країни [UNHCR 2024]. Кількість внутрішньо переміщених осіб всередині країни, за даними Міністерства соціальної політики України, становить ще 4,9 млн осіб [МСПУ 2024].

Окрема увага правозахисних організацій звернена на українців ромського походження, оскільки їх спільнота нерідко стикається із фактами дискримінації чи упередженого ставлення [ADC 2023]. Загалом, за даними Офісу омбудсмана із 400 тис. ромів України приблизно 100 тисяч виїхали за межі країни і приблизно стільки ж стали внутрішніми переселенцями [Собенко 2023].

Як видно, частка ромів, що вдалися до переїзду, сягає половини населення спільноти і відчутно перевищує середні показники по країні. Наші власні дослідження серед ромів-переселенців, які проводилися в 2022 та 2023 рр. за підтримки програм Documenting Ukraine та Vidnova Fellowship (MitOst), із певною обережністю дозволяють припустити, що існують інші пояснення, окрім суто прагматичних, чому роми виявилися більш схильними до міграційної поведінки. Так, сім'ї із дітьми частіше опікуються питаннями безпеки, а в ромських сім'ях звичайно більше дітей, ніж в українських, але до цього треба додати також не помітні на перший погляд, але цілком реальні особливості ментальності – традиційно роми є звиклим до руху народом, а до осілого способу життя значна частина із них перейшла лише кілька поколінь тому.

Характерним тут може бути свідчення одного рома з лівобережжя Херсонської області, який виїхав на територію Німеччини:

«Я не хочу відчувати себе біженцем. Я хочу бути «в дорозі». (Олексій, Каховка, 28 р., нинішнє місце проживання – Німеччина)

Ця метафора «в дорозі» є дуже влучним образом власного контролю над вимушеною міграцією та своєю долею. Вочевидь, що «дорога» не означає повернення до старого способу життя у таборі, хоча її образ прямо запозичений із народних ромських архетипів.

До схожої стратегії виживання ромам України вже доводилося звертатися 90 років тому. Ми маємо на увазі період Голодомору 1932-33 рр. Чисельність ромської спільноти УРСР в період між переписами 1926 та 1939 рр. різко скоротилася із 13 578 до 10 443 осіб [Перепис 1926, Перепис 1939]. Зменшилася також їх відносна частка у загальній кількості населення України з 0,047% до 0,034%.

Водночас, за даними переписів в півтора рази зросла чисельність ромів у РСФСР – з 40 948 до 61 262 осіб [Перепис 1926, Перепис 1939]. Особливо значний приріст, який можливо пояснити тільки міграційними процесами, спостерігався в Кримській АРСР (+218% чисельності ромів), Московській (+147%) та Ленінградській (+409%) областях [Перепис 1926, Перепис 1939]. Тікаючи від голоду, люди перебиралися у ті регіони, де вони могли заробити на шматок хліба.

Наступний перепис 1959 р. зафіксував міграційні процеси у зворотному напрямку. Роми повторно заселяли області центральної, південної та східної України, які історично були ареалом їх проживання. Можна припустити, принаймні частина з них була тими самими людьми (чи їх нащадками), що були змушені покинути свій дім на початку 30-х рр. XX ст., але змогли повернутися через кілька десятиліть. Так, ромська громада Дніпропетровщини порівняно із 1939 р. зросла із 392 до 1895 осіб (+383%), Донецької області – з 1173 до 2297 (+96%), Луганської (в той час Ворошиловградської) – з 874 до 1878 (+115%) [Перепис 1959].

Це значно спрощена схема, оскільки між переписами 1939 та 1959 рр. була ще Друга світова війна, нацистський геноцид ромів та міграційні процеси, пов'язані із бойовими діями та окупацією. Але, як видно, в різні історичні періоди ромська спільнота у разі фізичної небезпеки демонструє порівняно високу готовність до міграції.

Відмінність сучасної ситуації не в стратегії виживання, яка є напрочуд схожою, а в напрямку міграції. Останні десятиліття для ромських біженців відкриті також західні кордони. Відтак, значна частина українських ромів, що тікали від війни та окупації, опинилися саме до країнах ЄС.

Вплив життя в країнах ЄС на українських ромів може бути темою окремого дослідження. Наші опитування серед ромів-мігрантів свідчать, що вони, наприклад, змінюють раціон харчування та побутові звички, деякі жінки відмовляються від традиційних довгих спідниць і починають ходити в штанах. Велику цінність в очах українських ромів, які через війну були змушені переїхати до Європи, здобула освіта, особливо знання іноземних мов [Zharonkin, Panchenko, Homanuyuk 2024]

Зараз складно прогнозувати всі можливі зміни у свідомості мігрантів. Але сам факт освоєння українськими ромами нового для себе ареалу та появи свого роду діаспори в європейських країнах є дуже важливою подією, яка може стати впливовим фактором у житті наступних поколінь ромської спільноти.

Список використаних джерел:

1. Всесоюзная перепись населения 1926 года: в 56 т. (73 книгах) — М.: ЦСУ Союза ССР, 1928–1935. – Т. 1 – 56.
2. Всесоюзная перепись населения 1939 г. РГАЭ РФ (быв. ЦГАНХ СССР), фонд 1562, опись 336, ед.хр. 966-1001 (Разработочная таблица ф. 15А. Национальный состав населения по СССР, республикам, областям, районам).
3. Всесоюзная перепись населения 1959 года. Таблица 3,4. Распределение населения по национальности и родному языку. РГАЭ. Ф.1562 Оп. 336 Д.1565.
4. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщенні особи. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html#:~:text=> (дата звернення 25.03.2024).
5. Собенко Н. В. Офісі омбудсмана повідомили скільки ромів поїхали з України від початку війни. 30.03.2023. URL: <https://suspilne.media/430857-v-ofisi-ombudsmana-povidomili-skilki-romiv-poihali-z-ukraini-vid-pocatku-vijni/> (дата звернення 25.03.2024).
6. ADC Memorial. Roma From Ukraine: A Year of War and Flight. 07.04.2023. URL: <https://adcmemorial.org/en/news/breaking-news/roma-from-ukraine-a-year-of-war-and-flight/> (дата звернення 25.03.2024).
7. Zharonkin, Valentyn, Janush Panchenko and Mykola Homanyuk. Ukrainian Roma facing the challenges of the Russian-Ukrainian war and displacement. Minorities at War: Cultural Identity and Resilience. Flensburg: European Centre for Minority Issues. Forthcoming.
8. The UN Refugee Agency. Ukraine Refugee Situation. 14.03.2024. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 25.03.2024).

УДК 911.3

Є. Макарчук

m03yev@gmail.com

Науковий керівник – к. геогр. н., доц. О.Л. Дронова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОБРАТИМСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ КИЄВА У МІСЬКІЙ ТОПОНІМІЦІ

Топоніміка є важливим інструментом відображення побратимських зв'язків міст і виступає засобом формування ідентичності. Особливо це стосується урбанонімії, сукупності назв внутрішньоміських об'єктів. Власні назви об'єктів у міському просторі утворюють своєрідну і досить складну систему, яка виступає найбільш рухомою та швидкозмінною частиною топонімічної лексики.

Урбанонімія Києва вже ставала предметом публікацій інформативного та пізнавального характеру [1; 2]. У деяких з них піднімалася проблема відображення побратимських зв'язків в урбанонімії Києва [1]. Проте комплексно ця проблема ще не досліджувалася.

За офіційними даними комунальної корпорації «Київавтодор», у Києві станом на 2020 р. нараховувалося 2330 вулиць протяжністю 1667 км, 170 мостів і шляхопроводів [2]. Чимало з них в різні роки зазнавали змін або

У Києві нараховується 40 сучасних назв вулиць та площ, які так чи інакше є відображенням побратимських зв'язків столиці. Окремі вулиці, що носять назву міст-побратимів Києва з'явилися ще у 1953 році (Кишинівська, Ризька, Вільнюська), тобто отримали свою назву ще до встановлення побратимських зв'язків столиці України. У 1955 році на карті міста з'явився Тбіліський провулок, а в 1959 році – Єреванська вулиця.

Відображення побратимських зв'язків

Умовні позначення

- Топоніми
- Названі на честь міст-побратимів
- Названі на честь країн міст-побратимів
- Площі
- * не названо на честь міста/країни, проте назва співзвучна з назвою міста/країни

Топонімічна карта Києва зазнала досить значних змін у 2015 році, коли Верховною Радою було ухвалено закони про декомунізацію. Після

повномасштабного вторгнення рф в Україну у Києві було перейменовано багато вулиць, назви яких пов'язані з росією. Таким чином декомунізація перетворилася в активну дерусифікацію. Загалом у Києві від 2014 року перейменовано близько 500 вулиць [5; 6]. Деякі з них у 2022 році було перейменовано на честь міст-побратимів (або країн міст-побратимів), в результаті чого виникли вулиці: Брюссельська (Шевченківський район), Римська і Португальська (Голосіївський район), Віденська (Святошинський район), Латвійська (Деснянський район), Литовський проспект (Оболонський район); провулки: Паризький (Печерський район) та Фінський (на межі Деснянського й Дніпровського районів) (Рис. 1).

Таким чином, завдяки декомунізації та дерусифікації у Києві з'явилося більше вулиць та інших об'єктів, названих на честь міст-побратимів. Проте, не всі міста-побратими Києва мають свої вулиці в місті. Це може бути пов'язано з коротким часом співробітництва, а також різними факторами, такими як відсутність відповідного місця для нової вулиці або відсутність необхідної згоди від місцевих жителів та органів влади.

За результатами проведеного аналізу виявлено, що, за кордоном, серед міст-побратимів Києва, вулиці з назвою «Київська» мають Тбілісі, Бішкек, Варшава, Краків, Лейпциг, Мюнхен, Флоренція, Кишинів та Тулуза [7]. А в 2022 році, в знак підтримки України у протистоянні повномасштабному вторгненню рф під час кампанії Ukraine Street («Вулиця України») були перейменовані вулиці та площі на честь України та українських героїв у 20 містах 14 країн світу, серед них міста-побратими Києва: Тирана, Таллінн, Рига, Вільнюс і Стокгольм [4]. Отже, бачимо, що країни Балтії особливо активно підтримують нашу державу.

Як висновок, можна сказати, що перейменування вулиць у столиці на честь міст-побратимів знайшло широку підтримку від міської влади і громади Києва, що підкреслює подяку за допомогу у протистоянні ворогові. Київ перейменовує вулиці на честь міст-побратимів, щоб висловити вдячність за їхню підтримку під час війни та підкреслити важливість цих зв'язків для столиці України. Це не просто формальна зміна, а й символічний жест, що увіковічує пам'ять про єднання та солідарність у часи випробувань. При цьому процеси номінації об'єктів на честь міст-побратимів та їх вплив на формування ідентичності потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Вулиці міста Києва: офіційний довідник / додаток до рішення Київської міської ради від 22.01.2015 №34/899. 324 с. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/167.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
2. Історія друга: цікаві факти про вулиці й мости столиці. URL: <https://kyivavtodor.kyivcity.gov.ua/news/4214.html> (дата звернення: 10.03.2024).
3. Міста-побратими, з якими Києвом підписані документи про поріднення, дружбу, співробітництво, партнерство. URL: https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/pro_kyiv/mista-pobratimi_z_yakimi_kiyevom_pidpisani_dokumenti_pro_poridnennya_druzhbu_spivrobitnistvo_partnerstvo/ (дата звернення: 10.03.2024).

4. На сьогодні у містах 14 країн світу вже перейменували чи назвали на честь України близько 20 вулиць та площ. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/227573.html/> (дата звернення: 10.03.2024).
5. Перелік вулиць у місті Києві, які перейменовані протягом 2014-2021 років. 11 с. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/9844.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
6. Перелік вулиць у місті Києві, які перейменовані протягом 2022-2024 років. 14 с. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/10559.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
7. OpenStreetMap. URL: <https://www.openstreetmap.org/> (дата звернення: 10.03.2024).

УДК 911.3

Є. Перепелиця, Є. Телебенева

evgenperepelica37@gmail.com, telebenevaev@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

КОМПЛЕКСНІ ЗЕЛЕНІ ЗОНИ МІСТА: ЇХ ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ

Населення міст, особливо великих стрімко збільшується, через що зростає навантаження на природні системи міського середовища та приміських зон. Зростає забруднення атмосфери, водних об'єктів, погіршується стан зелених зон. Все це негативно відбивається на стані здоров'я населення і вимагає вирішення, для чого потрібні комплексні міждисциплінарні дослідження, на основі яких можуть бути прийняті відповідні заходи для покращення ситуації і вирішення наростаючих проблем.

Питаннями покращення стану навколишнього природного середовища займаються науковці багатьох галузей, міжнародні фонди та організації, державні установи тощо. Цим питанням, зокрема присвячено багато положень різних глобальних форумів та конференцій в аспекті Стратегії сталого розвитку, починаючи з моменту її прийняття в 1992 році на світовій міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро. З прийняттям на ній Глобальних цілей тисячоліття в усьому світі розпочалися комплексні дослідження з подолання глобальних криз сучасної цивілізації.

Однією з Глобальних цілей ООН до 2030 року є забезпечення сталого розвитку міст та населених пунктів з екологічною орієнтацією [6]. Сучасні тенденції зменшення природних ландшафтів у містах підкреслюють важливість проблеми сталого розвитку урбанізованих екосистем. Це призводить до погіршення якості життя мешканців та загрози для економічного зростання. Комплексні зелені зони міста стають ключовою складовою природного середовища в міському контексті. Комплексна зелена зона міста, яка є екологічним каркасом міського середовища, представляє собою об'єкт наукових досліджень з багатою функціональністю та різнобічними аспектами [4].

Зелені зони міст є предметно-об'єктною областю дослідження суспільної географії, зокрема вивчаються питання їх територіальної організації, зонування, функцій тощо [7]. Важливу роль відіграють функції зелених зон, але їх сутність

ще недостатньо досліджена і вимагає, зокрема використання суспільно-географічного підходу.

При аналізі функцій комплексної зеленої зони міста, зокрема її можливостей для відпочинку, важливо врахувати функціональне спрямування цих зон, оскільки точки зору вчених відрізняються. Більшість дослідників виокремлюють санітарну та санітарно-рекреаційну функції як основні, хоча рідше зустрічаються екологічна та економічна.

Кучерявий В. П. виділяє п'ять основних груп функцій зелених насаджень у міському середовищі: екологічні, соціальні, історико-культурні, економічні та містобудівельні [3]. З іншого погляду, функціональне призначення комплексних зелених зон міста можна розглядати у чотирьох ключових групах: екологічні, соціальні, економічні та кліматорегулюючі (табл. 1).

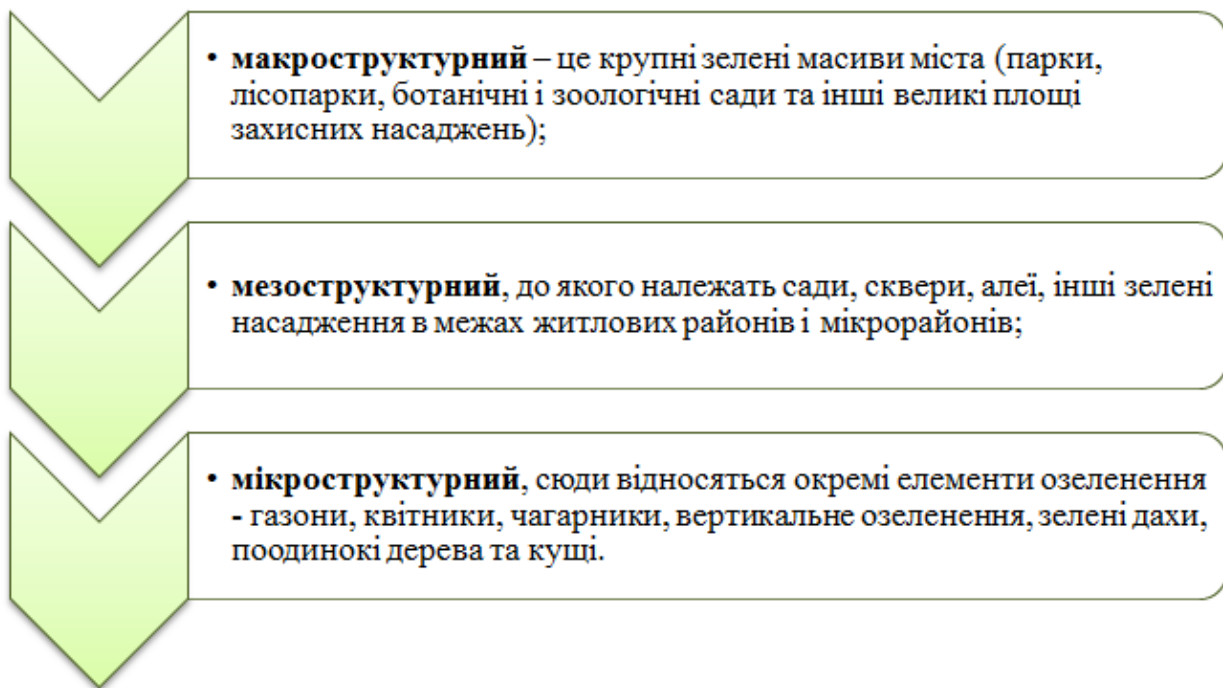
Таблиця 1

Функції комплексної зеленої зони міста [4]

Екологічні функції	1. Санітарно-гігієнічна 2. Природоохоронна 3. Збереження та відновлення біорізноманіття 4. Формування екологічного каркасу міста 5. Фотосинтезуюча 6. Виділення біологічно активних речовин – фітонцидів 7. Збільшення концентрації негативно заряджених іонів в атмосфері 8. Нейтралізація забруднювачів атмосфери
Соціальні функції	1. Рекреаційна 2. Естетична 3. Виховна 4. Еколого-освітня 5. Історико-культурна 6. Покращення здоров'я місцевого населення 7. Формування сприятливого психологічного
Економічні функції	1. Комерційна 2. Містобудівна 3. Архітектурно-планувальна
Кліматорегулюючі функції	1. Стабілізація температурного режиму міста 2. Стабілізація вітрового режиму 3. Підвищення відносної вологості повітря 4. Перерозподіл опадів та зменшення поверхневого

З урахуванням функціонального призначення комплексної зеленої зони міста можна стверджувати, що ця категорія є об'єктом дослідження з соціально-екологічною спрямованістю, приділяючи пріоритет екологічним аспектам. Комплексна зелена зона міста є свого роду екологічним каркасом у планувальній структурі міста і має свою ієрархічну організацію.

Кучерявий В.П. вказує на те, що зелені зони у місті є складовою його природного каркасу. Мазінг В.В. виділяє три рівні цього каркасу (рис. 1) [3].

*Рис. 1. Ієрархічні рівні комплексної зеленої зони міста
(складено авторами за даними [3])*

Таким чином, комплексна зелена зона міста ієрархічно розподіляється на три рівні: макрорівень, мезорівень та мікрорівень [1]. За територіальною ознакою вона може бути лісопарковою або лісогосподарською частиною [3]. За функціональним призначенням в структурі зеленої зони враховуються зелені насадження загального користування, обмеженого користування та спеціального призначення [3].

У нормативно-правових актах, окремо в рамках комплексної зеленої зони міста, розрізняють: земельні ділянки під будівництво в межах міста, землі поза межами міста, але в межах зеленої зони, і необхідні для озеленення території [5]. Кожна з цих структурних одиниць включає в себе конкретні групи зелених насаджень або окремі об'єкти озеленення, що утворюють комплексну зелену зону міста.

Міські зелені зони пропонують широкий спектр рекреаційних можливостей для мешканців. Це місця, де люди можуть відпочивати, займатися спортом та насолоджуватися природою. У цих зонах можна проводити прогулянки, відвідувати спортивні та дитячі майданчики, місця для пікніків та барбекю. Популярні серед мешканців також є велосипедні та роликові доріжки, оздоровчі зони, сади та сільськогосподарські ділянки, а також зони для відпочинку та релаксації, організації культурних та розважальних заходів тощо.

Отже, комплексна зелена зона міста виступає природним каркасом міського планування, обладнана чіткими функціями та просторовою організацією. Такий підхід до структурування зелених зон спрощує їхнє картографування та візуалізацію, полегшує більш детальні дослідження, оскільки враховує всі аспекти цих зон. Міські зелені зони надають мешканцям широкий спектр можливостей для відпочинку та відновлення здоров'я. Саме ця відновлювальна функція є надзвичайно важливою, сприяючи поліпшенню

якості життя через підтримку фізичної активності, зменшення стресу та покращення емоційного стану людини.

Міські зелені зони мають потужний та широкий потенціал для дозвілля та розваг мешканців. Регулярний доступ до таких зон сприяє здоров'ю та благополуччю людей, покращує якість їхнього життя та сприяє створенню міського середовища, яке сприятиме задоволенню їхніх потреб. Захист, розвиток та доступність зелених зон є важливими завданнями у міському плануванні та наукових дослідженнях, оскільки це сприяє їхньому вдосконаленню та комплексному розвитку. З наукової точки зору це питання важливо розглядати з урахуванням вимог Стратегії сталого розвитку, особливо у контексті міського середовища, що сприятиме покращенню якості життя населення, підтримці здоров'я та культурному відпочинку тощо.

В планах подальших досліджень авторів будуть питання аналізу функціональних можливостей комплексних зелених зон в конкретних великих містах України та огляд подібних досліджень в країнах Західної Європи.

Список використаних джерел:

1. Елбакідзе М., Завадович О., Ямелинець Т. Методичні аспекти інвентаризації зелених зон урбанізованих територій (на прикладі регіонального ландшафтного парку «Знесіння»). Вісник Львівського УН-ТУ. Серія географічна. 2005. №32. С. 96-109.
2. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць: підручник. Львів: Світ, 2005. 456 с. 3.
3. Кучерявий В.П. Урбоекологія: підручник. Львів: Світ, 1999. 360 с.
4. Кузик І. Теоретико-методологічні засади дослідження комплексної зеленої зони міста. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. №2 (Вип. 47). С. 21-32.
5. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 року №105. URL: <http://contrasts.com.ua/content/view/411> (дата звернення 30.08.2019).
6. UN (2015) Sustainable Development Goals URL: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>
7. Morar, C., Lukic, T., Valjarevic, A., Niemets, L., Kostrikov, S., Sehida K., Telebienieva I., Kliuchko, L., Kobylin P., Kravchenko K. (2022). Spatiotemporal Analysis of Urban Green Areas Using Change Detection: A Case Study of Kharkiv, Ukraine. *Frontiers in Environmental Sciences*, 10, 823129 <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.823129> (Scopus (Q1), Web of Science (Q2) (in English))

ОЦІНКА РОЗПОДІЛУ НАСЕЛЕННЯ У м. ХАРКОВІ ПО ПЛОЩІ ЖИТЛОВИХ БУДІВЕЛЬ ЗА ДАНИМИ OPENSTREETMAP

Дані про просторовий розподіл міського населення на сьогодні є одними з найбільш затребуваних у розрізі прикладних наукових досліджень у суспільній географії, особливо якщо взяти до уваги той факт, що повноцінний перепис населення в Україні не проводився з 2000 року. Такі дані суттєво підвищують обізнаність міської влади, а також різних міських державних та приватних організацій про поточну демографічну обстановку у місті, що дозволяє їм розробляти ефективні стратегії міського планування, міського обслуговування та ведення бізнесу [2]. За відсутності переписних даних, що регулярно оновлюються, для вищевказаних цілей можуть бути знайдені альтернативні способи виокремлення інформації про характер розподілу міського населення на основі даних, які опосередковано вказують на зміни даного показника. Наприклад, поява та активне заселення в тому чи іншому районі міста нових житлових будівель явно свідчить про те, що в даному районі зростає кількість населення. Також особливості розподілу житлових будівель різної площі територією міста досить чітко вказує на особливості розподілу концентрації населення у місті. Наприклад, концентрація високоповерхової житлової забудови на ділянці площею 1 км² явно свідчитиме про більшу кількість населення, ніж на ділянці такої ж площі, але забудованою малоповерховою забудовою. Тому навіть обмежуючись актуальною інформацією про площу житлових будівель та їх розміщення по території міста ми можемо отримати приблизну картину про просторовий розподіл міського населення, яка буде набагато наочнішою та інформативнішою, ніж просто інформація про кількість населення по переписних ділянках.

Виходячи з вищевикладеного, нами пропонується площе-метричний підхід до оцінки чисельності населення, який полягає у пропорційному розподілі кількості населення з переписних ділянок міста за житловими будинками відповідних ділянок, залежно від площі будівель. Так, чим більший показник площі будівлі, тим більша очікувана кількість населення їй буде призначена.

Оцінку чисельності населення за цим підходом буде нами продемонстровано на прикладі міста Харків, якому характерна висока диференціація форм та типів житлових будинків, які досить хаотично розкидані по території міста, тому цей приклад може бути цілком репрезентативним. До того ж, переписна кількість населення у Харкові розбита лише по 9 районах міста, що для великого міста дуже слабо передає просторовий градієнт розподілу міського населення.

Виконання оцінки чисельності населення може бути виконане у

середовищі ГІС-застосунку *QGIS*. Для цього в нього має бути завантажений мінімальний набір геопросторових даних: просторовий полігональний шар усіх житлових будівель міста з прив'язаною інформацією про площу цих будівель, а також просторовий шар переписних ділянок міста (тобто його районів), з прив'язаною інформацією про кількість населення в них. Перший шар може бути завантажений з бази даних *OpenStreetMap* за допомогою веб-інструменту *overpass-turbo*, в якому необхідно створити запит наступного виду: **“building=residential in Kharkiv”**. Другий шар може бути аналогічно завантажений з *OpenStreetMap* через запит **“admin_level=10 in Kharkiv”**, а потім вручну наповнений інформацією про кількість населення по районах, отриманої з головного управління статистики в харківській області [4]. Для шару житлових будинків до атрибутивної таблиці також має бути занесена площа будівлі, яка в *QGIS* може бути розрахована за допомогою калькулятора полів за формулою S_{area} . Після виконання останньої процедури шар будівель має бути перетворений на точковий шар за допомогою інструмента *Centroids*.

Після завантаження у *QGIS* всіх необхідних даних та виконання необхідних процедур можна приступати до виконання оцінки чисельності населення. Для цього необхідно виконати таку послідовність дій:

1) Підсумовування площі житлових будинків для шару районів міста. Для цього можна скористатися інструментом *Add points attributes to polygon*, який підраховує у кожному районі сумарну площу будинків, що до нього входять, і занесе результат у таблицю атрибутів.

2) Перенесення інформації про сумарну площу будівель та кількість населення з шару районів у шар житлових будівель. Для цього використовується інструмент *Add polygon attributes to points*, який передає інформацію з атрибутивної таблиці районів в атрибутивну таблицю будівель залежно від того, до яких районів вони належать.

3) Розрахунок чисельності населення для кожного житлового будинку. На даному етапі у таблиці атрибутів шару будівель має бути така інформація: площа будівлі, сумарне населення і сумарна площа будівель в районі, в якому знаходиться дана будівля. За наявності цих даних оцінка чисельності населення в будівлі може бути розрахована в калькуляторі полів за такою формулою: **“census_pop / sum_area * building_area”**, де *census_pop* – сумарне населення в районі, *sum_area* – сумарна площа будівель у ньому, *building_area* – площа конкретної будівлі [3].

Після виконання вищезгаданих дій у таблиці атрибутів шару будівель з'явиться нове поле, у кожному записі якого буде міститися очікувана кількість населення, яка була призначена йому за наведеною вище пропорційною формулою. Результат може бути візуалізований різними способами, наприклад, за допомогою звичайного тематичного картографування (метод градуированих знаків) або за допомогою теплокарт (рис. 1). Така візуалізація наочно демонструє деталізований розподіл міського населення, а також ділянки з підвищеною концентрацією населення.

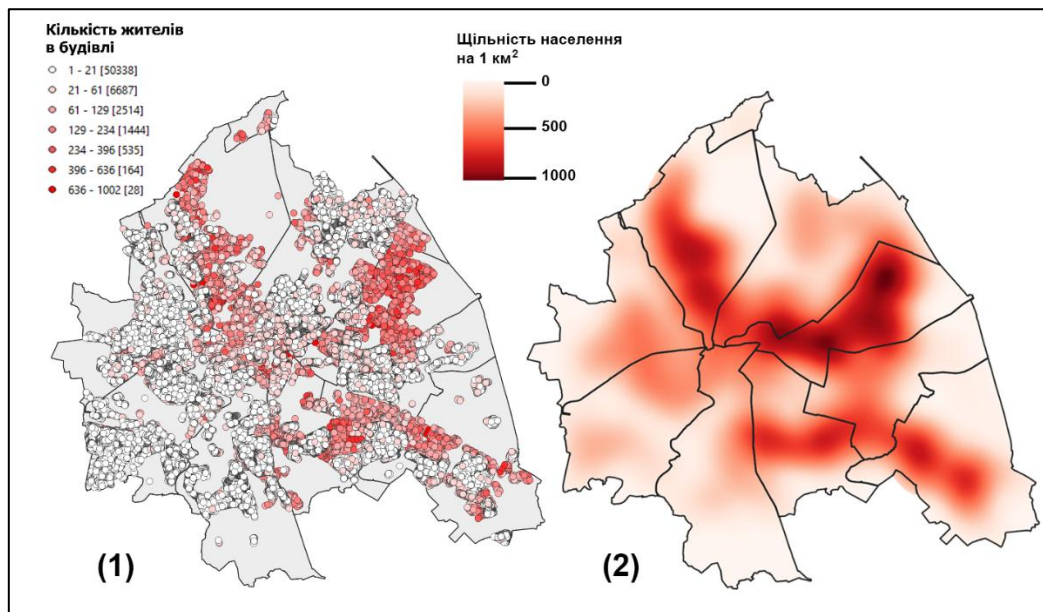

Рис.1. Результат оцінки чисельності населення площе-метричним методом:
(1) – розподіл населення по центроїдах будівель методом градуїрованих знаків;
(2) – теплова карта розподілу щільності населення (побудовано автором за даними [1, 4])

Отриманий результат тепер може стати корисним набором даних для безлічі міських прикладних досліджень. Наприклад, ці дані тепер можна співставити з шаром міського громадського транспорту, шаром розподілу різних об'єктів обслуговування, зон їх територіального охоплення, шаром зелених зон, шаром ареалів міського забруднення тощо. Таке зіставлення дозволить у набагато більшій точності виявляти ступінь забезпечення чи впливу того чи іншого просторового міського явища на міське населення.

Список використаних джерел:

1. Головне управління статистики у Харківській області. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
2. Серьогін Д.С., Білянська С.М. Застосування оцінки чисельності населення у житлових будівлях на основі лідарних даних з метою геомаркетингового аналізу міської території. *Регіон-2023: стратегія оптимального розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків 20 жовтня 2023 р).* Харків, 2023. С. 140-143.
3. Kostrikov S., Seryogin D. Urbogeosystemic Approach to Agglomeration Study within the Urban Remote Sensing Frameworks. *Urban Agglomeration / Edited by A. Battisti and S. Baiani. INTECH Open, 2022. P. 251-273.*
4. OpenStreetMap Wiki. OpenStreetMap Wiki. URL: <http://wiki.openstreetmap.org/wiki>

УРБАНІСТИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ Й СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ЛАНДШАФТ ВОЄННОГО ЧАСУ (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКІВ)

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році згубно продовжує впливати на всі сфери життя населення, включаючи урбаністичне середовище та суспільно-географічний ландшафт. Українські міста зазнали і досі зазнають чималих руйнувань, а жителі перебувають у постійній небезпеці та нестабільності.

Перше визначення понять «урбаністичне середовище» (УС) та «суспільно-географічний ландшафт» (СГЛ) вже пропонувалося у співавторстві одним із авторів цієї доповіді дещо раніше. Однак, у даній статті ми підкреслюємо саме значення впливу воєнних дій на УС та СГЛ з відповідною трансформацією цих сутностей, висвітлюючи вказане на прикладі міста Харкова. Важливо зазначити, що урбаністичне середовище з суспільно-географічним ландшафтом тісно пов'язані й взаємодоповнюють одне одного. Їх поєднання дає можливість більш комплексно дослідити місто як сталу систему, його складні та динамічні процеси. Адже, суспільно-географічний ландшафт є ареною життєдіяльності працездатного населення, яке не зайняте у сільському господарстві і яке проживає у міському докільлі [1]. УС якраз й може виступати цифровою моделлю цього докільля, забезпечуючи впровадження відповідної ГІС-функціональності [2].

Структура СГЛ є складною, адже вона поєднує в собі як природні, так і соціальні компоненти. До природних відносимо компоненти, такі як клімат, рельєф, гідрографічні умови, рослинний і тваринний світ, а до соціальних: інфраструктуру, населення і його господарська та соціокультурна діяльність у межах урбаністичного середовища. Завдяки усім цим складовим відбувається формування, функціонування та розвиток суспільно-географічного ландшафту. Таким чином, саме від стану ландшафту залежить забудова житловими комплексами, підприємствами, присутність дорожнього покриття та інших нагально необхідних об'єктів. Структура суспільно-географічного ландшафту постійно змінюється під впливом природних та соціальних факторів, у тому числі – форс-мажорних. У даній статті цим фактором є російсько-українська війна.

СГЛ мирного й воєнного часів має суттєві відмінності, які проявляються як у його структурі, так і у всіх його компонентах. Під час воєнних дій урбаністичне середовище та суспільно-географічний ландшафт піддаються значним змінами, які впливають один на одного. Тому для порівняння автори

виділяють наступні елементи: інфраструктура, екологічний стан, соціальні фактори проживання населення та функціонування економіки країни (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння стану суспільно-географічного ландшафту у межах урбаністичного середовища у мирний та воєнний часи
(побудовано авторами за даними [4, 5, 7])

	<i>Мирний час</i>	<i>Воєнний час</i>
<i>Інфраструктура</i>	Розвиток інфраструктури і євроінтеграція забудов, що сприяє впровадженню кращих європейських стандартів. Підтримка існуючих та побудова нових транспортно-логістичних систем сполучення.	Руйнування житлових комплексів, медичних, культурних та навчальних закладів, транспортних сполучень. Неможливий або частковий процес розбудови через прильоти снарядів.
<i>Екологічний стан</i>	Діяльність низки природоохоронних заходів, збільшення витрат, які допомагають покращувати стан навколишнього середовища.	Зростання екологічних проблем через забруднення повітря, водних та земельних ділянок через викиди токсичних речовин від снарядів. Порушення та зміна рельєфу внаслідок обстрілів.
<i>Соціальні фактори</i>	Спокійне життя населення у своїх містах, вільне переміщення по країні та за її межами для всіх жителів. Повноцінне соціальне життя, наприклад, навчання учнів шкіл та студентів у офлайн форматі. Відчуття безпеки, стійкості, можливість планування майбутнього.	Масові міграційні процеси працездатного населення, дітей та жінок у більш безпечні місця чи країни, що призводить до демографічних змін у структурі населення. Поширюється тенденція збільшення безробіття, злочинності та бідності. Підвищена небезпека власному життю та відсутність безпечного місця проживання.
<i>Функціонування економіки</i>	Розвиток видів промислової продукції, яка складає основу для експортного потенціалу. Тенденція скорочення рівня безробіття, збільшення виробництва продукції, активна співпраця з іноземним інвесторами.	Перехід економіки на воєнні рейки: переорієнтування на потреби оборони країни, пріоритетність на військове виробництво, імпорт продукції для воєнних цілей. Відступ від заходів сталого розвитку міст, які було розроблено. Введення комендантської години, задля безпеки населення та підтримання громадської дисципліни. Території, які окуповано або ті, які кожен день зазнають масових обстрілів, є неможливими для використання під потреби населення.

Харків – великий науковий, промисловий, транспортний і культурний центр. Перед початком повномасштабного вторгнення було друге за чисельністю місто України, де проживало 1,4 млн. осіб [6]. Станом на 2024 рік Харків - одне з міст, яке найбільше постраждало від війни, зазнаючи масованих обстрілів із зенітних ракетних комплексів С-300, касетних боєприпасів, реактивних систем залпового вогню «Смерч», «Ураган», дронами-камікадзе «Shahed» та інших. Внаслідок чого зруйновано житлові будинки, школи, лікарні, промислові та інші об'єкти інфраструктури.

Рис. 1. Картосхема пошкоджених/зруйнованих об'єктів району Північна Салтівка міста Харкова (побудовано авторами у картографічному ГІС-модулі ArcMap за даними Google Earth Pro)

На рисунку подається цифрова карта «спального» району Північна Салтівка м. Харкова. До війни тут проживало близько пів мільйона людей. У 2024 році його називають «район-привид», адже він став епіцентром боїв за місто. За даними Міноборони, масштаб руйнувань на Північній Салтівці становить 70% житлового фонду та інфраструктури району: ринок, кінотеатр, торгові центри, супермаркети, кафе [4].

Аналіз похідних даних, візуалізованих з використанням *ArcMap* за інформацією, отриманою із *Google Earth Pro* щодо пошкоджених/зруйнованих об'єктів на території Північної Салтівки м. Харкова дозволяють зробити ряд висновків. Наочно карта загалом підтверджує попередньо вказану статистику руйнувань. Бачимо, що найбільше пошкоджень зазнали об'єкти житлової інфраструктури, які знаходяться по межі даного району. Саме вони зазнали первинного імпаكتу з боку військових російської федерації.

Повернення суспільно-географічного ландшафту і урбаністичного середовища (міського довкілля) до стану довоєнного часу – можливий, але надскладний процес, реалізація якого триватиме значний проміжок часу з активним залученням влади, бізнесів, закордонних інвесторів та жителів міст. Перспективою є вдосконалення та сучасний розвиток УС, а відповідно і СГЛ, наприклад, впровадження нових технологій, розробка екологічних та безпечних районів, комплексний підхід до забудови критичної інфраструктури під потреби населення.

Список використаних джерел:

1. Попович О.В., Костріков С.В. Реалізація мультифункціонального підходу до аналізу урбаністичного середовища через геоінформаційне веб-застосування. *Регіон – 2018: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. – 374 с.
2. Костріков С., Серьогін Д., Бережний В. Візуальний аналіз урбаністичного середовища як складова урбогеосистемного підходу [Текст] / С. Костріков, Д. Серьогін, В. Бережний // *Часопис соціально-економічної географії*. 2021. Вип.30(1). С. 7-23.
3. Постапокаліпсис на Північній Салтівці. Як росіяни перетворили великий житловий масив Харкова на район-привид. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/30/7349457/>
4. Розвиток інфраструктури та євроінтеграція. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/rozvitok-infrastrukturi-ta-evrointegraciya.html>
5. У МВС пояснили, чому досі потрібна комендантська година в тилу. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/3/7422423/>
6. Харків: населення міста із початком вторгнення РФ в Україну. *Гвара Медіа*. URL: <https://gwaramedia.com/yak-zminilosya-naselennya-harkova-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya/#:~:text=3a%20nepui%20dva%20tuzhni%20z,zalishilosya%20300-400%20tuzhch%20lyudey>
7. Чи готова українська економіка перейти на воєнні рейки?. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/economics/2023/12/20/589917_chi_gotova_ukrainska_ekonomika.html

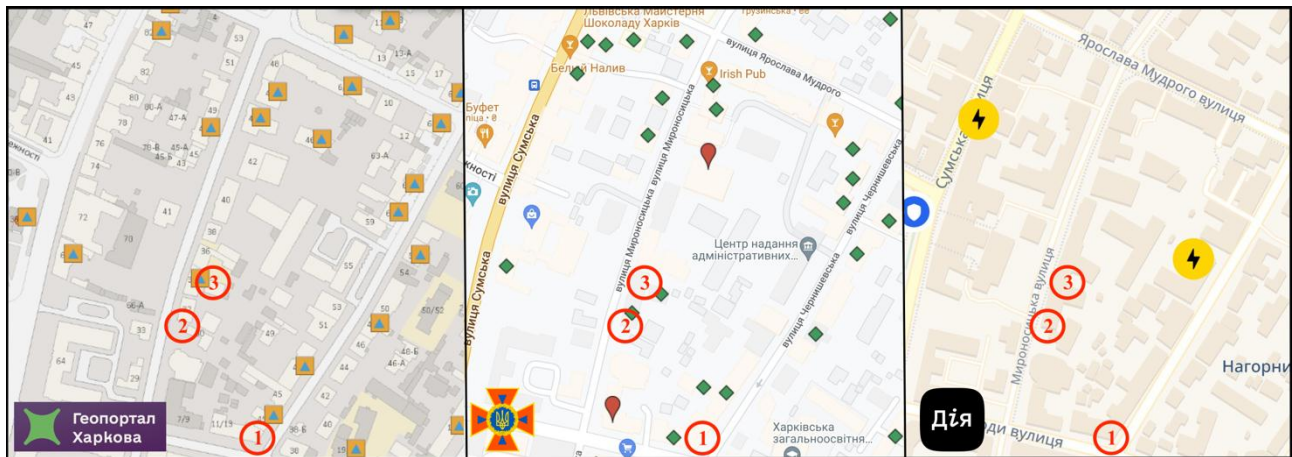
ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ м. ХАРКОВА

Відповідно до [6] організацію та здійснення на території м. Харкова заходів, пов'язаних з цивільним захистом населення покладено на Департамент по взаємодії з правоохоронними органами та цивільного захисту Харківської міської ради (далі – ДЦЗ). ДЦЗ підпорядковується безпосередньо міському голові, входить до складу Харківської міської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ХМЛЦЗ) [15], яка у своїй діяльності керується положеннями Кодексу цивільного захисту України (далі – КЦЗУ) [11]. Класифікація та аналіз проблем цивільного захисту населення м. Харкова були проведені нами згідно із виявленими порушеннями норм КЦЗУ із акцентуванням уваги на існуючі та можливі воєнні загрози.

Ведення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, створення загальнодоступних інформаційних ресурсів, доведення інформації до населення (КЦЗУ, ст. 19, ч. 2, п. 27). Структурні одиниці ХМЛЦЗ, а саме ДЦЗ, Харківський міський відділ ГУ ДСНС України у Харківській області (далі – ДСНС) не мають спільної бази геопросторових даних захисних споруд цивільного захисту населення (далі – ЗСЦЗН) й публічно доносять до населення неузгоджену, часом застарілу або хибну інформацію про місцезнаходження та кількість ЗСЦЗН. За останніми даними ДЦЗ загальна чисельність ЗСЦЗН у м. Харків становить 3029 об'єктів, серед них: 331 од. сховищ та протирадіаційних укриттів, 2601 од. найпростіших укриттів та 97 од. споруд подвійного призначення (далі – СПП) [21]. В свою чергу ДСНС повідомляє про наявність у м. Харкові лише 2205 об'єктів ЗСЦЗН, з яких: 63 од. сховищ та протирадіаційних укриттів, 1940 од. найпростіших укриттів та 202 од. СПП [9].

Загальнодоступні інформаційні ресурси [4,9,12], котрі мають доводити до відома харків'ян актуальну інформацію про фонд об'єктів ЗСЦЗН, подекуди поширюють недостовірні та нетотожні один одному геопросторові дані. У всіх трьох ресурсах відсутня єдина система умовних позначень, у двох з них [4,9] не подаються відомості щодо місткості найпростіших укриттів та більшості СПП й водночас – оприлюднюється неактуальний контент по локаціям ЗСЦЗН. Зокрема, Геопортал міста Харкова та ДСНС сповіщають користувачів про наявність найпростіших укриттів у зруйнованих два роки тому будинках [10], які минулого року були визнані такими, що підлягають демонтажу, ліквідації [8]. Даний інцидент був представлений нами на *рис. 1.*, де цифрами позначені зруйновані будинки-пам'ятки архітектури (**1** – вул. Свободи, буд. 11/13; **2** – вул. Мироносицька, буд. 32; **3** – вул. Мироносицька, буд. 34), в яких за інформацією

вищезгаданих джерел [4,9] наявні найпростіші укриття для населення (цокольні чи підвальні приміщення). Розміщені у частково зруйнованих будівлях ЗСЦЗН не можуть бути придатними для укриття мешканців міста ані під час повітряної тривоги, ані у разі виникнення будь-яких інших воєнних загроз. Беручи до уваги загальну кількість пошкоджених війною невідремонтованих багатоквартирних будинків у м. Харків – близько 4000 од. [3], значні затримки актуалізації геопросторових даних по ЗСЦЗН м. Харкова, ми можемо зробити припущення, що ступінь достовірності поширюваної у [4,9] інформації є низькою.

**Рис. 1. Репрезентативна ділянка територіального розподілу ЗСЦЗН
центральної частини м. Харків
(скомпоновано автором за даними: [4] – зліва, [9] – по центру, [12] – справа)**

На відміну від [4,9], портал державних послуг «Дія» розповсюджує серед громадян інформацію про місцезнаходження ЗСЦЗН м. Харків із вказанням місткості кожного із зазначених укриттів. Недоліком даного інформаційного джерела є відсутність відкритої статистичної інформації відносно загальної чисельності окремих категорій ЗСЦЗН, проте навіть візуальне співставлення із [4,9] дає підстави стверджувати про значні прогалини у локаціях наявних ЗСЦЗН (див. рис. 1.). Окремо треба зазначити, що користуватися мапою укриттів у «Дії» можна тільки після проходження автентифікації, що є перешкодою для швидкого отримання необхідної інформації.

Здійснення контролю за станом утримання об'єктів фонду ЗСЦЗН та проведення їх технічної інвентаризації (КЦЗУ, ст. 19, ч. 2, пп. 28-29). Результати планового щорічного обстеження ЗСЦЗН м. Харків у червні 2023-го року показали, що з числа діючих у місті 3029 укриттів 354 од. виявилися непридатними для використання (11,6 % від заг. к-ті) [17]. Під час перевірки ЗСЦЗН м. Харкова були виявлені наступні недоліки: *обмежений доступ* (зачинені – 203 од., або захаращені) [13]; *підтоплені підземними водами* – 15 од. [7]; *поганий технічний стан* (відсутність двох евакуаційних виходів, аварійного освітлення, питної й технічної води, санвузла) [13]; *рестрикції допуску балансоутримувачів* [17, 2].

Проблема зачинених ЗСЦЗН у м. Харків вирішується шляхом встановлення автоматичних кодових замків (оснащені лише 200 з 2601 од. найпростіших укриттів). Вони здатні контролювати доступ до укриттів автоматично, відчиняючи їх за сигналом повітряної тривоги. Замки розробили таким чином, щоб вони працювали під час знеструмлень [22]. Недоліки захарашення, підтоплення ЗСЦЗН та їх незадовільного технічного стану були частково усунені у термін двох місяців відповідно до ст. 32, ч. 15, абз. 5 КЦЗУ [7,11]. Питання обмеження балансоутримувачами (або власниками) доступу населення до СПП досі залишається відкритим. Перед власниками СПП постає дилема: з одного боку, у разі потреби вони зобов'язані надавати прихисток населенню, а з іншого – мають піклуватися про збереження основного функціонального призначення об'єкту (ст. 32, ч. 12 КЦЗУ) [11].

Пріоритетним вибором керівників СПП м. Харків різних форм власності у цьому випадку є основне призначення даних об'єктів передусім із питань безпеки (комунальні підприємства зупиняє ймовірність проникнення на територію шпигунів чи диверсантів, медустанови – правила зберігання наркотичних знеболювальних засобів, приватні фірми – побоювання за продукцію (сировину), яка зберігається на складах) [2].

Визначення потреби в об'єктах фонду ЗСЦЗН, необхідних для укриття населення за місцем роботи та проживання (КЦЗУ, ст. 19, ч. 2, п. 24). Реалізація даної норми передбачає володіння актуальною та достовірною інформацією про: 1) об'єкти фонду ЗСЦЗН (місцеположення, місткість, тип, технічний стан); 2) потенційне демографічне навантаження на кожен з цих об'єктів; 3) радіус збору населення (радіус пішохідної доступності населення до ЗСЦЗН з урахуванням особливостей місцевості та рельєфу [5]). Неточна інформація про місцезнаходження ЗСЦЗН, відсутність показників місткості більшості з них, неактуальні дані чисельності населення [24] – унеможливають процес визначення потреби міста в укриттях.

Забезпечення оповіщення та інформування населення про загрози і виникнення надзвичайних ситуацій (КЦЗУ, ст. 19, ч. 2, п. 7). Наразі в м. Харків функціонують 254 сирени, час сповіщення мешканців від отримання сигналу про небезпеку до ввімкнення системи оповіщення (далі – СО) складає близько п'яти секунд. СО м. Харків є застарілою (збудована у 60-х роках минулого століття) [18] та має ряд суттєвих недоліків: 1) несвоєчасно реагує на застосування окремих видів ракетного озброєння (спрацьовує постфактум) [25]; 2) нестабільно працює під час перебоїв з електропостачанням [14]; 3) при багаторазовому ввімкненні протягом дня (більше 10 разів) може давати збій; 4) активується у разі виявлення небезпеки для всієї області, а не безпосередньо для м. Харків [18].

За підсумками двох років з дати запровадження на території України воєнного стану Харківська обл. посідає друге місце за кількістю оголошених повітряних тривог (3869 од.) та третє – за їх тривалістю (3273,7 год.) [16]. СО Харківської області та СО м. Харків працюють синхронно, тож в середньому за наведений період повітряні тривоги в місті оголошувалися п'ять разів і тривали чотири з половиною год. на день. Надмірна кількість і тривалість повітряних

тривоги, обумовлені недосконалістю міської СО, перешкоджають діяльності комунальних установ та комерційних підприємств, котрі змушені призупиняти свою роботу, й значно ускладнюють життя харків'янам (пікові години за к-тю оголошених повітряних тривог в Україні приходяться саме на робочий час – з 08:00 до 15:00 [16]). Варто зауважити, що містяни часто нехтують своїми зобов'язаннями дотримуватися правил поведінки у надзвичайних ситуаціях і продовжують вільно пересуватися під час повітряної тривоги (КЦЗУ, ст. 21, ч. 2, п. 1), а деякі торгово-розважальні центри в цей час продовжують функціонувати, наражаючи персонал та відвідувачів на небезпеку [1].

На початку 2024 року було ухвалено рішення про запуск у м. Харкові диференційованої СО, яка за планами має бути запущена упродовж року. З її впровадженням повітряну тривогу оголошуватимуть у випадку існування небезпеки лише для міста, а не для області. Диференційовану СО планують запровадити в рамках створення єдиного муніципального ситуаційного центру [20]. Про введення модернізованої міської СО в експлуатацію офіційно повідомлено не було, отже не відомо чи є ця проблема вирішеною остаточно.

Даною нормою також перебачено оповіщення осіб з порушеннями зору та слуху в доступній для них формі. Особливо гострим дане питання є для людей із вадами слуху, які можуть не почути сигналу сирени. Випадок розсилки текстових повідомлень із оголошенням повітряної тривоги на засоби мобільного зв'язку харків'ян, що є прийнятним способом оповіщення людей з порушеннями слуху, мав місце лише один раз та не набув системного характеру [23].

Перелік перерахованих проблем не охоплює всі аспекти функціонування сфери цивільного захисту й дотичний аналізу просторової мережі ЗСЦЗН та СО м. Харків. Облік існуючих укриттів структурними підрозділами ХМЛЦЗ має здійснюватися повсякчасно, із прив'язкою до єдиної просторової бази даних, й містити актуальну та достовірну інформацію. Оцінка потреби населення міста у ЗСЦЗН потребує визначення місткості всіх найпростіших укриттів (85,8 % від заг. к-ті) [4,21] на основі діючих норм мінімальної площі на одну особу в основному приміщенні для укриття [5]. Останнє комплексне обстеження ЗСЦЗН м. Харкова [17] носило не щорічний плановий (ст. 32, ч. 15, абз. 2 КЦЗУ), а ситуативний характер прояву та було наслідком суспільного резонансу трагічної події відсутності доступу до об'єкту ЗСЦЗН під час ракетного удару, що призвело до загибелі кількох людей [19]. В період дії воєнного стану періодичні огляди об'єктів фонду ЗСЦЗН м. Харкова повинні відбуватися щоквартально, а також після виникнення надзвичайних ситуацій, які могли негативно вплинути на їх технічний стан (ст. 32, ч. 15, абз. 12 КЦЗУ). Анонсоване цьогорічне впровадження диференційованої СО у м. Харків має полегшити роботу комунальним службам й дозволить ефективніше працювати бізнесу [20], проте підрозділам ХМЛЦЗ слід докладати більше зусиль для оповіщення осіб, які через наявність певних вад зі здоров'ям можуть не чути сигнали повітряної тривоги.

Список використаних джерел:

1. «Багато хто не розуміє небезпеки»: харків'янам нагадують про необхідність дотримання сигналів тривоги. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення». URL: <https://suspilne.media/kharkiv/319166-bagato-hto-ne-rozumie-nebezpeki-harkivanam-nagaduut-pro-dotrimanna-signaliv-trivogi/> (дата звернення: 30.03.2024).
2. «Люди мають знати, куди бігти вночі»: чому укриття відчинено не для всіх харків'ян? Радіо «Накупіло». URL: <https://radio.nakypilo.ua/lyudy-mayut-znaty-kudy-bigty-vnochi-chomu-ukryttya-vidchyneno-ne-dlya-vsih-harkivyan/> (дата звернення: 30.03.2024).
3. Близько 4 тис. багатоповерхівок потребують відновлення у Харкові після обстрілів: скільки вже змогли відновити. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення». URL: <https://suspilne.media/kharkiv/692980-blizko-4-tis-bagatopoverhivok-potrebuut-vidnovlenna-u-harkovi-pisla-obstriliv-skilki-vze-zmogli-vidnoviti/> (дата звернення: 30.03.2024).
4. Громадська безпека, укриття (карта). Геопортал міста Харкова «Відкрита мапа». URL: <https://smart.citynet.kharkov.ua/> (дата звернення: 30.03.2024).
5. ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту». [На заміну ДБН В.2.2-5-97; чинний від 2023-11-01]. Вид. офіц. Київ : Мінінфраструктури України, 2023. 112 с.
6. Департамент по взаємодії з правоохоронними органами та цивільного захисту. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/gorodskaya-vlast/ispolnitelnyie-organyi/departamentyi/departament-po-vzaimodejstviyu-s-pravooxranitelnyimi-organami-i-grazhdanskoj-zashhityi.html> (дата звернення: 30.03.2024).
7. З початку року комунальники провели роботи у понад 2 тисячах укриттів Харкова: який вигляд мають облаштовані укриття. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення». URL: <https://suspilne.media/kharkiv/572327-u-harkovi-vidremontuvali-santehniku-v-ponad-2-tis-ukrittiv/> (дата звернення: 30.03.2024).
8. Знесення будинків після російських обстрілів у Харкові: перше рішення влади обернулось скандалом. Громадська організація «Харківський антикорупційний центр». URL: <https://anticor-kharkiv.org/our-work/znesennia-budynkiv-pislia-rosiyskykh-obstriliv-u-kharkovi-pershe-rishennia-vlady-obernulos-skandalom/> (дата звернення: 30.03.2024).
9. Інтерактивна карта захисних споруд цивільного захисту Харківської області. ГУ ДСНС України у Харківській області. URL: <https://kh.dsns.gov.ua/> (дата звернення: 30.03.2024).
10. Карта зруйнованих пам'яток архітектури Харкова. URL: <https://hero.kharkiv.ua/pamyatki-map/> (дата звернення: 30.03.2024).
11. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 30.03.2024).
12. Мапа пунктів незламності та укриттів. Єдиний портал державних послуг «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 30.03.2024).
13. На Харківщині перевірили понад 3700 укриттів: скільки з них були зачинені. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення». URL: <https://suspilne.media/amp/kharkiv/497851-na-harkivsini-perevirili-ponad-3700-ukrittiv-skilki-bomboshovis-buli-zacineni/> (дата звернення: 30.03.2024).
14. Обстріл Харкова: через перебої з електропостачанням може не працювати сигнал повітряної тривоги. Український інформаційний портал «Телевізійна служба новин». URL: <https://tsn.ua/ukrayina/obstril-harkova-cherez-pereboyi-z-elektropostachannyam-mozhe-ne-pracyuvati-signal-povitryanoyi-trivogi-2541151.html> (дата звернення: 30.03.2024).
15. Програмний комплекс «Єдиний міський реєстр актів Харківської міської ради, міського голови та виконавчих органів ради». URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/667734> (дата звернення: 30.03.2024).
16. Статистика повітряних тривог в Україні. URL: <https://air-alarms.in.ua/?from=2022-02-24&to=2024-03-30#statistic> (дата звернення: 30.03.2024).

17. У Харківській області обстежили 4210 укриттів, з них 762 визнали непридатними для використання. Майже половина з них – у Харкові. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення». URL: <https://suspilne.media/kharkiv/512841-zdebilsogo-voni-zatopleni-so-viavili-dsns-pid-cas-obstezen-ukrittiv-harkivsini/> (дата звернення: 30.03.2024).
18. У Харківській ОВА розповіли про покращення системи оповіщення під час тривоги. Локальне видання з Харкова «Гвара Медіа». URL: <https://gwaramedia.com/u-kharkivskiy-ova-rozpovily-pro-pokrashchennia-systema-opovishchennia-tryvohy/> (дата звернення: 30.03.2024).
19. У Харкові вночі перевірятимуть доступність укриттів. Локальне видання з Харкова «Гвара Медіа». URL: <https://gwaramedia.com/u-harkovi-vnochi-pereviryatimut-dostupnist-ukrittiv/> (дата звернення: 30.03.2024).
20. У Харкові запрацює диференційована система оповіщення про тривогу. Український аналітичний портал «Слово і Діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/26/novyna/suspilstvo/xarkovi-zapracyuye-dyferenczijovana-systema-opovishhennya-pro-tryvohu-detali> (дата звернення: 30.03.2024).
21. У Харкові налічується понад три тисячі захисних споруд. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/u-kharkovi-nalichuetsya-ponad-tri-tisyachi-zakhisnikh-sporud-53986.html> (дата звернення: 30.03.2024).
22. Укриття в Харкові автоматично відчинятимуться за сигналом тривоги: як і за яких умов працює система. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення». URL: <https://suspilne.media/kharkiv/723120-ukritta-v-harkovi-avtomatichno-vidcinatimutsa-za-signalom-trivogi-ak-i-za-akih-umov-pracue-sistema/> (дата звернення: 30.03.2024).
23. Харків'ян налякало екстрене оповіщення про небезпеку. Інформаційно-аналітичний портал Харкова «KHARKIV Today». URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/kharkivyan-nalyakalo-ekstrene-opovishchennya-pro-nebezpeku/> (дата звернення: 30.03.2024).
24. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2022 року / за ред. М. Тімоніної. – К. : Державна служба статистики України, 2022. 82 с.
25. Чому перед ударами у Харкові не було тривоги: відповідь Повітряних сил. Український інформаційний портал «Телевізійна служба новин». URL: <https://tsn.ua/ato/chomu-pered-udarami-u-harkovi-ne-bulo-trivogi-vidpovid-povitryanih-sil-2424538.html> (дата звернення: 30.03.2024).

СЕКЦІЯ 3 РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 728.5(045)

В. Басараб

Oksanater1989@gmail.com

Наук. керівник – к. геогр. н., доц. О.В. Терлецька

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

РЕКРЕАЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Третій рік російсько-української війни характеризується наявністю значної кількості військових, які потребують різного ступеня реабілітації. Така реабілітація насамперед повинна носити психологічний характер і надавати її учасникам умови психологічного відновлення. Природні умови національного парку «Сколівські Бескиди» відзначаються значним природно-відновлювальним психологічним потенціалом. Наявність корінних та умовно-корінних фітоценозів, надзвичайні краєвиди, гірські річки та потоки, облаштовані туристичні маршрути різної складності надають можливість диференціювати перебування військових у найкомфортніших для них умовах.

Загалом поняття «реабілітаційний потенціал» визначається як комплекс біологічних, психофізичних і психологічних характеристик людини і середовищних чинників, що визначають потенційну можливість відновлення життєдіяльності й соціального статусу реабілітанта. Саме тому перебування в умовах охоронних гірських лісів де саме середовище має психологічно-відновні функції характеризується значними реабілітаційно-регенеративними властивостями.

Для оптимізації рекреаційно-реабілітаційних умов перебування військових у парку повинні виконуватись наступні завдання:

- рекреаційно-реабілітаційні маршрути повинні бути диференційовані за складністю, яка відповідатиме стану військових;
- кожен групу на такому маршруті повинен супроводжувати працівник парку, який має знання з реабілітаційно-психологічного відновлення військових;
- повинні переважати одноденні рекреаційні маршрути;
- маршрути не повинні потребувати від військових значних фізичних навантажень;
- рекреаційно-реабілітаційний маршрут повинен характеризуватись максимальним пейзажним наповненням, наявністю зрілих лісових фітоценозів, інших привабливих природних компонентів;
- за необхідності рекреаційно-реабілітаційні маршрути повинні бути обладнані стаціонарними зупинками (за необхідності облаштованими місцями для вогнищ, наявністю дров, умовами для відпочинку);

- керівник групи повинен мати знання для зацікавлення учасників групи з використанням унікальної інформації про природу парку, її особливості, наявні легенди тощо.

Відповідно до реабілітаційних методик стадії реабілітації поділяють на чотири рівні: високий – реалізуються всі реабілітаційні аспекти; середній – реалізуються реабілітації незначних порушень; низький – реалізуються реабілітаційні заходи спрямовані на забезпечення реабілітованим функціонування без допомоги сторонніх; рівень де відсутні реабілітаційні ефекти. Рекреаційно-реабілітаційні можливості природи «Сколівських Бескид» надають можливість диференціювати реабілітаційні можливості за трьома рівнями: високий за якого відбувається повна психологічна реабілітація; середній де відбуваються значні реабілітаційні ефекти але військовим рекомендують продовжувати реабілітаційні заходи і низький де відбувається видиме покращення психологічного стану військових але вони потребують подальшого реабілітаційного лікування.

Отже, рекреаційно-реабілітаційний потенціал природи національного парку «Сколівські Бескиди» характеризується унікальними реабілітаційно-психологічними можливостями, що надає йому пріоритетного статусу серед реабілітаційних об'єктів України.

Список використаних джерел:

1. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.
2. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

УДК 911.3:379.851

А. Говоруха, П. Довженко

alina.hovorukha@student.karazin.ua, polina.dovzhenko@student.karazin.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К. Ю. Сегіда .

kateryna.sehida@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ПОДІЄВІ РЕСУРСИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ЯК СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

Туристично-рекреаційна діяльність є однією з основних складових економічної сфери Карпатського регіону, який включає Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську і Чернівецьку області. Вітчизняні дослідники визначають даний регіон лідером за рівнем розвитку туристичної індустрії. Так, за інтегральним коефіцієнтом туристичної привабливості, три з чотирьох

областей, що входять до складу регіону, мають високі показники ($\geq 0,94$), і лише одна, Чернівецька, середній – 0,65 [1, 5].

Для розвитку Карпатського регіону пріоритетним залишається освоєння туристично-рекреаційного потенціалу шляхом збільшення видів і напрямків туристично-рекреаційної сфери для задоволення потреб різних споживачів. Так, одним із перспективних видів туризму є подієвий, основними ресурсами якого виступають громадські, мистецькі, спортивні, культурно-історичні, економічні і політичні заходи (фестивалі, ярмарки, виставки, змагання, шоу, форуми тощо) [4, 6]. Карпатському регіону притаманний широкий спектр подієвих ресурсів різної тематики (табл. 1), що свідчить про його спроможність до задоволення потреб туристів різних категорій.

Таблиця 1

Основні ресурси подієвого туризму Карпатського регіону

(складено авторами на основі [6, 7])

№ з/п	Вид	Назва заходу	Сезон проведення
Львівська область			
1	Музичний	Leopolis Jazz Fest	Літо
2		Zaxid Fest	Літо
3		Electric Meadow	Літо
4	Гастрономічний	Свято Пампуха в Гаю	Зима
5		Перший фестиваль Українського вина	Літо
6		Фестиваль «Галицька лоза»	Осінь
7	Комбінований	Craft Beer & Vinyl Music Festival	Весна
8	Діловий	HORECA Show Lviv	Протягом року
Закарпатська область			
9	Гастрономічний	Фестиваль «Червоне вино»	Зима
10		Фестиваль «Варишська палачінта»	Весна
11		Фестиваль «Огінь і м'ясо»	Весна
12		Фестиваль «Варишське пиво»	Літо
13		Фестиваль-ярмарок «Срібні джерела»	Осінь
Івано-Франківська область			
14	Гастрономічний	Фестиваль «Бігус»	Літо
15	Комбінований	Виставка-ярмарок «Свято Бойківського меду та ремесел»	Літо
16	Спортивний	Фестиваль «Pasichna Drive»	Літо
17	Етнокультурний	Фестиваль «Татарівська ватра»	Літо
18		Фестиваль «Покутські джерела»	Літо
Чернівецька область			
19	Літературний	Фестиваль «MERIDIAN CZERNOWITZ»	Осінь
20	Етнокультурний	Фестиваль Маланок	Зима
21		Петрівський ярмарок	Літо
22		Фестиваль «Буковинські зустрічі»	Літо
23	Кінематографічний	Фестиваль «Миколайчук Open»	Літо

Прослідковується також і те, що у межах Карпатського регіону на даний вид туризму не впливає фактор сезонності, оскільки різні заходи відбуваються

протягом усього року. Дана особливість сприяє туристичній привабливості регіону.

Перспектива організації подієвого туризму у певному регіоні має загальний позитивний вплив на туристичну привабливість місцевості, завдяки інтегрованості функцій туризму. Так, через певну ключову подію відбувається підсилення функцій інших видів туризму, зокрема формування позитивного іміджу дестинації, збільшення туристичних потоків, збереження та популяризація історико-культурної спадщини, забезпечення міжкультурної комунікації, насиченість культурної програми, збудження розвитку і розбудови інфраструктури тощо [6].

Вищезазначені фактори є взаємопов'язаними і з інвестиційною привабливістю регіону та мають прямопропорційний взаємовплив. Так, дослідники визначають Карпатський регіон важливою ланкою інвестування України як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, а його соціально-економічна ситуація залишається сприятливою протягом років з точки зору наявності ресурсів, перспективних для створення стабільно функціонуючих комплексів різного напрямку, туристичного зокрема. Неможливо не зазначити, що вагомі капіталовкладення у розвиток таких галузей, як діяльність готелів, транспорт і зв'язок та соціальна сфера, відіграють важливу роль у формуванні туристичної привабливості регіону [2, 3].

Також однією із позитивних характеристик подієвого туризму є комплексність формування ринкових сегментів, оскільки споживачами послуг даного виду туризму виступають як туристи, що прибули, так і мешканці території, де проводиться захід. Економічно та історично обґрунтованим і вигідним для Карпатського регіону є розвиток народних промислів і культурної сфери, чим і пояснюється популярність подій саме етнокультурного, гастрономічного та музичного спрямування [3].

Підсумовуючи, можна дійти однозначного висновку, що подієві ресурси є важливою складовою туристичної привабливості Карпатського регіону. Даний вид ресурсів забезпечує туристичну діяльність протягом року, а їх різноманітність сприяє популяризації широкого спектру культурних особливостей регіону і задоволення потреб будь-якого туриста.

Розвиток подієвого туризму позитивно впливає на соціально-економічне зростання територій, що входять до складу Карпатського регіону, що у свою чергу сприяє підвищенню рівня життя місцевого населення. Такий процес є прогресивним, оскільки популярність дестинацій приваблює туристичні потоки та інвестиції, що у свою чергу стимулюють процеси соціально-економічного розвитку територій і всі ці фактори зводяться до формування туристичного іміджу регіону.

Список використаних джерел:

1. Гнаткович О.Д., Гриньох Н.В. Оцінка привабливості туристичних ресурсів Карпатського регіону. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 136-138.

2. Заграновська М.Я., Настюк М.Г. Територіально-галузеві особливості інвестування в Карпатському економічному районі. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія. Вип. 614-615. С. 43-49.
3. Маши́ка Г.В. Географія господарського потенціалу Карпатського регіону : монографія / Г.В. Маши́ка. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2017. 324 с.
4. Маши́ка Г.В. Суспільно-географічне дослідження господарського потенціалу Карпатського регіону: теорія і практика : дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02 / Маши́ка Ганна Василівна. Київ, 2018. 482 с.
5. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Економічна та соціальна географія України. Районна частина. Електронний підручник. Київ, 2008. 141 с.
6. Щука Г.П. Подієвий туризм: навчально-методичний посібник. / Г.П. Щука. Берегове: ЗУІ, 2023. 171 с. 7. Go Chernivtsi. Фестивалі: веб-сайт. URL: <https://travel.chernivtsi.ua/category/21>.

УДК 911.3

Н. Гусєва, С. Білецький

nataliya.guseva@karazin.ua, serhii.biletskyi@student.karazin.ua

Науковий керівник – к. геогр. н, доц. Н.В. Гусєва

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ТУРИЗМ У КАНАДІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Канада має потужну індустрію внутрішнього та зовнішнього туризму. Будучи найбільшою країною Північної Америки та другою за площею країною світу, Канада володіє надзвичайно різноманітним туристсько-рекреаційним потенціалом, що дозволило їй стати важливим туристичним центром світу. Як і в минулому, так і зараз найбільш привабливими для туристів є нескінченно різноманітні канадські ландшафти: вкрите фіордами узбережжя Британської Колумбії, могутня велич Канадських Скелястих гір, безкрайні простори прерій, озера, ліси та річки центральної Канади, Атлантичне узбережжя з його численними затоками, бухтами, пляжами і мальовничими краєвидами, Ніагарський водоспад, Арктика з дивовижним полярним сяйвом тощо [5]. Великі міста відомі своїми культурою і мистецтвом, різноманітністю, цікавими подіями, а також багатьма національними парками та історичними місцями. 22 об'єкти, розташовані на території Канади, внесені до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ще 10 – у попередньому списку [1]. Значна частина туризму в країні зосереджена в таких регіонах як Торонто, Монреаль, Квебек, Ванкувер/Вістлер, Ніагарський водоспад, острів Ванкувер, Канадські Скелясті гори, долина Оканеган у Британській Колумбії, Черчилль, Манітоба та національний столичний регіон Оттава-Гатіно [6].

У 2021 році Канаду відвідали (з ночівлею) 3,062 млн. міжнародних туристів (27 місце в світі), що складало 0,079 туристів на одного місцевого жителя (93 місце в світі, третє місце в Північній Америці) [7]. У порівнянні з докоронавірусним 2019 роком кількість міжнародних туристів у 2020-2021 роках зменшилась на 86,6 % (рис. 1). В 2022-2023 роках туризм Канади

починає швидко відновлюватися після потрясінь, пов'язаних з пандемією COVID-19. Планується, що кількість туристів, які відвідують Канаду, повернеться на докоронавірусний рівень до 2025 року [10].

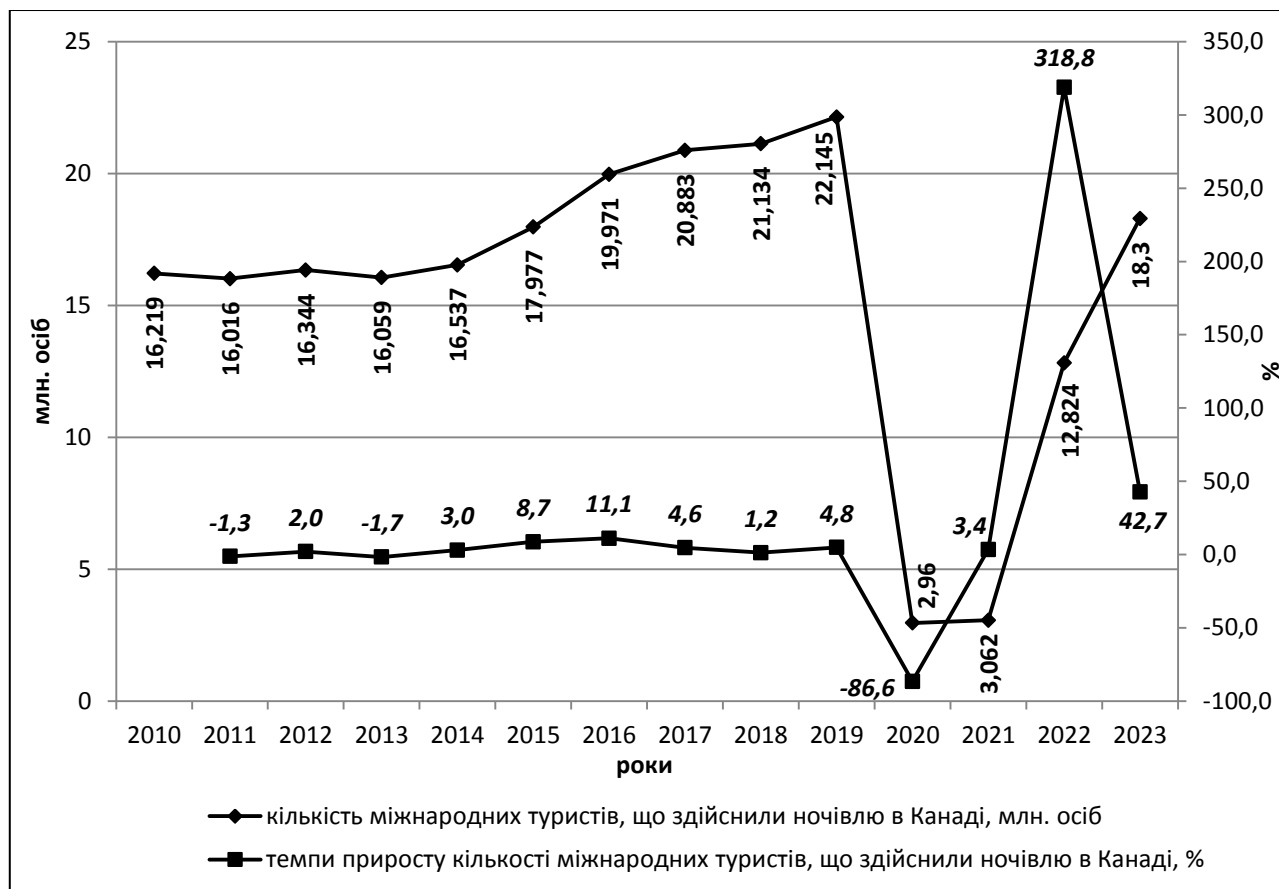

Рис. 1. Динаміка кількості міжнародних туристів (з ночівлею), які відвідали Канаду в 2010-2023 роках (побудовано авторами за [7; 11])

Найбільша кількість міжнародних прибуттів до Канади відбувається з США. У 2023 році на американців припадало 12,8 млн. міжнародних прибуттів до Канади (із загальних 18,3 млн.). Окрім США, виділяють ще сім ключових міжнародних ринків: Австралію, Китай, Францію, Німеччину, Японію, Мексику, Південну Корею та Велику Британію (рис. 2) [10; 11].

Найбільша кількість міжнародних туристів приїжджають в Онтаріо, Британську Колумбію та Квебек. Ці три провінції в 2022 році вибрали майже 90 % усіх міжнародних туристів [4] (рис. 3).

Головними туристами Канади були і залишаються самі канадці. В 2019 році внутрішні туристи, подорожуючи своєю країною, здійснили 93,7 млн. ночівель. В 2020 році їх кількість впала до 68,2 млн. ночівель. Внутрішній туризм дещо відновився в 2021 році, але залишався на 26 % нижче допандемічного рівня, і практично повністю відновився в 2022 році (90,8 млн. ночівель або 97 % від рівня 2019 року) (рис. 4) [2; 3].

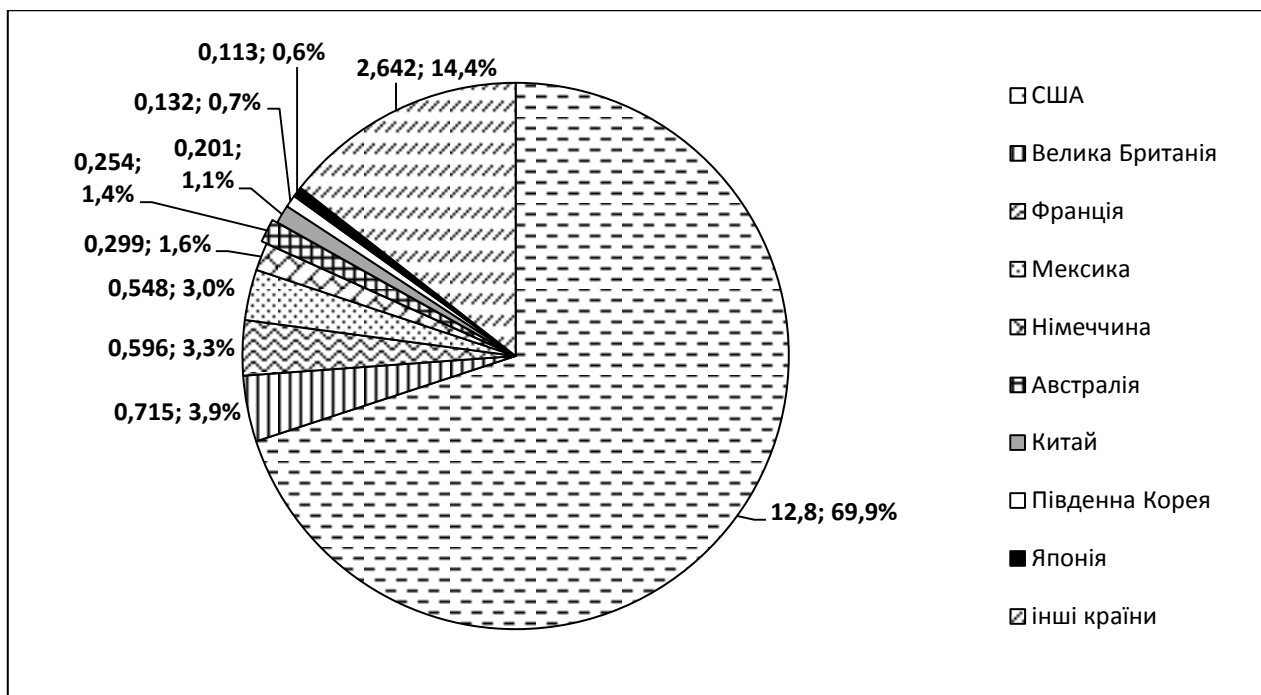

Рис. 2. Структура міжнародних туристів Канади за країною походження в 2023 році, млн. осіб (%) (побудовано авторами за [11])

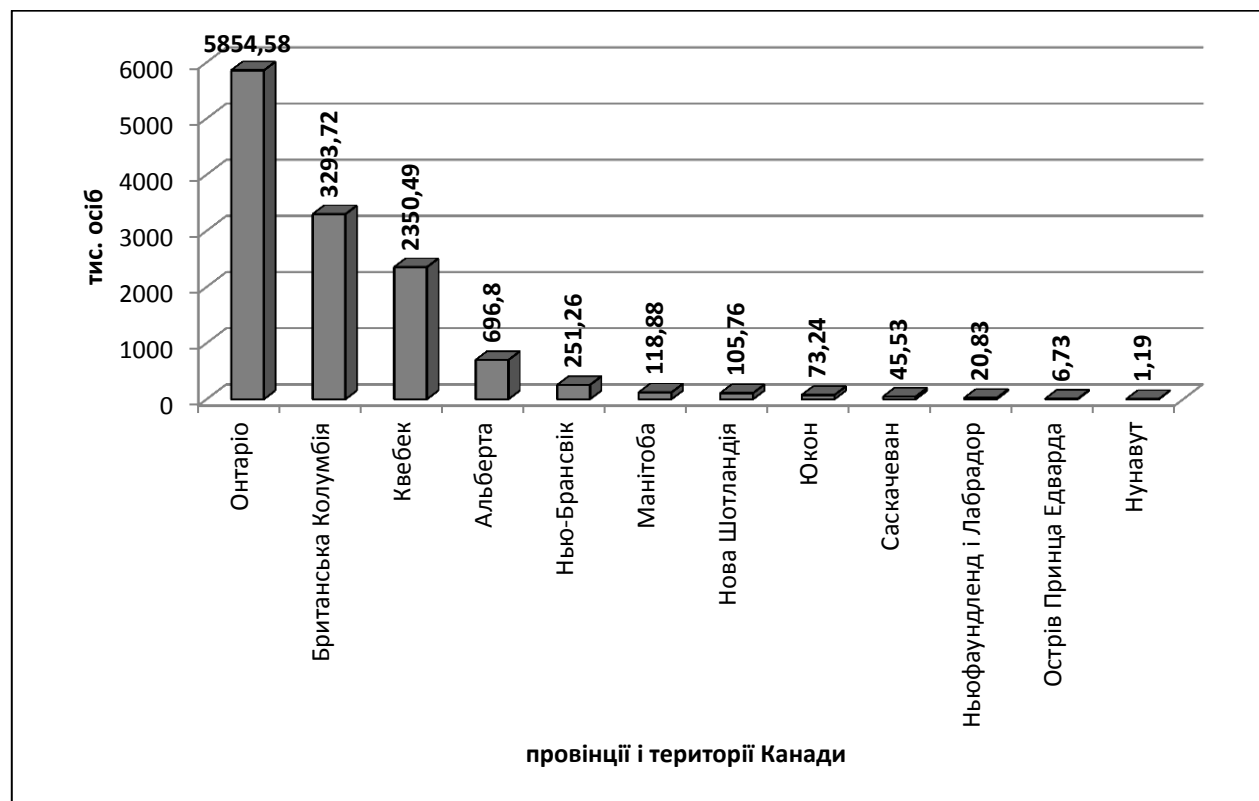

Рис. 3. Розподіл міжнародних туристів за провінціями і територіями Канади, 2022 рік (побудовано авторами за [4])

Рис. 4. Динаміка кількості внутрішніх туристів (з ночівлею), які подорожували Канадою в 2010-2022 роках (побудовано авторами за [3])

У 2010 році доходи від туризму становили 8,44 млрд. дол. США або близько 1,1 % від ВВП Канади. Протягом 2010-2019 років залежність країни від туризму дещо зростає. До спалаху пандемії COVID-19 туристичні доходи сягнули 29,79 млрд. дол. США, що становило 1,7 % від ВВП країни. У 2020 році туристичні надходження різко впали до 13,54 млрд. дол. США, що було на 54,5 % нижче 2019 року. У 2021 році туристичний сектор Канади заробив близько 13,09 млрд. дол. США (0,61 % від ВВП держави, приблизно 11 % усіх надходжень від міжнародного туризму в Північній Америці) (рис. 5). У середньому кожний турист, який відвідав у 2021 році Канаду, витратив близько 3954 дол. США. Натомість, жителі Канади витрачають лише близько 1247 доларів на рік, коли самі проводять відпустку за кордоном [7].

Як зазначено в звіті «Tourism Outlook: Unlocking Opportunities for the Sector» (2023 рік), канадський туристичний сектор, рухаючись від виживання до процвітання, знаходиться на роздоріжжі. Потрібно зробити чіткий вибір: залишатися на поточному курсі та ризикувати впасти у глобальних рейтингах і туристичному попиту через обмеження в туризмі або обрати курс трансформації туристичного сектору для справжньої реалізації його повного потенціалу. *Поточна траєкторія зростання туризму Канади* (за всіма сценаріями – реалістичним, оптимістичним, песимістичним) передбачає досягнення до 2030 року щорічного доходу від туризму в обсязі 140 млрд. доларів за рік (рис. 6). Звісно, це значно перевищує дохід 2019-го передковідного року (105 млрд. дол.). Однак, врахувавши інфляцію, можна зробити висновок, що реального зростання практично немає [8].

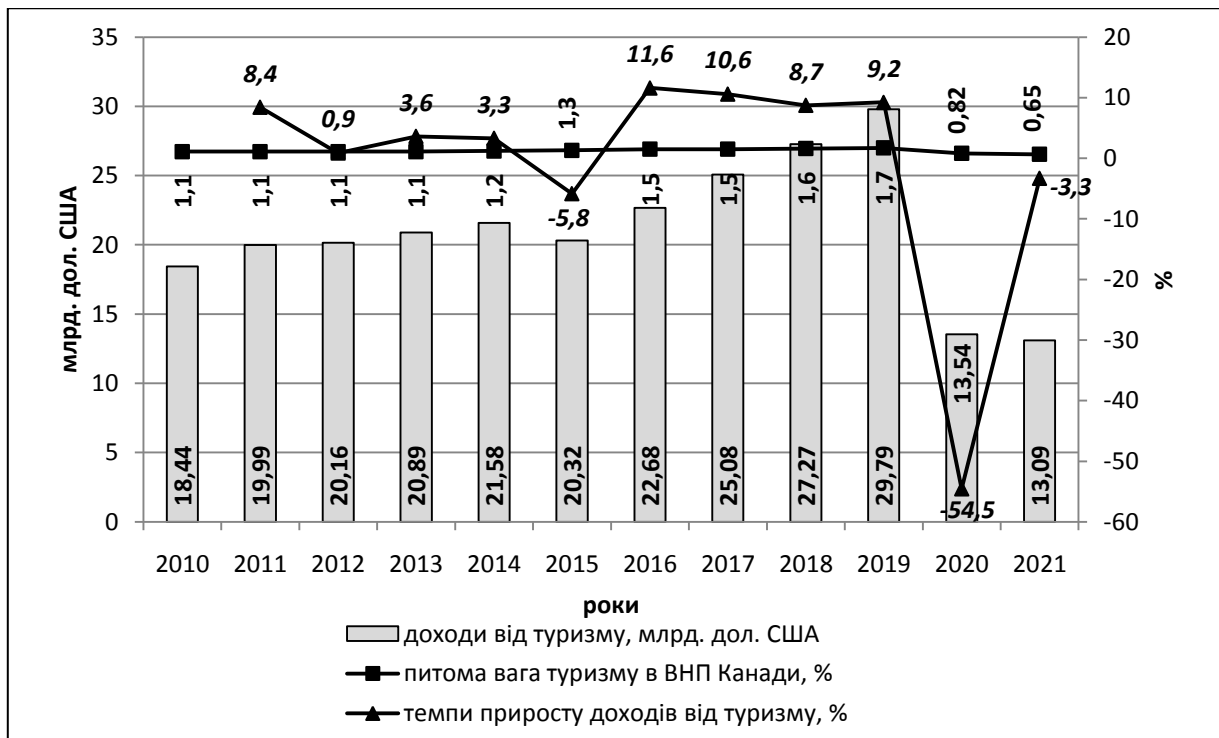

Рис. 5. Динаміка доходів від туризму та частки туризму в ВВП Канади в 2010-2021 роках (побудовано авторами за [7])

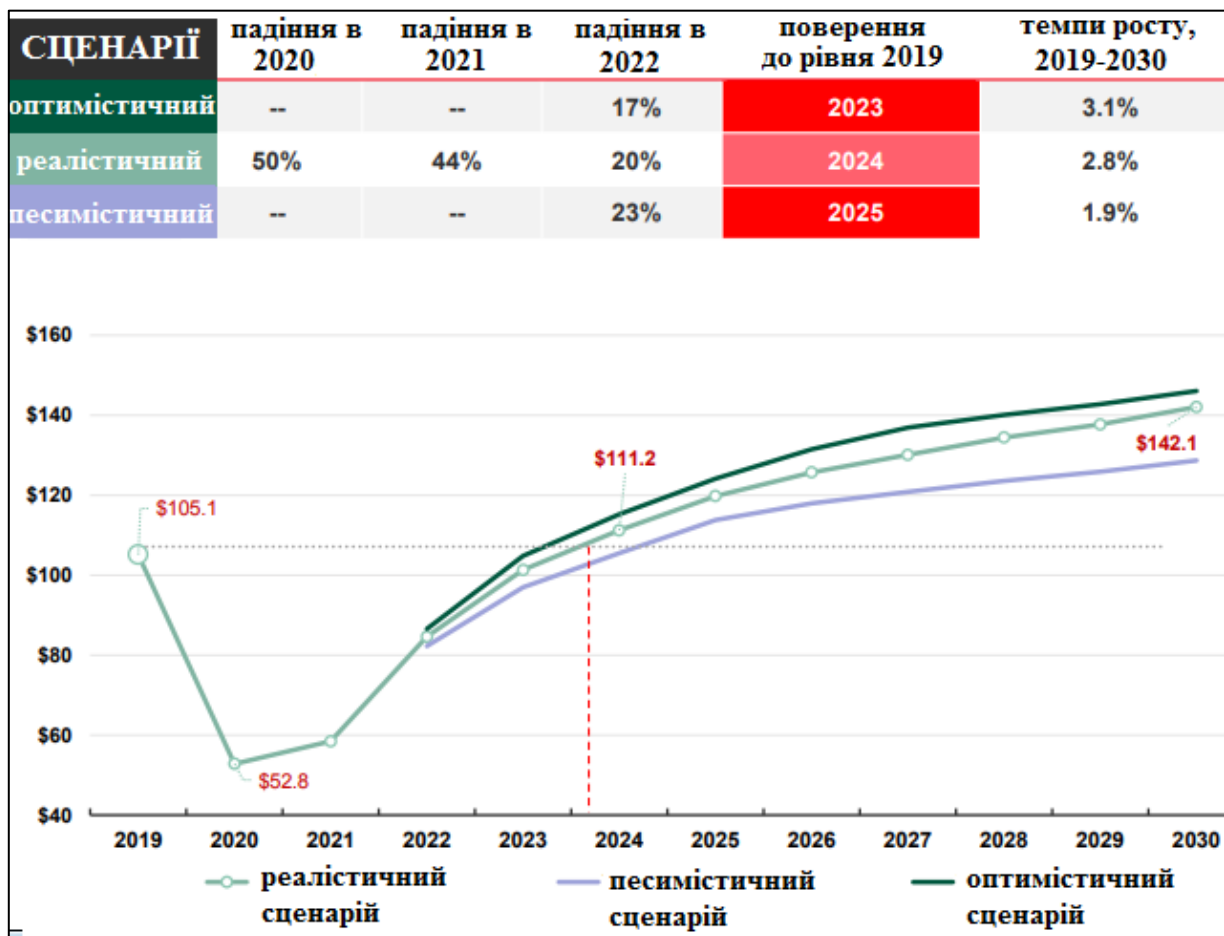

Рис. 6. Динаміка витрат на туризм Канади в 2019-2030 роках (прогноз), млрд. канадських доларів [9]

Так, реалістичний сценарій розвитку туризму Канади розраховує на зняття обмежень через COVID-19 (наприклад, скасування вимоги вакцинації для в'їзду в Канаду), що в поєднанні з відновленням туристичних подорожей має забезпечити повернення туризму на докоронавірусний період уже в 2024 році. Песимістичний сценарій розвитку туризму Канади враховує стабільно високу інфляцію та процентні ставки, що виснажують заощадження громадян та відкладають повернення туризму на докоронавірусний період на 2025 рік. Оптимістичний сценарій, за яким повернення туризму Канади на докоронавірусний період мав би відбутися вже в 2023 році, покладав надії на деескалацію російсько-українського конфлікту, перевідкриття Китаю для канадського туристичного ринку та послаблення інфляційного тиску на канадську економіку [9].

Потенційна траєкторія зростання туризму Канади передбачає досягнення до 2030 року щорічного доходу від туризму в обсязі 160 млрд. доларів за рік. Щоб досягти цього, сектору необхідно пройти шлях трансформації [8].

Список використаних джерел:

1. Canada [Електронний ресурс] // UNESCO. World Heritage Convention. – Режим доступу : <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ca/>
2. Canada. Tourism in the economy and outlook for recovery [Електронний ресурс] // OECDilibrary. – Режим доступу : <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/39cd1284-en/index.html?itemId=/content/component/39cd1284-en#:~:text=Domestic%20tourism%20fell%20from%2093.7,CAD%2052.8%20billion%20in%202020>
3. Domestic Tourism. Canada [Електронний ресурс] // UNWTO. – Режим доступу : <https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>
4. Number of international tourist trips to Canada in 2022, by province of entry [Електронний ресурс] // STATISTA. – Режим доступу : <https://www.statista.com/statistics/477525/number-of-international-tourist-trips-by-province-of-entry-canada/>
5. Tourism [Електронний ресурс] // The Canadian encyclopedia. – Режим доступу : <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/tourism>
6. Tourism in Canada [Електронний ресурс] // WIKIPEDIA. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Tourism_in_Canada
7. Tourism in Canada [Електронний ресурс] // WorldData.info. – Режим доступу : <https://www.worlddata.info/america/canada/tourism.php>
8. Tourism Outlook: Unlocking Opportunities for the Sector. Fall 2023 [Електронний ресурс] // DESTINATION CANADA. – Режим доступу: https://www.destinationcanada.com/sites/default/files/archive/1889-Tourism%20Outlook%20-%20Fall%202023/Fall%20Tourism%20Outlook_Public%20Report_12.12.23.pdf
9. Tourism outlook: Forecast highlights. Fall 2022 [Електронний ресурс] // DESTINATION CANADA. – Режим доступу: https://www.destinationcanada.com/sites/default/files/archive/1696-Tourism%20Outlook%20-%20Fall%202022/Tourism%20Outlook%20-%20Forecast%20Hightlights%20-%20Fall%202022%20-%20EN_1.pdf
10. Who Are Canada's Post-Pandemic Tourists? An Overview of the Top Tourism Markets for Canada [Електронний ресурс] // Multilingual. – October 12th, 2023. – Режим доступу : <https://www.latmultilingual.com/blog/who-are-canadas-tourists-an-overview-of-the-top-tourism-markets-for->

[canada/#:~:text=The%20World%20Tourism%20Organization%20reported,be%20discouraged%20by%20that%20decrease](#)

11. 2023: REGAINING MOMENTUM. Year in Review Overnight Arrivals Infographic – 2023 [Електронний ресурс] // DESTINATION CANADA. – Режим доступу: https://www.destinationcanada.com/sites/default/files/archive/1909-Year-in-Review%20Overnight%20Arrivals%20Infographic%20-%202023/2023-YearEndInfographic_EN-DC.pdf

УДК 911.3

Н. Гусєва, І. Савінов

nataliya.guseva@karazin.ua, savinovivan6@gmail.com

Науковий керівник – к. геогр. н., доц. Н.В. Гусєва

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ТУРИСТИЧНІ ПОТОКИ НА ГАВАЙСЬКИХ ОСТРОВАХ

Гаваї – один з 50-ти штатів США, розташований на Гавайських островах у центральній частині Тихого океану на відстані 3,7 тис. км західніше від континентальної частини країни (рис. 1). Відноситься до Заходу США та тихоокеанських штатів. Є єдиним американським штатом, що повністю розташований на островах, та одним з двох штатів (поряд з Аляскою), які є ексклавами [2; 3]. Штат займає площу в 28412 км² (0,29 % від загальної території США) [7]. Населення штату станом на середину 2023 року становило 1435,138 тис. осіб, тобто 0,43 % від загальної чисельності населення США [5].

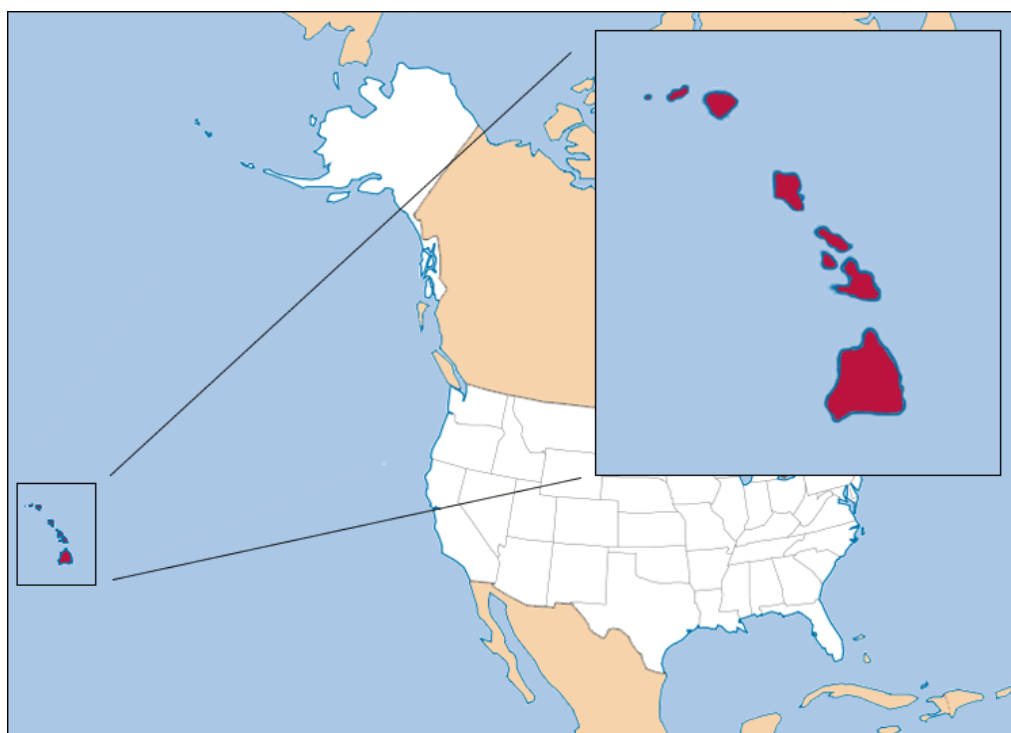

Рис. 1. Гавайські острови та їх розташування відносно континентальних штатів США [1]

Гавайські острови, територію яких займає штат, представляють собою групу вулканічних островів, що включає 8 великих островів і 124 (за іншими джерелами 137) острівців, атолів і підводних гір. Архіпелаг розташований у Тихому океані між 19-29°пн. ш. і 178-154°зх. д. та простягається півмісяцем на 2,4 тис. км від атолу Куре на заході до острова Гаваї на сході. Найбільшими островами (із заходу на схід) є: Ніїхау, Кауаї, Оаху, Молокаї, Ланаї, Кахоолаве, Мауї та Гаваї. Їх називають Південно-Східними Гавайськими островами або Гавайськими Навітряними островами. Всі інші острови відомі як Північно-Західні Гавайські острови або Гавайські Підвітряні острови. Найбільшим островом архіпелагу є острів Гаваї (так званий «Великий острів»), який і дав назву всім Гавайським островам та штату Гаваї. Столиця Гаваїв – Гонолулу – розташована на острові Оаху [1; 3].

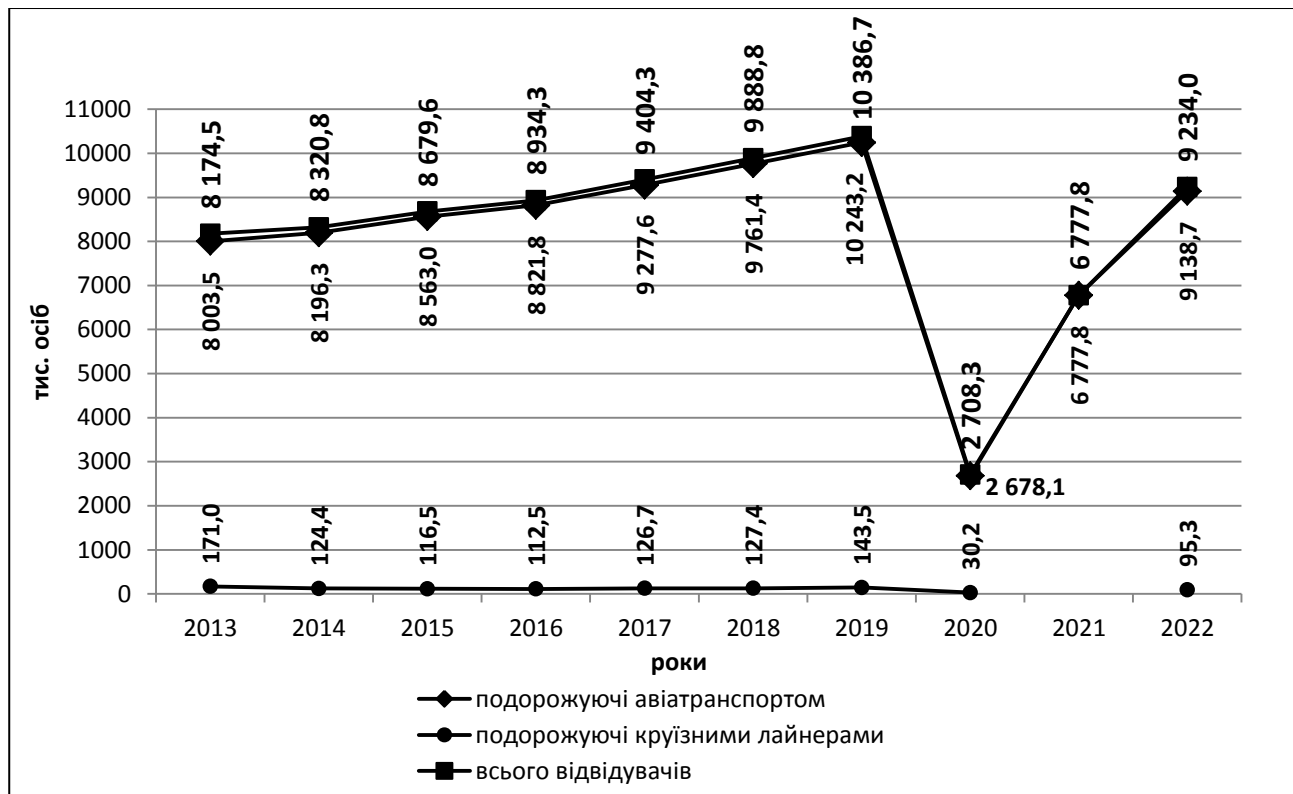
Штат Гаваї, який часто називають «перехрестям» Тихого океану, є важливим культурним центром і головною «туристичною Меккою» США. Туризм є найбільшою галуззю економіки Гаваїв. Він допоміг штату стати центром міжнародного ринку тихоокеанського басейну [3]. Питома вага туризму в структурі економіки Гаваїв станом на 2023 рік складала 25 % [4]. Враховуючи комплекс інших галузей економіки, які пов'язані з індустрією туризму та обслуговують туристичні потоки (харчова промисловість, транспорт, торгівля, сувенірна галузь, інтернет і зв'язок, фінансові послуги, сфера культури, спортивна галузь тощо), значення туризму для економіки Гаваїв є набагато більшим.

М'який тропічний клімат, мальовничі ландшафти, чудові пляжі, різноманітна культура та розвинена інфраструктура приваблюють на архіпелаг мільйони туристів, причому не лише з континентальних штатів США, а й з інших країн світу [2]. З восьми великих островів Гаваї, Оаху, Мауї та Кауаї мають значну індустрію туризму. Туризм обмежений на Молокаї та Ланаї, а доступ до Ніїхау та Кахоолаве заборонений [6].

Особливістю туристичної статистики Гавайських островів є те, що вона ведеться окремо по туристах, які користуються авіатранспортом, та туристах, які подорожують круїзними лайнерами. Також виділяються туристи, які скористалися поворотними турами (прилетіли авіатранспортом і пересіли на круїзні лайнери або припливли на круїзних лайнерах і відлетіли авіатранспортом) [8].

В 2022 році Гавайські острови відвідали 9233,983 тис. туристів, у тому числі 9138,674 тис. осіб прибули авіатранспортом і 95309 осіб – круїзними лайнерами. Це на 36,2 % більше, ніж у 2021 році, коли штат відвідали 6777,76 тис. осіб (усі авіатранспортом, оскільки через COVID-19 подорожі на круїзних лайнерах були обмежені) та на 241 % більше, ніж у 2020 році, коли кількість туристів дорівнювала всього 2708,258 тис. осіб (у тому числі 2678,073 тис. туристів скористалися авіатранспортом і 30185 туристів – круїзними лайнерами) (рис. 2) [8]. Все це свідчить про швидке відновлення туристичної індустрії Гаваїв після глобальної пандемії COVID-19. Зростання показників вакцинації населення та відповідне зменшення кількості випадків захворювань дозволили суттєво послабити обмеження на подорожі та

карантинні вимоги. Крім того, спрацював компенсаційний ефект, обумовивши суттєве зростання відвідуваності Гаваїв. В 2022 році штат змогли відвідати всі, хто відкладав цю подорож у 2020-2021 роках.

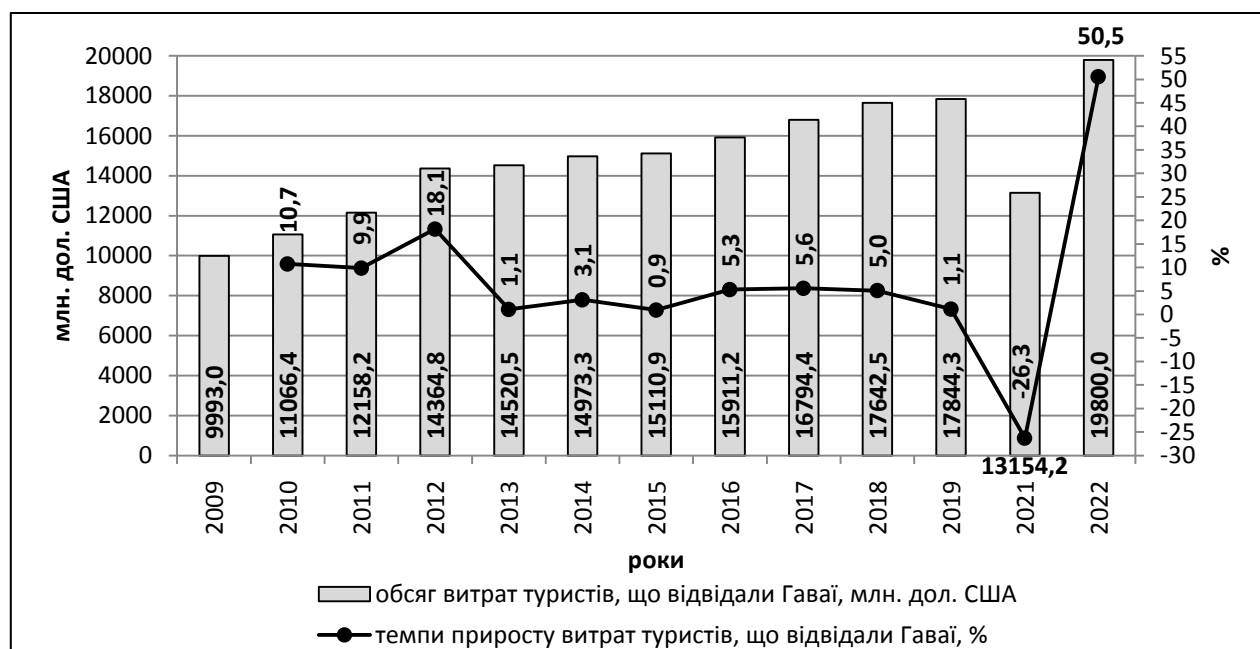
А

Б

Рис. 2. Динаміка кількості (А) і структури (Б) туристів, які відвідали Гавайські острови в 2013-2022 роках (побудовано авторами за [8])

В 2022 році загальний обсяг витрат туристів, що відвідали Гаваї, становив 19,8 млрд. дол. США, що на 50,5 % більше, ніж у попередньому році (13,154 млрд. дол. США) та навіть на 11,0 % більше, ніж у доковідному 2019 році (17,844 млрд. дол. США) (рис. 3).

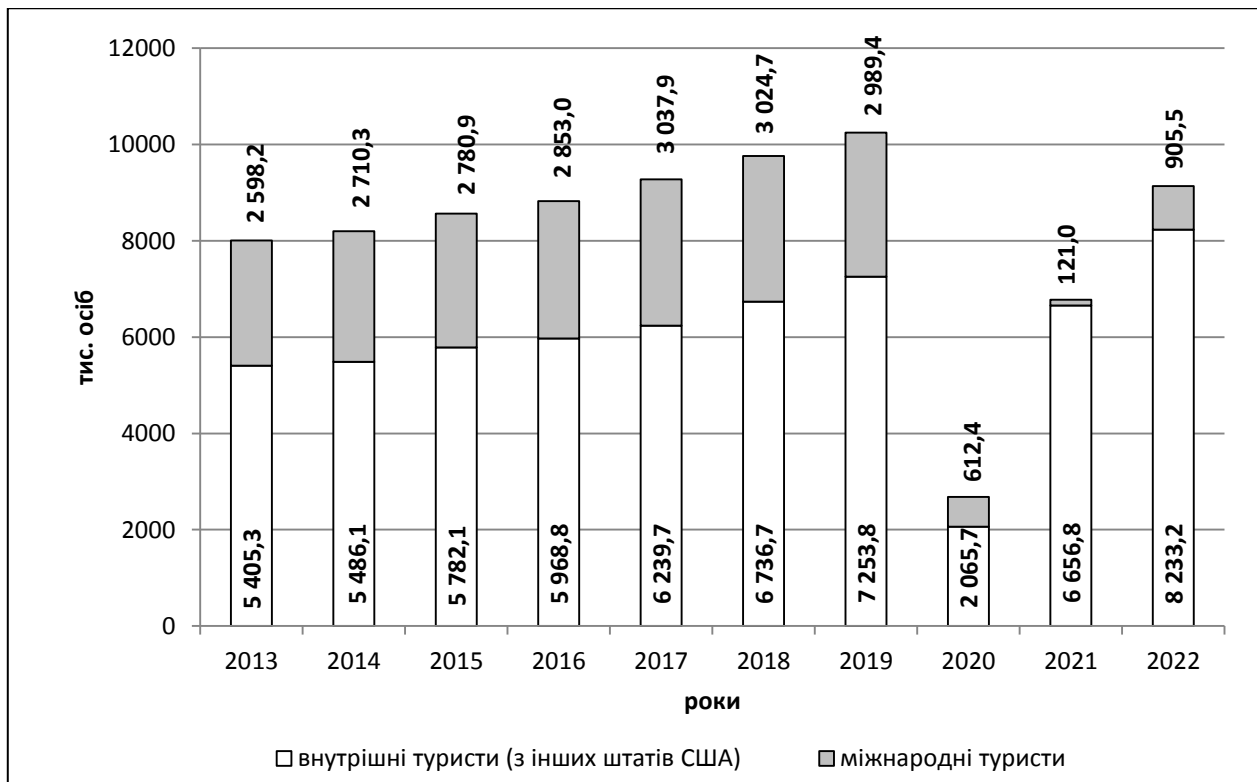
* порівняльна річна статистика витрат відвідувачів за 2020 рік недоступна. У зв'язку з обмеженнями, пов'язаними з COVID-19, з квітня по жовтень 2020 року не проводилися опитування, а кількість відвідувачів була обмежена

Рис. 3. Динаміка витрат туристів, що відвідали Гаваї, в 2009-2022 роках (побудовано авторами за [8])

Серед відвідувачів Гавайських островів суттєво домінують ті, які подорожують авіатранспортом (98-100 % у 2013-2022 роках) (рис. 2). Тому надалі аналіз туристичних потоків буде проводиться саме за цією категорією туристів. В 2022 році серед них суттєво переважали внутрішні туристи, тобто американці, які прибули з континентальної частини США (8233,186 тис. осіб або 90,1 %). В доковідні часи частка американців серед туристів Гаваїв була суттєво нижча (рис. 4).

В географічній структурі міжнародних туристів, що відвідали Гаваї, переважають жителі Канади і Японії (67 % всіх міжнародних туристів у 2022 році) (рис. 5). І якщо в доковідний період більшість туристів складали японці (понад 50 %), то з початком пандемії коронавірусу їх частка суттєво зменшилась.

Серед інших країн і регіонів у структурі міжнародних туристів Гаваїв слід відзначити Океанію (зокрема Австралію), Азію (зокрема Південну Корею) та Європу (зокрема Велику Британію та Німеччину) (рис. 6).

А

Б

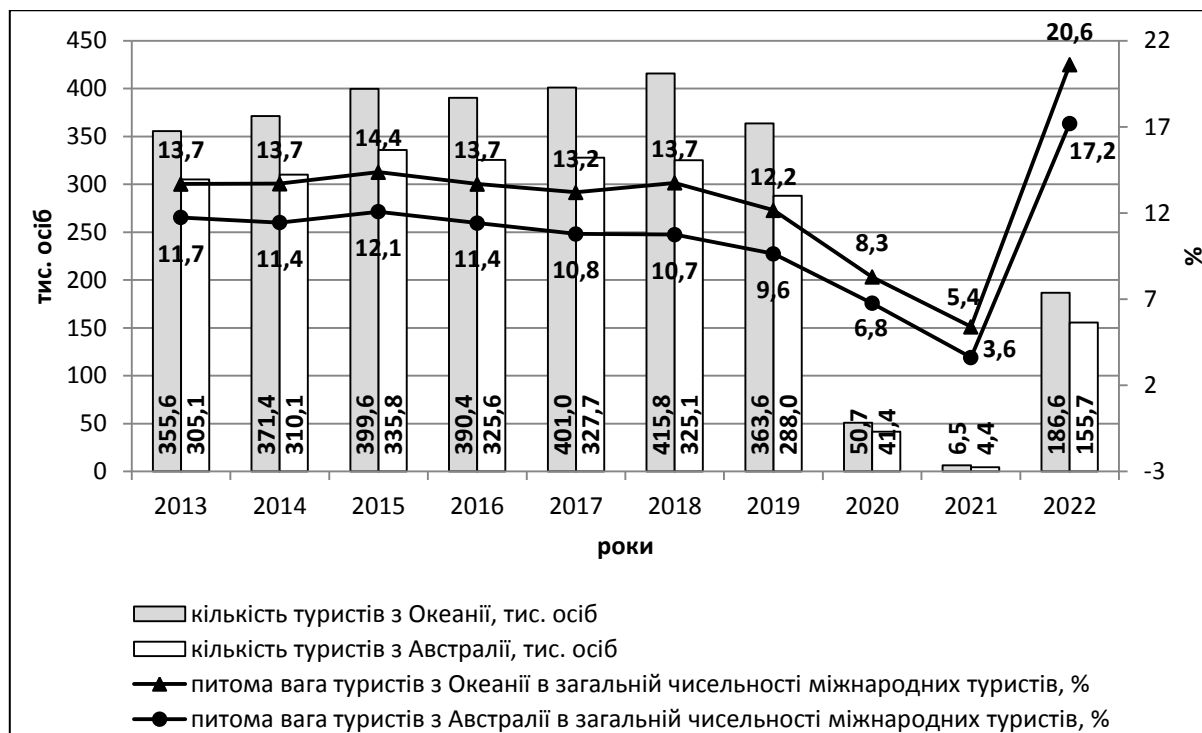
Рис. 4. Динаміка кількості (А) і структури (Б) туристів, які відвідали Гавайські острови авіатранспортом у 2013-2022 роках (побудовано авторами за [8])

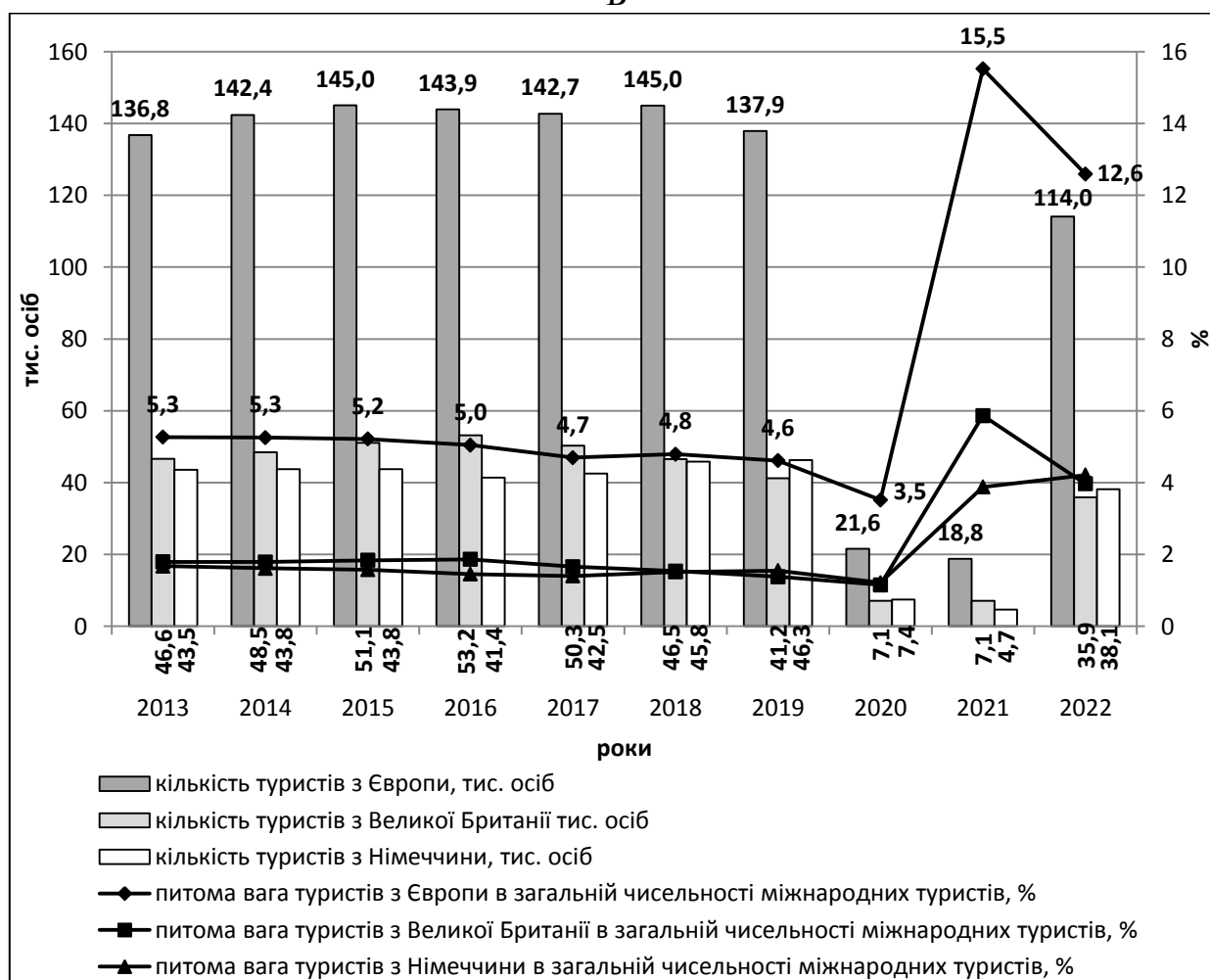
Рис. 5. Динаміка туристів з Японії та Канади, що відвідали Гаваї в 2013-2022 роках (побудовано авторами за [8])

A

Б

В

Рис. 6. Динаміка туристів з Азії (А), Океанії (Б) та Європи (В), що відвідали Гаваї в 2013-2022 роках (побудовано авторами за [8])

Аналіз туристичних потоків на Гавайських островах дозволяє зробити висновки, що Гаваї є надзвичайно привабливим регіоном для туристів – як внутрішніх (з США), так і міжнародних. Пандемія коронавірусу мала глибоко негативні наслідки для туристичної індустрії, обумовивши сильне падіння відвідуваності штату туристами і, відповідно, прибутковості цієї галузі економіки для бюджету Гаваїв. Сильно змінилась структура туристів у 2020-2021 роках. По-перше, збільшилась частка внутрішніх туристів (практично до 100 % у 2021 році); по-друге, змінилось співвідношення туристів за видом транспорту прибуття (в 2020 році всі туристи прибули на Гаваї виключно авіатранспортом); по-третє, стала більш збалансованою географія міжнародних туристів: якщо в докоронавірусний період практично кожний другий міжнародний турист приїжджав з Японії, то в 2022 році співвідношення країн і регіонів стало більш рівномірним. В цілому, можна говорити, що туристична індустрія Гаваїв досить швидко відновлюється після кризи, спричиненої глобальною пандемією COVID-19.

Список використаних джерел:

1. Гавайські острови [Електронний ресурс] // Wikipedia. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гавайські_острови#Великі_острови
2. Штат Гаваїи [Електронний ресурс] // Про США. – Режим доступу: <https://prousa.info/hawaii>
3. Hawaii [Електронний ресурс] // BRITANNICA. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/place/Hawaii-state>
4. Mao G. Tourism: A Double-Edged Sword of Economic Prosperity and Environmental Impact [Електронний ресурс] / Grace Mao // The science survey. – Режим доступу: <https://thesciencesurvey.com/news/2024/03/12/tourism-a-double-edged-sword-of-economic-prosperity-and-environmental-impact/>
5. Population Estimate for 2023 [Електронний ресурс] // STATSAMERICA. – Режим доступу: https://www.statsamerica.org/sip/rank_list.aspx?rank_label=pop
6. Tourism in Hawaii [Електронний ресурс] // Wikipedia. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Tourism_in_Hawaii; 7. What's the largest U.S. state by area? [Електронний ресурс] // BRITANNICA. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/largest-U-S-state-by-area>; 8. 2022 Annual Visitor Research Report [Електронний ресурс] // Hawaii tourism authority. – Режим доступу: <https://www.hawaiitourismauthority.org/media/11448/2022-annual-report-final3.pdf>

КЛАСТЕРНА СПІВПРАЦЯ В СФЕРІ ТУРИЗМУ ЯК ШЛЯХ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ГРОМАД

Об'єднання зусиль бізнесу, влади, науки і громадськості міст і сільських територій неодноразово вже доводило свою ефективність від такого співробітництва. Кожна територія може розвиватися самостійно, але в координації, взаємодоповнюваності, є можливість розвиватися краще і швидше.

Кожен учасник співробітництва має свій ресурс, свої можливості, і відповідно до них, може виконувати конкретні завдання. Співпраця бізнесу, влади і громади є основою розвитку будь-якої території, але в кластерній співпраці – формується більш розгалужена, організована і з тісною комунікацією система, що дає змогу виграти всім.

Саме тому кластери виправдано вважаються однією з найвідоміших і найпоширенішою системою регіональних мережеских зв'язків, які є спільною ознакою для кластерів різної спеціалізації. Особливістю регіональних мережеских зв'язків є географічна спрямованість і обмеженість. Малі, середні та великі бізнеси об'єднані в регіональні мережі отримують спільний доступ до ресурсів і можливостей у певній сфері діяльності.

Розвиток туризму орієнтованого на внутрішній ринок дає дуже швидкий ефект для розвитку в цілому територій різного таксономічного рангу. Децентралізація, що була реалізована в ході адміністративної реформ 2015-2020 рр. в Україні, передала відповідальність та ресурси в регіони. Так, були запущені процеси стратегічного планування розвитку і малих територій, де дуже важливим стало закладення фундаментальних принципів сталого розвитку в ці плани і налагодження взаємодії між регіонами в різних галузях господарювання. Саме завдяки кластерному підходу до партнерства та співпраці відбувається перехід від вузькогалузевого бачення підприємництва в регіоні до широкого використання взаємопов'язаних підприємств.

Туризм – та галузь економіки, яка створює порівняно найбільшу кількість робочих місць для малого і середнього бізнесу і тісно пов'язана з більше ніж 50 галузями економіки. Тому туристична сфера може залучити до співпраці (як через прямі зв'язки, так і опосередковані) якнайбільше учасників, об'єднати спільною метою та створити позитивний економічний ефект для всієї території. Так, завдяки об'єднанню зусиль можна вирішувати проблеми для розвитку туризму, а отже і громади в цілому. Учасникам туристичного кластеру важливо усвідомлювати, що координація роботи між ними, обмін ресурсом, взаємна підтримка та поширення інформації один про одного створюватиме додаткові робочі місця, підвищуватиме імідж території, а так і інвестиційну привабливість, в цілому розвиватиме територію та поповнюватиме бюджет.

Продовжуючи тему децентралізації та новоутворених ОТГ і можливостей кластерної співпраці у сфері рекреації і туризму, застосування кластерного підходу може бути надзвичайно дієвим та ефективним інструментом. Успішне функціонування територіально-рекреаційної системи та формування на її основі рекреаційно-туристичного кластеру дає змогу ефективно використовувати природні та антропогенні рекреаційні ресурси, історичну та культурну спадщину і значно посилити вплив сфери рекреації і туризму на економічний розвиток регіону, включаючи сільські території. Вони завжди потребували найбільшої уваги і підтримки. Тому включення їх до кластерної моделі організації виробництва та просування на ринку товарів і послуг, сприятиме вирішенню ряду економічних проблем регіону та громади, диверсифікації виробництва продукції та послуг, підвищенню їх конкурентоспроможності, що в свою чергу приведе до і до диверсифікації доходів та підвищенню добробуту в сільській місцевості. І тут туризм, може бути дуже дієвим каталізатором формування такої форми співробітництва та кооперації суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Але щоб учасникам прийти до такого рівня усвідомлення та системного бачення свого розвитку, використовуючи систему кластерної співпраці, вони мають пройти шлях *згуртованості, комунікації, налагодження зв'язків, партнерства, і лише після – вихід на рівень кластеру*. Отримавши ресурси, важелі впливу, державну підтримку на рівні загальної стратегії, для жителів малих територій чи не найбільшим викликом стала комунікація, яка є найкращим інструментом формування якраз згуртованої громади.

Високий рівень соціальної включеності в місцеві сільські громади, є важливим фактором досягнення цілей. Але приклади розуміння згуртованості громади в самій громаді на жаль не є поширеним явищем сьогодні. Натомість спостерігається зміна сучасного сприйняття сільської місцевості та цінностей «сільського життя» так званими «неосільськими» жителями та підприємцями (англ. neo-rural entrepreneurs) [1]. Міські жителі, які активно почали заселяти сільські простори, стають відомими як «неосільські» [2]. У результаті погляди на «сільську місцевість» стають більш диференційованими. Саме неосільські жителі можуть згуртувати сільську громаду, налагодити комунікацію з міською владою, місцевим бізнесом та між собою. Різні форми зв'язку між зацікавленими суб'єктами, які демонструють характеристики міцних мережевих зв'язків, можливі через дуже різні цілі та інтереси. І вони можуть бути встановлені як між комерційними, так і між некомерційними суб'єктами.

Диверсифікація сільської економіки вимагає комплексного підходу для вирішення проблем. Це означає врахування різноманітних факторів, таких як ринкові тенденції, доступ до ресурсів, технологічні інновації та управлінські стратегії. Важливо створити сприятливі умови для розвитку сільського господарства. Цього не можливо досягти без участі хоч би однієї зі сторін, яка забезпечуватиме виконання своєї функції: наявних підприємців, місцевої влади, громади та освітян.

У контексті диверсифікації сільської економіки, учасники можуть зіштовхнутися з рядом правових, економічних, організаційних, маркетингових

та інших проблем, які ускладнюватимуть процес розвитку. Без чіткої визначеності цілей, планування та контролю, діяльність стає випадковою, непослідовною та несистемною, адже ефективне управління та стратегічне мислення є ключовими чинниками для забезпечення стійкого розвитку сільської економіки та туризму в цілому. Коли учасники сільського туризму спеціалізуються лише на одному виді продукції, вони стають вразливими до змін на ринку та коливань в цінах. Диверсифікація діяльності може зменшити ризик і забезпечити більш стійкий дохід всіх учасників громади.

Список використаних джерел:

1. Bakas, F.E., Duxbury, N., and Castro, T. Creative tourism: Catalysing artisan entrepreneur networks in rural Portugal. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*. 24. Special Issue on Artisan, Cultural and Tourism Entrepreneurship. 2018.
2. Rivera Escribano, M. and Mormont, M. "Neo-rurality and the different meanings of the countryside", *Les mondes ruraux à l'épreuve des sciences sociales*, 2007, pp. 33-45.

УДК 336.225.66

Д. Загаєвська, К. Кравченко

zahaievska2021.9685686@student.karazin.ua, kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

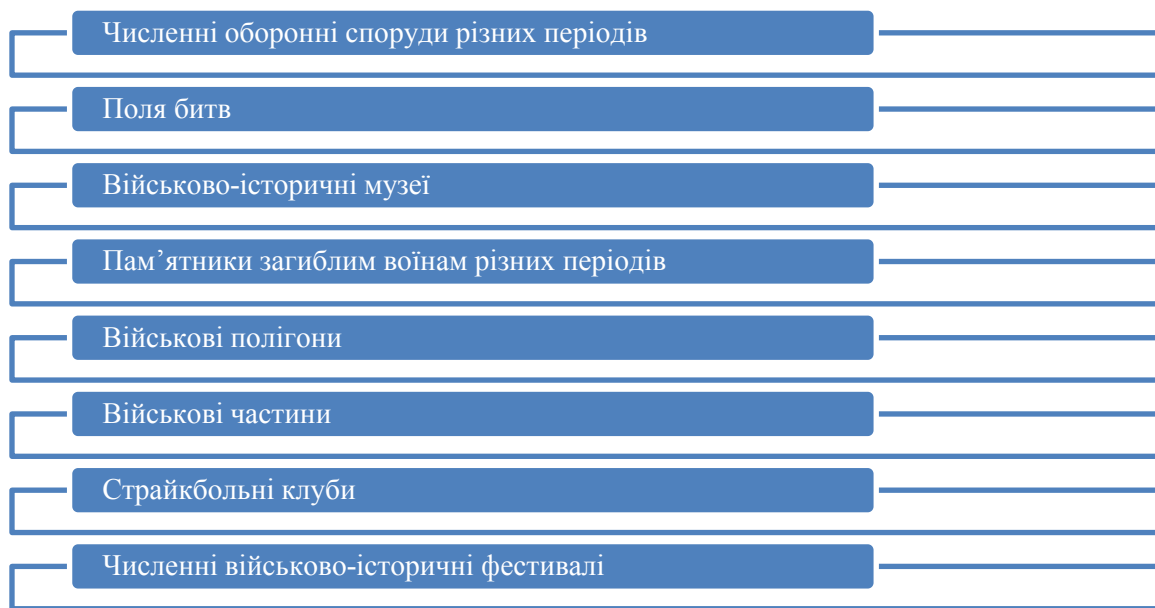
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЛІТАРІ-ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Війна – це невід’ємна частина історії багатьох країн світу, зокрема й України. Місця битв, військова техніка – все це культурна частина історії, яку можна також досліджувати з боку туризму. Мілітарі-туризм – цікавий вид туризму, розвиток якого дуже актуальний для України, як у наші часи, так і у повоєнний час.

Актуальність розвитку мілітарі-туризму в Україні зумовлена великим потенціалом країни у такому виді туризму: наявністю потрібних об’єктів, складна історія, велика кількість меморіальних споруд, важливість підтримки України у війні.

«Військовий туризм (воєнний туризм, мілітарі туризм, зброярський туризм) – це різновид туризму, метою якого є відвідання місцевості, пов’язаної з військовими та воєнними діями.» [1]

В лютому 2022 року розпочалася повномасштабна війна з росією, яка вплинула на всі сектори економіки. Одним з найбільш постраждалих став туристичний сектор [2]. Тому, зараз мілітарі-тури – є однією з головних можливостей покращити показники туристичної галузі в Україні. Варто користатись потенціалом, що має Україна у цьому виді туризму, щоб виконати як моральні завдання (показати ситуацію в Україні світу), так й допомогти економіці.

**Рис. 3. Ресурсний потенціал України у військовому туризмі
(побудовано автором за даними [4])**

Загальновідомо, що Україна має всі історичні, географічні, природні, соціально-демографічні та економічні передумови для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму. Починаючи з 24 лютого діловий туризм був заморожений, місцевий туризм перетворився на внутрішню міграцію, а туризм у центральній, східній та південній Україні повністю зупинився. Жоден регіон України не є повністю безпечним під час війни, і це має прямий вплив на туристичну привабливість країни, яка наразі близька до нуля. Реальність сьогодні така, що повномасштабні бойові дії в Україні призвели до реструктуризації всього туристичного сектору, і очікується, що після завершення бойових дій з'являться нові популярні туристичні напрямки. Одним із шляхів відновлення туристичної галузі України є розвиток військового туризму [3].

Потенціал воєнного туризму в Україні в загальному визначається як досить широкий. На сьогоднішній день в країні спостерігається значна кількість мілітарі-туристів – це активні, патріотично налаштовані, пристрасні люди, які захоплюються Батьківщиною та бажають знати якнайбільше про історію своєї країни. До об'єктів воєнного туризму, що користуються найбільшою популярністю останні роки слід віднести: численні оборонні споруди різних періодів, місця боїв та визначних битв, військово-історичні музеї, пам'ятники загиблим воїнам різних періодів, військові полігони, військові частини, страйкбольні клуби, мисливські угіддя, діяльність патріотичних об'єднань, які проводять вишкільні табори, діяльність клубів військово-історичної реконструкції, численні військово-історичні фестивалі [4].

На основі проведеного дослідження було зроблено SWOT-аналіз мілітарі-туризму в Україні, завдяки якому можна наочніше побачити сильні та слабкі сторони такого напрямку розвитку туризму (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз мілітарі-туризму в Україні

(S) Сильні сторони України як території, сприятливої для розвитку воєнного туризму	(W) Слабкі сторони України, що можуть заважати розвитку воєнного туризму
• Велика кількість атракцій для проведення турів • Різноманітність військових об'єктів • Можливість використання на перший погляд більш непридатних місць, будівель у сфері туризму • Унікальні меморіальні об'єкти України • Багата історія України на битви, війни та конфлікти • Наявність ресурсів для створення воєнних турів	• Відсутність рекламної компанії та популяризації мілітарі-туризму • Невелика кількість підприємств, що пропонують військові тури на офіційному рівні • Відсутність потужних та відомих крупних підприємств, що пропонують військові тури • небезпечність проведення турів • Додаткові ускладнення роботи для екскурсководів та тур-операторів через безпеку, моральні правила • Велика кількість непрофесійних турів, що проводять на неофіційних правах • Відсутність комфортної інфраструктури для туристів • Стереотипне сприйняття мілітарі-туризму суспільством • Питання етичності даного типу туризму
(O) Загрози, які перешкоджатимуть розвитку воєнного туризму в Україні	(T) Можливості та вигоди від розвитку воєнного туризму в Україні
• Наявність політичних ризиків через нестабільну ситуацію • Загрози життю через постійні обстріли майже кожної ділянки України • Відсутність стратегії розвитку мілітарі-туризму • Низький рівень обслуговування: місця розміщення, харчування • Низький рівень кваліфікації тур-операторів та екскурсководів. Додаткові складності для їх праці • Неоднозначність чинної нормативно-правової бази • Негативне сприйняття такого виду туризму туристами • Негативне сприйняття такого виду туризму мешканцями постраждалих регіонів, учасниками трагедії • Велика кількість країн-конкурентів з більш розвиненим та популярним військовим туризмом	• Історична значимість. Історія України насичена багатьма битвами, війнами та конфліктами • Можливість використання на перший погляд більш непридатних місць, будівель у сфері туризму • Допомога Україні за допомогою донат-турів • Підвищення інтересу до такої частини історії, як війни • Привертання уваги до подій саме в Україні • Зацікавленість внутрішніх підприємств у створенні воєнних турів • Створення позитивної думки про стійкість України • Розширення та підвищення рівню туристичної інфраструктури • Підняття рівня кваліфікації працівників у сфері туризму, мілітарі-туризму • Додаткове джерело знаходження коштів для покращення економічної ситуації в країні • Підвищення рівня свідомості наслідків військових дій

Висновки. За результатами SWOT-аналізу можна зробити висновки, що в Україні є потенціал у проведенні мілітарі-туризму завдяки багатій історії, великій кількості унікальних меморіальних споруд та підходящих атракцій. Також є велика вигода від просування військового туризму у суспільство та використання його для іміджу країни в очанх іноземців, привертання уваги до подій та для підтримки економічної ситуації в країні за допомогою нового джерела прибутку.

Є два види проблем та мінусів що властиві мілітарі-туризму. Перший – це питання, що можливо вирішити. Такі як покращення рівня інфраструктури, кваліфікації працівників, популяризація цього виду туризму, створення стратегії розвитку.

Та другий тип проблем – ті, що виправити неможливо, або дуже складно. Серед них великий рівень небезпеки через постійні обстріли та питання етичності мілітарі-турів. Саме через проблеми моральності військовому туризму не приділяють уваги на високих рівнях.

Список використаних джерел:

1. Кляп М.П. Військовий туризм (воєнний туризм, мілітарі туризм, зброярський туризм). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://westudents.com.ua/glavy/93394-vyskoviy-turizm-vonniy-turizm-mltar-turizm-zbroyarskiy-turizm.html>
2. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму Випуск № 48 / 2023 Зарубіна Антоніна Володимирівна, Онойко Юрій Юрійович, Щербатюк Наталія Іванівна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2227/2150>
3. Поліщук О.В. Теоретичні засади функціонування військового туризму. Розвиток туризму в Україні: проблеми і перспективи. Збірник наукових статей. Київ: Знання, 2018. – С. 32-38.
4. Афанасовоа О.О., Пацюк В.С. Воєнний туризм в Україні: стан і перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7142/1/>
5. Anadolu. Ukraine war tourism plan draws flak, sparks ethical debates [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aa.com.tr/en/europe/ukraine-war-tourism-plan-draws-flak-sparks-ethical-debates/3003130>

УДК 338.48-44(477-88)"364"

Р. Насібов

rauffed@gmail.com

Наук. керівник – д. геогр. н., проф. К.Ю. Сегіда,

kateryna.sehida@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Аналіз викликів та можливостей розвитку внутрішнього туризму в Україні в умовах повномасштабної війни є надзвичайно важливим питанням, як в умовах війни, так і перспективи після Перемоги. Частка туризму до початку повномасштабної війни становила 2% у ВВП України [1]. В середньому по

світовій економіці частка туризму у ВВП складає 10 %, це реальні для України показники, яких вона може досягнути, згідно з думкам багатьох експертів [1]. Галузь туризму сприяє популяризації країни на міжнародній арені, на розвиток економіки та підсилення міжнародних зв'язків. Шляхи адаптації галузі до викликів ставлять науковий інтерес та можуть бути використані для подальшого більш детального аналізу та моделювання нових викликів.

Актуальність дослідження обумовлена постійними зовнішніми викликами для галузі внутрішнього туризму в Україні. Тільки за останнє десятиріччя внутрішній туризм в Україні стикнувся з трьома вкрай важкими викликами, серед яких два виклики були спричинені експансійною політикою російської федерації, а саме окупацією українського Криму та початок війни на українському Донбасі та третій виклик, не пов'язаний з РФ – пандемія COVID-19. Таким чином, початок повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року став ще одним викликом для внутрішнього туризму в Україні. Треба зазначити, що галузь внутрішнього туризму успішно адаптувалася до відповідних минулих викликів.

Так, у результаті окупації Кримського півострову та початку війни на Донбасі відбулася переорієнтація внутрішнього туризму з Криму здебільшого на Карпатський регіон. Треба зазначити, що Крим був основною туристичною дестинацією для внутрішнього туризму в Україні, так, у 2013 році півострів відвідало 6,2 мільйона осіб [2]. З цих осіб мешканцями України були 4,5 мільйони осіб [2]. Що ж стосується Донбасу, то велика частина території опинилася під окупацією, багато місць були та наразі є замінованими, з докладу Української Гельсінської спілки з прав людини за 2017 рік можна дізнатися, що у межах території проведення антитерористичної операції на сході України розташовано багато природних пам'яток, а саме 135, та, за даними спеціалістів збитки за 2017 рік, спричинені бойовими діями сягали 14 мільярдів гривень [3]. Тобто, велика частина України стала непридатна для туризму, натомість це було повштовхом для розвитку туризму у інших областях України. У цей період найпопулярнішим напрямом був Карпатський туристичний район, бо багато людей подорожували на захід України з міркувань безпеки та бажання пізнати інші регіони України, дізнатися трохи більше про історію та культуру Батьківщини.

У результаті пандемії COVID-19 внутрішній туризм набув неабиякої популярності у зв'язку з закриттям кордонів через коронавірусну інфекцію. Популярним став Причорноморський туристичний район у зв'язку з бажанням людей відпочити на морі та неможливістю зробити це закордоном. Так, приріст туристів у ньому у порівнянні з доковідним роком становив 30% [4]. Друге місце по популярності зайняв Карпатський район. Як можна побачити, індустрія внутрішнього туризму в Україні відповідно реагує на зміни та виклики, що виражається у перерозподілі вподобань внутрішніх туристів та відповідного збільшення туристичних пропозицій.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну вплинуло на усі сфери життя, в тому числі на внутрішній туризм. Перші три місяці індустрія була паралізована, але, все ж таки, галузь внутрішнього туризму впоралася з цим викликом.

Загалом, туристичний збір у 2022 році виріс на 28,8% у порівнянні з 2021 [5]. Це говорить, що внутрішній туризм популяризувався, але є певні особливості. Так, знову перше місце посів Карпатський район, наприклад, у Львівській області туристичний збір збільшився на 192,7%. Також, змінилися вподобання та бажання внутрішніх туристів, можна звернутися до даних туроператора JoinUp, з яких можна побачити, що майже половина подорожей у 2022 – це санаторні тури, третина – тури з оздоровлення у Карпати [6]. Це пов'язано з бажанням людей відновити свої моральні, фізичні та духовні сили унаслідок стресу від війни а також познайомитися з іншими регіонами України.

Отже, можна побачити, що основним туристичним районом станом на 2024 рік є Карпатський район, тому доцільно розвивати саме його. Щодо можливостей розвитку у цьому регіоні, то вони майже безмежні. Так, у районі налічується понад 800 свердловин та джерел мінеральних та лікувальних вод. Гори Карпати мають великий потенціал для розвитку великої кількості видів туризму, наприклад, гірськолижного, активного, зеленого, рекреаційного, екологічного тощо. Також регіон один з найбагатших на історико-культурну спадщину. Кліматичні ресурси та умови регіону сприяють проведенню рекреації в межах Чернівецької області протягом 10 місяців на рік [7]. Окрім мінерально-лікувальних вод, тут є озокерит та лікувальні грязі. Регіон має вигідне географічне розташування, він знаходиться на заході України, далеко від росії, що робить цей регіон безпечним для подорожей та близько до держав ЄС, що також може стимулювати тут міжнародні туристичні потоки, які призведуть до поліпшення туристичної інфраструктури та послуг, що зробить цей регіон більш привабливим в очах внутрішнього туриста. Карпатський район багатий на кліматичні, водні, ландшафтні, мінералогічні та історико-культурні ресурси, тут можна проводити лікування та відпочинок, пізнавати природу та культуру з історією регіону.

Тож, основним туристичним районом в умовах повномасштабної війни є Карпатський завдяки поєднанню вигідного географічного розташування та наявних рекреаційно-туристичних ресурсів, як природних, так й історико-культурних та інфраструктурних. Цей регіон не має аналогів у межах України.

Список використаних джерел:

1. Портал ДІМ. URL : <https://kanalDIM.tv/dolya-turizma-v-vvp-ukrainy-mozhet-dostigat-10-oleskiv/> (дата звернення: 27.03.2024)
2. Портал Українська Правда. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/04/8/7246911/#d1> (дата звернення : 27.03.2024).
3. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/> (дата звернення : 27.03.2024).
4. Портал Interfax Ukraine. URL : <https://interfax.com.ua/news/telecom/673327.html> (дата звернення : 27.03.2024).
5. Портал ДАРТ. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29> (дата звернення : 27.03.2024)
6. Портал Join UP. URL: <https://joinup.ua/uk/news/vnutrishnij-turizm-zrostaye-ale-do-vidnovlennya-galuzi-shhe-daleko-analitika-join-up/> (дата звернення: 27.03.2024)
7. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 300 с.

МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ «ТЕМНОГО» ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

«Темний» туризм, подібно до будь-якого іншого виду туризму, має свої переваги й недоліки. Одна з проблем цього виду туризму стосується питання етики відвідування тематичних локацій у туристичних цілях, що пов'язано, передусім, з релігійними переконаннями населення України. Так, людям потрібно дізнаватися правду про події минулого, але водночас необхідно виявляти повагу до жертв цих трагічних подій. Нажаль, деякі люди сприймають це як розвагу, на тлі місць трагедій поводять себе неетично і навіть зневажливо. Наступна важлива проблема – безпека рекреантів, оскільки існує багато випадків травмування туристів на території тематичних об'єктів через недостатню організованість цього типу туризму, зневажливу та необережну поведінку самих туристів під час екскурсій та відсутність будь-якого організованого контролю за об'єктами даного виду туризму.

Ще однією проблемою «темного» туризму є недостатня підготовка гідів в розрізі цього виду подорожей, а також недостатня інформованість щодо відповідних об'єктів, їх історії та важливих особливостей. Локації, пов'язані з «темним» туризмом, часто мають незвичайну та іноді небезпечну природу, що створює потребу в проведенні екскурсій тільки під керівництвом висококваліфікованих та досвідчених фахівців.

Також важливо враховувати, що хоча моральна складова відвідування об'єктів «темного» туризму може бути справою совісті кожного туриста, проблема забезпечення безпеки під час таких екскурсій вимагає особливої уваги. Турист повинен бути свідомим про свою власну безпеку та безпеку інших учасників екскурсії, але сама лише його відповідальність може бути недостатньою. У цьому випадку необхідний організований державний контроль за небезпечними місцями «темного» туризму. Забезпечення безпеки відвідувачів на таких об'єктах може сприяти стрімкому розвитку цього туристичного напрямку [1].

Для оцінки можливостей та загроз розвитку «темного» туризму в Україні було проведено SWOT-аналіз, результати якого представлені у таблиці 1.

В останні роки виявляється, що все менше людей звертає увагу на «екзотичні» напрямки та специфічні туристичні об'єкти при виборі туру/екскурсії, обираючи класичні маршрути, які і без цього перенасичені туристами. Тим не менш, аналізуючи «темний» туризм в цілому, можна сказати, що даний вид туризму в Україні має великий потенціал для розвитку

(оскільки на території України існує безліч привабливих тематичних об'єктів, які бажають відвідати зацікавлені туристи з різних куточків світу), проте, на жаль, багато з таких локацій залишаються маловідомими і не отримують достатньої реклами в ЗМІ, що ускладнює їх розвиток як повноцінних туристичних продуктів [2].

Таблиця 1

SWOT-аналіз можливостей та загроз подальшого розвитку «темного» туризму на території України (розроблено автором)

Сильні сторони	Слабкі сторони
Велика кількість локацій та об'єктів, сповнених легендами, байками містичними і трагічними історіями.	Відносно висока вартість тематичних екскурсій, майже повна відсутність сучасної туристичної інфраструктури на відповідних маршрутах.
Швидка адаптація та переорієнтація вітчизняних туристичних фірм в залежності від загального попиту та потреб окремих груп туристів.	Негативне ставлення частини населення до внутрішнього туризму.
Високий рівень організаторів таких екскурсій, унікальність туристичних програм, постійна комунікація туристичної групи з гідом.	Низька обізнаність про «темний» туризм серед туристів, гідів та туристичних підприємств.
Бажання іноземних туристів відвідати Україну, яке ще більше зросте після перемоги над країною-агресором – російською федерацією; суттєва популярність «екзотичного» туризму серед іноземців.	Психологічні та моральні особливості туристів, які стримують їх від відвідування локацій «темного» туризму: страх, релігійність, негативні спогади тощо.
Дбайливе ставлення до національних легенд та традицій, що сформувалися на певній території.	Не всі тематичні об'єкти та локації підходять для відвідування туристів через їх аварійний стан.
Можливості	Загрози та ризики
Активна розробка та впровадження нових туристичних продуктів (турів, екскурсій тощо) з урахуванням сучасних тенденцій галузі.	Стрімке поширення думки про неетичність, недоречність подібних екскурсій.
Перспективне збільшення кількості внутрішніх і іноземних туристів, особливо після закінчення війни.	Пошкодження пам'яток, забруднення екскурсійних територій через надмірне відвідування туристами (рекреаційне перенавантаження деяких тематичних локацій).
Залучення уваги ЗМІ та іноземних інвестицій для розвитку цього виду туризму.	Поступове зниження інтересу до об'єктів «темного» туризму серед туристичних груп.
Активна розбудова нової та реставрація	Відсутність належного рівня безпеки

вже існуючої туристичної інфраструктури біля відповідних локацій та об'єктів.	під час відвідування тематичних об'єктів.
	Майже повна відсутність державного регулювання та підтримки розвитку «темного» туризму.

Отже, з урахуванням наданої вище інформації та результатів проведеного SWOT-аналізу, можна виділити кілька ключових аспектів щодо можливостей за загроз розвитку «темного» туризму в Україні.

По-перше, можна зробити висновок, що «темний» туризм, хоч і наразі не є широко поширеним видом туризму в Україні, проте вважається новим перспективним напрямком, який являє собою своєрідну еволюцію у туристичній сфері. Зарубіжна та вітчизняна наукова література містить певні розробки в галузі «темного» туризму, проте сьогодні не існує комплексного дослідження можливостей розвитку цього виду туризму в Україні [3].

По-друге, важливим етапом у еволюції «темного» туризму є вирішення проблем, які заважають його потенційному розвитку, головні з яких: безпека туристів під час відвідування об'єктів «темного» туризму, доцільність та етика проведення тематичних екскурсій, критично мала кількість актуальних туристичних програм та незадовільний стан наявної туристичної інфраструктури.

По-третє, слід зазначити, що для підвищення рівня популярності «темного» туризму необхідно вжити ряд заходів, включаючи створення офіційної веб-сторінки та карти з інформацією про об'єкти «темного» туризму на території України, створити спеціалізовану сторінку в Instagram або Telegram, розробити декілька тематичних мобільних додатків (наприклад, «Містичні замки України»), проводити велику кількість відповідних культурних заходів, конкурсів, квестів, розважальних програм, займатися постійним вдосконаленням наявної туристичної інфраструктури тощо. Відповідальне ставлення до організації та проведення тематичних турів, наявність кваліфікованих гідів та привертання державної уваги до цього перспективного туристичного напрямку дозволить залучити до розвитку «темного» туризму ще більше різноманітних ресурсів та зацікавлених туристів.

Список використаних джерел:

1. Сардак С.Е., Таран С.В. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи / С.Е. Сардак, С.В. Таран // Економіка і суспільство. – Вип. 19 / 2018. – С. 27-34. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-5>.
2. Алістратова К.Е. Містичний туризм: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. Географія та туризм. 2013. Вип. 26. С. 93-101.
3. Stone P. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism. 2006. № 54(2). P. 145-160.

СЕКЦІЯ 4

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

УДК 556.5.01

І. Мисковець
iraeco13@ukr.net

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

ВОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІССЯ ТА ЙОГО РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Вода, як особливо важливий природний ресурс, що знаходить використання в усіх складових життя людини і сферах його діяльності перетворилась у важливий фактор розвитку народного господарства. Екологічні вимоги, при цьому, як суспільства, так і довкілля повинні бути спрямовані на реалізацію заходів поліпшення структури і технологій із водозабезпечення територій. Забезпечення населення якісною водою з метою збереження здоров'я людини – основна мета сучасної проблеми екологічної не лише Полісся, а й усієї України. Сьогодні все більшого значення набуває розвиток активного використання методологічних пропозицій щодо еколого-економічних та конструктивно – географічних проблем водозабезпечення територій для покращення водокористування [3]. Доцільне використання водних ресурсів та їх охорона дуже актуальні для Полісся, де в свій час була проведена широкомасштабна осушувальна меліорація земель, зросла питома вага промислового виробництва. У зв'язку з цим зросло водоспоживання і відповідно – скид у природні водні джерела різноманітних за видом і якістю стічних вод.

Поліська рівнина з великою кількістю опадів, які зосереджуються на ґрунтах торфоболотних та болотних масивах, є джерелом живлення сітки річок (великих, середніх та малих), де формується стік річки Дніпро та приток (Прип'ять, Десна та ін.), в басейнах яких знаходиться боліт і заболочених земель понад 12 млн. га [1].

На даний час загальна забрудненість водотоків збільшується. Скид навіть очищених стоків вносить додаткові, не властиві природній воді домішки в кількостях, що перевищують її природну здатність до самоочищення.

Українське Полісся – один з регіонів республіки, для яких розвиток економіки і підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва значною мірою визначається раціональним використанням потенційно родючих заболочених земель після їх меліорацій.

Раціональне водокористування природних вод та їх охорона, у межах Полісся, можуть бути здійснені при умові басейнового принципу, при якому за основу потрібно брати водозбірну площу ріки або групи річок, межі яких одночасно сполучаються із територіальними одиницями, корелюючись з

плануванням виробництва і використання у промисловості, сільському господарстві і населенням.

Сама розробка заходів раціонального використання водноресурсних систем та їх охорона ґрунтується на методології і методиці еколого-економічної регламентації територіального розміщення народногосподарських об'єктів, водокористувачів, об'ємів водоспоживання та відведення стічних і забруднених вод [2].

Практика недалекого минулого, як і сьогодення, дає чимало прикладів, які свідчать про те, що створені без урахування екологічних вимог, особливостей та різноманітностей зв'язків водних ресурсів у природному середовищі, водогосподарські системи і комплекси, відкриті та закриті водоводи призводять до виникнення гострих «екологічних конфліктів», погіршуючи екологічну ситуацію у довкіллі. Перевитрата водних ресурсів в одній галузі викликає дефіцит в іншій, а забруднення водойм в одному місці – це неминучі негативні наслідки та додаткові затрати в іншому. Нераціональне водокористування породжує такі негативні наслідки, як підтоплення селітебних територій міст і сіл, заболочення і засолення сільськогосподарських угідь, виснаження водних джерел тощо.

У Поліському регіоні на водозборах малих річок розміщена переважна більшість сільського населення, об'єктів промисловості, сільськогосподарських угідь, що визначає велике народногосподарське значення цієї категорії річок. Крім того, у досліджуваному регіоні малі річки є джерелом живлення річок (середніх і великих). Тому їх доцільне використання і охорона є головною умовою захисту від виснаження і деградації.

Особливо актуальні довгострокові аспекти розвитку водоохоронної діяльності, узгодження її структури і масштабів з розвитком суспільного виробництва на віддалену перспективу. Це потребує вдосконалення технології впровадження систем водокористування, особливо оборотного водопостачання, яке може бути здійснене як єдина система для всього підприємства, або у вигляді окремих оборотних циклів для окремого цеху чи групи виробництв [3].

Однак, подальше збільшення ступеня використання оборотної води спричинене не стільки технологічними труднощами, скільки економічною доцільністю, що визначається встановленими тарифами на воду. Діючі тарифи на воду, як засіб економічної оцінки цього виду природних ресурсів, впливу на подальше стимулювання розширення потужності систем водопостачання, в значній мірі себе вичерпали.

Розвиток оборотного водопостачання сприяє значному зменшенню відбору свіжої води (в 20-25 разів) та скороченню скидання стоків. Але це не виключає періодичних скидів так званих «продувочних» вод в природні водойми. Відомо, що через відсутність ефективних засобів очищення, кожний кубічний метр очищеної води, що не потрапляє назад в оборотну систему і скидається у водойми, потребує не менш, як десятиразового розведення [2]. Скидання висококонцентрованих продувочних вод збільшує кратність розведення ще в декілька разів, що іноді повністю нівелює ефект від

скорочення відбору свіжої води. Тому надзвичайно важливими є технологічні рішення, що дозволяють не тільки підвищити ступінь водообороту, але й перейти до замкнених систем водопостачання.

Одним із вагомих завдань, що сприятиме вирішенню проблеми оптимізації водокористування та зменшенню скидання стоків без додаткових значних капітальних витрат, є вдосконалення нормативної бази витрат води та суворе дотримання встановлених норм та лімітів. Це потребує впровадження високоточного інструментального обліку використаної води, який в Україні поки що на низькому рівні – тільки 55% водозаборів і 6% водовипусків обладнані вимірювальними приладами [1].

В умовах подальшого розвитку виробництва одним із найважливіших завдань є попередження забруднення водних джерел. Вирішення цих завдань у сучасний період зростання продуктивних сил можливе в результаті подальшого скорочення питомих норм водокористування для випуску всіх видів продукції, зменшення забору чистої води на потреби водокористувачів, значного скорочення скиду очищених стоків і повної зупинки надходження у водойми забруднених стоків.

Останнім часом наукова думка зосереджується на розробці моделей стабільності екологічної ситуації. Мабуть, сама по собі ця ідея конструктивна, але вона може працювати лише при наявності механізмів, які забезпечують певну стабільність, яких, на жаль, поки що не існує ні в соціальній і господарській практиці, ні в наукових проєктах [4].

Радикальна перебудова водогосподарської діяльності потребує нової, гнучкішої і ефективнішої системи управління на регіональному рівні на основі тісної взаємодії економіко-правових і нормативних методів регулювання водокористування. У зв'язку з цим, подальший розвиток економіки України, а також вирішення важливих соціально-економічних проблем, зокрема з водним фактором, неможливе без проведення заходів, спрямованих на раціональне використання, водно-ресурсного потенціалу Полісся та його охорону.

Список використаних джерел:

1. Левковська Л.В., Мандзик В.М., Митрофанова О.М. Теоретичні засади формування системи сталого водозабезпечення в умовах екологічних обмежень. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. К.: ДУ ІЕПСР НАН України. 2020. № 7 (26). С. 32-39.
2. Мольчак Я.О. Економічні важелі та стимули раціонального водокористування / Я.О. Мольчак, Л.М. Труш, І.Я. Мисковець // зб. Матеріалів Міжнар. наук.- практ. конф. молодих вчених «Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців». Одеса: ОДЄУ, 2017. С. 65-67.
3. Мольчак Я.О. Еколого-економічні аспекти управління природокористуванням / Я.О. Мольчак, І.Я. Мисковець // *Екологічні нотатки*. Вип. 5. Луцьк: ІВВ ЛНТУ. 2017. С. 115-121.
4. Хвесик М.А. *Економіка природокористування: вектори розвитку: монографія*. К.: ДУ ІЕПСР НАН України. 2019. 398 с.

ОЦІНКА ЗРОСТАННЯ ПЛІТКИ ЗВИЧАЙНОЇ *RUTILUS RUTILUS* ЯК ОДИН З ПОКАЗНИКІВ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ РІЧКИ ЛОПАНЬ НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА ХАРКІВ

Вступ. У літературі відзначається, що на сьогодні проблема прискорення техногенезу, стрімка урбанізація територій та, як наслідок забрудненість річок, що протікають через міста, актуальна як в Україні, так і у всьому світі.

При цьому вплив урбанізованих територій на об'єкти довкілля розглядається як одна з важливих форм прояву антропогенного навантаження. В результаті урбанізації відбувається значне забруднення повітря, водних об'єктів, ґрунтів. Поверхневі водні об'єкти в межах населених пунктів забруднюються сполуками біогенних елементів, важких металів, фенолом, нафтопродуктами, поверхнево-активними речовинами тощо. Це істотно позначається на погіршенні стану водного середовища, яке часто стає мало придатним або непридатним для функціонування й розвитку біоти, та зниження рівня екосистемних послуг [1].

В Україні відмічається зацікавленість дослідників до використання риб як індикаторів стану гідроекосистем. У той же час переважна більшість досліджень з проблеми біоіндикації в Україні здійснена на великих річках і водохранилищах, натомість малі річки та солонувати водойми в цьому аспекті досліджені слабо [2].

Численні публікації свідчать про успішне використання риб, як індикаторів порушень «здоров'я» екосистем [3].

Одними з найбільш мінливих характеристик організму риб виявляються лінійні та вагові показники. При цьому процес зростання риб багато в чому обумовлений впливом факторів середовища [4,5]. Порушення умов середовища на малих річках урбанізованих територій може позначатися на зростанні та розвитку риб [6]. Тому, розмірно-вагові, або морфометричні ознаки справедливо вважаються сумарним відображенням специфіки образу життя риб, індикатором стану популяції, що формується внаслідок дії цілого комплексу екологічно вагомих факторів середовища [3].

З переліку риб, які живуть у річках на територіях міст, плітка може бути найбільш показовою у плані оцінки екологічного стану річок. Так найвищі рівні порушень флуктуючої асиметрії та мікроядерного тесту еритроцитів серед різних видів риб річок Рівненської області спостерігалися саме у плітки [7].

В той же час, дані по іхтіофауні річки Лопань вкрай скудні та уривчасті. При цьому часто вказується лише видовий склад риб річки. Даних щодо

зростання риби немає взагалі. Тому наведені нижче відомості носять піонерний характер і присвячені зростанню в річці Лопань плітки звичайної *Rutilus rutilus*.

Методика досліджень. Відбір проб проводили влітку 2023 року в межах селітебної частини міста – на ділянці річки Лопань біля Роганського мосту (вище Центрального ринку м. Харкова). Рибу виловлювали вудкою. *Можливість, а іноді і необхідність використання в іхтіологічних дослідженнях аматорських знарядь лову, відзначають вітчизняні іхтіологи [8].*

Результати досліджень. Дані літератури показують, що найбільш забрудненою ділянкою річки Лопань у межах Харківської області є місто Харків. Показники забруднення в гирлі річки у 1994-2018 роках значно перевищували рибогосподарські ГДК - за азотом амонійним у 6,96 разів, міді у 6,80 разів, нітритів у 5,09 разів, нафтопродуктів у 4,70 разів і хрому у 50 разів [9].

Дані наших багаторічних досліджень свідчать, що зростання плітки в річці Лопань на території м. Харків характеризується найменшими величинами серед інших річок Харківської області (табл. 1).

Таблиця 1

Зростання плітки в річках на території Харківської області, см

Річка, місце вилову риби	Роки життя			
	1	2	3	4
Сів. Донець, у межах Чугуївського р-ну	5,2	9,6	12,4	-
Сів. Донець, пгт. Есхар	4,4	7,9	12,4	16,2
Сів. Донець, сел. Мілове	4,2	7,8	12,3	-
Сів. Донець, Нижче м. Ізюм	3,7	6,1	-	-
Вовча, гирлова ділянка	4,2	8,0	-	-
Уди, вище м. Золочева	4,5	8,2	11,2	-
Уди, гирлова ділянка	4,9	8,1	15,4	-
Оскол, гирлова ділянка	5,2	8,5	-	-
Лопань, Харків	3,9	6,3	11,2	12,6

Низькі величини зростання плітки спостерігалися і в малих річках на території інших міст, наприклад річки Горенка, що протікає у північно-західній частині Києва та частково за його межами (табл. 2).

Таблиця 2

Зростання плітки в малих річках на території різних міст України, см

Річка, місто	Роки життя				Джерело
Горенка, Київ	3,4	9,6	10,4	11,0	10
Лопань, Харків	3,9	6,3	11,2	12,6	н.д.

Примітки: н.д. – наші дані

Висновок. Таким чином, проведені дослідження свідчать про можливість використання даних щодо зростання плітки в оцінці екологічного стану річки Лопань на території міста Харків. При цьому практична відсутність даних щодо зростання риб у річці Лопань вимагають як продовження таких робіт, так і розширення кола досліджуваних риб. Часткова така робота розпочата [11]. Крім того, для підвищення інформативності та достовірності даних планується встановлення кореляційних залежностей між зростанням окремих видів риб та гідрохімічним станом річки Лопань.

Список використаних джерел:

1. Линник П.М., Жежеря В.А., Жежеря Т.П. та ін. Стан водних об'єктів урбанізованих територій. Озера системи Опечень. – Київ: Ін-т гідробіології НАН України, 2023. 175 с.
2. Демченко, В.О. Теоретичні та практичні аспекти проблеми використання риб в якості індикаторів стану гідроекосистем (на прикладі Азовського моря). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія, 2 (47). – Тернопіль: 2011. – С. 26-31.
3. Клименко М.О., Бедункова О.О.. Біоіндикація стану гідроекосистем за морфологічними та цито генетичними характеристиками гомеостазу риб: монографія / М.О. Клименко, О.О. Бедункова. - Рівне : НУВГП, 2017. – 302 с.
4. Гринжесвський М.В., Пиеничний Д.Р., Янінович Й. Є. та ін. Вплив окремих факторів на ріст та якість риби. – Рибогосподарська наука України. - №3. – Київ: 2008. - С. 57-62.
5. Подопригора В.Н. Вплив стрес-факторів на ріст та виживаність молоді риб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук. – Київ, 2010. – 22 с.
6. Медовник Д. В. Еколого-фізіологічні характеристики рибного населення малих річок урбанізованих територій. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук. – Київ: НАНУ Інститут гідробіології, 2020. – 179с.
7. Клименко М.О., Бедункова О.О. Біоіндикація стану гідроекосистем за морфологічними та цито генетичними характеристиками гомеостазу риб: монографія. – Рівне: НУВГП, 2017. – 302 с.
8. Новіцький Р.О. Масштаби, спрямованість та наслідки інвазій чужорідних видів риб у Дніпровські водосховища. - Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук. – Київ: Інститут гідробіології, 2019. – 367с.
9. Рибалова О.В., Мельнік Л.В., Кусков О.Д. та ін. Визначення рівня забрудненості річки Лопань в Харківській області. – The VIII International Science Conference «Science and practice, actual problems, innovations». - Amsterdam: Научно-издательский центр «Sci-conf.com.ua», 2021. – Р. 128-134.
10. Гупало О.О. Морфобіологічна характеристика плітки річки Горенки. – Біологічні дослідження – 2016: Збірник наукових праць. – Житомир: ПП «Рута», 2016. - С. 88-89.
11. Старко М.В. Про можливість використання даних за зростанням масових видів риб в оцінці екологічного стану річки Лопань на території міста Харків. – Екологічна безпека: проблеми і шляхи вирішення: зб. наук. статей XIX Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: УКРНДІЕП, 2023. – 321-326.

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT IN STUDYING THE PHENOMENON OF UNFINISHED BUILDINGS

Construction is a sector which, by its nature, has high environmental impacts. Globally, the cumulative environmental impact of construction processes has increased exponentially due to the large number of urban operations in progress. Most of this impact is related to the operation and maintenance phases of a building. [1]. While there has been a significant increase in interest in environmental protection issues around the world, the phenomenon of unfinished buildings and constructions and their impact on the environment remains a problematic aspect for the urban environment.

Associated with this growth of interest has been the introduction of new legislation, emanating from national and international sources such as the European Commission, that seeks to influence the relationship between development and the environment. Environmental impact assessment (EIA) is an important example [2]. EIA legislation was introduced in the USA in 1960-70s. A European Community (EC) directive in 1985 [3] accelerated its application in EU Member States and it has spread worldwide [2]. The objectives of the environmental impact assessment are prevention and mitigation of environmental damage from planned activities, ensure environmental safety, environmental protection, rational use of natural resources and their reproduction, and taking into account state, public and private interests when making decisions on the implementation of economic activities that may have a significant impact on the environment [4].

Environmental impact means any consequences for the environment during economic activity, including the impact on the target components of the assessment:

- human life safety and health
- flora, fauna and biodiversity;
- water, air, soil, climate, landscape;
- natural areas and objects;
- historical monuments and cultural heritage sites.
- interaction of these components [4].

Today, many cities are growing beyond their administrative boundaries, and the phenomenon of urban sprawl is emerging – a physical model of the expansion of large urbanized areas at the expense of adjacent nature and agricultural areas. Such sprawl is characterized by low population density, usually unplanned, chaotic, discontinuous, and difficult to control by planning and management organizations [5].

N. Stepaniuk and O. Medvedieva [8] classify all types of construction impact on the environment according to the following environmental features: from the removal

from the environment and up to introduction into the environment. The sources of impact on ecosystems during construction are: new material objects placed on the construction site; elements of the main and auxiliary technologies, the functioning of which causes changes in landscapes and environmental pollution; objects whose life cycle is associated with construction or operation in the future. All of these actions affect the sustainability of ecosystems and reduce the quality of the environment either directly or indirectly [8]. They also include unfinished buildings. These are forcedly interrupted processes of building construction, which over time lose their original logic and meaning, becoming open for further development and transformation in accordance with current urban planning processes [7].

A wide range of unfinished buildings, including examples from different locations, types and sizes, show different levels of incompleteness, from abandoned foundations to buildings that would be missing only the final layers and fixtures. In all cases, they create a gap in the context in which they arose, with physical and intangible consequences that extend far beyond the ruined boundaries of abandoned construction sites [8].

Given the diversity of massive and widespread examples, the phenomenon of unfinished construction poses a significant research challenge that affects public and private stakeholders directly involved in the initial construction process. However, the circle of stakeholders expands to the social dimension when one considers that the consequences of each construction activity represent a value or challenge for the community due to potential impacts in economic, environmental and social terms, as each individual building entails different consequences for the landscape, use of natural resources, well-being and safety of everyone [8]. For example, in Germany, a non-governmental system of security and crime prevention in the construction sector is widespread and effectively functioning. It helps to reduce and prevent criminal attacks on property in the construction sector in some cases [9]. Such an extensive system of legal support and control over construction activities ensures a balanced, thoughtful and efficient functioning of this industry. The control of public, private and civic bodies and initiatives makes it virtually impossible for unfinished and abandoned objects to appear in the German urban environment.

In contrast to Germany, the situation of monitoring construction projects in peripheral and semi-peripheral countries is more complicated. In the early 2000s, Türkiye was seen as an attractive investment destination that, in the pursuit of economic priorities and competitiveness, did not provide for a balance between the economic, social and environmental components of society. The country was trying to catch up with Europe in many ways. All the conditions were created to make it relatively easy for foreign investors to buy real estate, and developers began to apply all kinds of schemes to meet the growing demand [10]. Due to ill-conceived policies and an uncontrolled process of real estate investment, unfinished projects began to appear in the country. A striking example is Burj al-Babas, an abandoned residential complex located near the town of Mudurnu in northwestern Türkiye. It was built in 2018 with the intention of attracting wealthy investors, mostly from Arab countries. However, the \$200 million project was frozen and abandoned due to the economic crisis and the fall of the Turkish lira. In October 2018, the inflation rate in Türkiye

reached 25%, the highest level in 15 years [11]. The consequence for the environment of this construction project was a decrease in the area of forest land on the site of the residential complex.

Unfinished buildings and structures are a complex problem, as they have a significant impact on the environment and all target components. The negative consequences of such impact are associated with environmental pollution, accidents, unaesthetic appearance of these facilities, loss of investment and the image of their location. The introduction of environmental impact assessment in the construction sector will help determine the rational use of the territory, regulate the construction process and prevent the formation of new unfinished buildings. These and other issues related to unfinished constructions are critically important for Ukraine and are in the sphere of our further scientific interventions.

Sources:

1. *Life-cycle analysis of buildings: environmental impact of building elements* / координатор: L. Bragança, R. Mateus. 2012. 105 p.
2. Glasson J., Therivel R. *Introduction to Environmental Impact Assessment*. Fifth edition. | New York : Routledge, 2019. : Routledge, 2019. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429470738> (date of access: 31.03.2024).
3. Council Directive 85/337/EEC of 27 June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment : of 27.06.1985 no. 85/337/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31985L0337>.
4. Дронова О. Л. Запотоцький С. П. *Сучасне природокористування: суспільно-географічний контекст: навчально-методичний посібник*. Київ: Прінт-Сервіс, 2018. 214 с.
5. European Environment Agency. *Urban sprawl in Europe: The ignored challenge*. - 2006 — 56 pp. www.eea.europa.eu/.../eea_report_10_2006.pdf
6. Girardet H. *Regenerative Cities*. Hamburg : HafenCity University, 2010. 20 p.
7. Stamatovic Vuckovic S. *Urban Space: The Phenomena of Unfinished in the Cities of Montenegro*. *Aesthetic Energy of the City. Experiencing Urban Art & Space*. 2016. P. 55–63.
8. Marcinkoski C. *The City That Never Was*. New York : Princeton Architectural Press, 2016. 256 p.
9. [Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / за ред. д. ю. н., Шкута О. О.; Одеський державний університет внутрішніх справ. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 304 с.]
10. Gall C. *Want a Castle in Turkey? You May Find a Bargain* (Published 2019). *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2019/03/03/world/europe/turkey-castle-development.html> (date of access: 31.03.2024).
11. ФОКУС Р. У Туреччині зняли покинуте село з десятками однакових "діснейських" замків. *ФОКУС*. URL: <https://focus.ua/uk/world/481259-u-turechchini-znyali-pokinute-selo-z-desyatkami-odnakovih-disnejivskih-zamkiv> (дата звернення: 31.03.2024).

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Модель сталого розвитку є безкомпромісною концепцією розвитку країн та регіонів у ХХІ столітті. Україна з самого початку активно підтримує впровадження Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року – міжнародного документу, який був ухвалений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. задля подолання бідності, захисту планети і забезпечення миру та процвітання для всіх людей із визначеними в ньому 17 глобальними Цілями сталого розвитку [8]. Саме Цілі сталого розвитку мають використовуватись при плануванні відновлення України та її економіки після війни як орієнтир для забезпечення якнайефективнішої відбудови країни. Термін «сталий розвиток» (англ. sustainable development) офіційно був сформульований в звіті «Наше спільне майбутнє», який підготувала для ООН і опублікувала у 1987 р. Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку (Комісія Брундтланд). Відповідно, сталий розвиток – це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина – господарство – природа.

Як зазначає М. Дубина [1], забезпечити розвиток національної економіки на засадах сталості в періоди шоків викликів досить складно, оскільки більшість суб'єктів господарювання намагаються в такі періоди вижити та протидіяти деструктивному впливу зовнішніх чинників. До викликів, з якими може зіткнутися суспільство та національна економіка, можна віднести такі [2, 4,5]:

- воєнна агресія, військові дії на території країни або поблизу її кордонів, що зумовлює низку складних та складнопрогнозованих економічних та соціальних процесів;

- громадянські війни, загострення проблем у політичному житті країни, масові демонстрації та протести;

- складні деструктивні процеси у розвитку національної економіки, виникнення та розгортання світових економічних криз;

- погіршення відносин із сусідами, торговельні війни, економічні блокади товарів, закриття кордонів для перетину громадянами;

- екологічні катастрофи та їхній деструктивний вплив на розвиток

суспільства, міграцію населення, економічний спад;—кліматичні зміни, які поступово відбуваються в країні;

—світові епідеміологічні кризи, їх швидке поширення та подальша сві-това економічна рецесія;

—революції, політична нестабільність, постійна зміна влади, захоплення влади окремими особами;

—складна внутрішня політика, масові арешти, переслідування громадян, нав'язування нової ідеології та моделі економічного розвитку;

—терористичні атаки, які можуть мати систематичний характер і впливати на функціонування суспільства, підривати економічний розвиток країни, її співпрацю з іншими країнами та міжнародними інститутами та інші виклики.

Протягом усього періоду своєї незалежності України зіштовхувалася із низкою деструктивних та складних соціальних, економічних та політичних викликів, які створювали стан невизначеності її внутрішнього та зовнішнього середовища. Першим таким соціальним конфліктом стала Помаранчева революція та політична криза 2004р. 2005-2007 рр. були періодом зростання добробуту українців та активний розвиток більшості галузей та сфер національного господарства за рахунок доступних та недорогих ресурсів фінансових установ (ВВП зростав до 7,0% річних). 2007-2008 рр. — світова фінансово-економічна криза різко негативно вплинула на економіку України, знизилися темпи економічного зростання, значного негативного впливу зазнала сфера фінансових послуг, діяльність іноземних банків. 2014 рік — Революція Гідності, яка була зумовлена політичною кризою, напруженням у відносинах із сусідніми країнами, що призвело до анексії Криму російською федерацією, війні на сході країни, проведенням АТО і формуванням у довгостроковій перспективі складної безпекової ситуації на сході країни. 2020 рік - економіка України зазнала негативного впливу від поширення пандемії Covsd-19. 2022 рік — початок війни рф проти України та її негативний вплив на функціонування всіх сфер суспільства.

Україна нині опинилась в особливо надскладних умовах власного розвитку. Третій рік триває повномасштабна війна, через що країна функціонує в умовах надзвичайно високої невизначеності.

Війна призвела до складних економічних, екологічних та соціокультурних потрясінь, наслідки яких поки що лише поглиблюються. Збільшення видатків на оборону, падіння ВВП, скорочення обсягу економічних операцій та низка інших факторів з початку великої війни призвели до збільшення дефіциту бюджету. Прогноз на 2024 рік складає 20,6% ВВП (для порівняння — у 2021 році цей показник становив 3,8%). У грошовому вимірі Україні потрібно 43 млрд дол. США у 2024 році. Основним джерелом покриття дефіциту є зовнішнє фінансування у вигляді кредитів та грантів. Варто зазначити, що структура допомоги зазнала змін — частка грантів зменшилася (з 44,2% у 2022 р. до 30,6% у 2023 р), натомість кредитів — збільшилась (з 47,3% у 2022 р. до 58,5% у 2023 р). На відміну від 2023 року, Україна, на жаль, має меншу ясність щодо джерел та обсягів покриття дефіциту бюджету на 2024 рік [3].

Відтак, усі процеси, зусилля, які були досягнуті донині та спрямовані на формування умов для сталого розвитку країни були зведені нанівець. Наслідки війни для України є дуже руйнівними, а втрати колосальними. Деструктивні фактори війни і, як наслідок, пов'язані з цим проблеми істотно ускладнюють життєдіяльність та розвиток усіх регіонів і територіальних громад як у тилу, так і у зоні бойових дій чи на прифронтовій території, а їх вирішення прямо вплине на напрямки трансформації моделі просторового розвитку України у воєнний та повоєнний період.

Безумовно, впроваджувати проєкти, які б сприяли сталому розвитку країни саме в період війни доволі складно, оскільки більш нагальними є питання безпеки, розвитку оборонного комплексу, забезпечення потреб військових та соціального захисту громадян, а питання сталого розвитку не є першочерговими. Проте, цілком логічним і доцільним на цьому етапі є врахування особливостей моделі сталого розвитку та її впровадження в нову національну програму економічного відновлення країни

Список використаних джерел:

1. Дубина М., Сердюк Д. Забезпечення сталого розвитку України в умовах невизначеності та турбулентності зовнішнього середовища // *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 2023, № 4 (36), С. 9–25. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-9-25](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-9-25)
2. *Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / за наук. ред. І. З. Сторонянської. – Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім.М. І. Долишнього НАН України», 2022. – 70 с. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>*
3. *Зростання в умовах невизначеності: можливості та виклики // Transparency International Ukraine, Інститут аналітики та адвокації. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/research/zrostannya-v-umovah-nevyznachenosti-mozhlyvosti-ta-vyklyky/>*
4. Іщук С. Економіка регіонів України в умовах повномасштабної війни: новітні тенденції // *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*, Розділ І. Економіка. 3, 2023, С. 24-33.
5. Капінос Г., Ларіонова К. Проблеми управління сталим розвитком України в умовах війни // *Modeling the development of the economic systems*, 2023, №1, С. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-13>
6. *Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016: колективна монографія / Андерсон В.М., Балджи М.Д., Баркан В.І. [та ін.]; Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економікогуманітарна школа / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. – 590 с.*
7. *Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проєкт 2017 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf*
8. *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E*
9. *Sustainable Development Report 2022. From Crisis to Sustainable Development: the SDGs as Roadmap to 2030 and Beyond // Sachs, J.D., Lafortune, G., Kroll C., Fuller, G., Woelm F. (2022). 508 p. [Electronic resource]. –Accessed mode:*

<https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2022/2022-sustainable-development-report.pdf>

10. Sustainable Development Report 2023. Implementing the SDG Stimulus. // Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G., Drumm, E. (2023). 545 p. [Electronic resource]. –Accessed mode: <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2023/sustainable-development-report-2023.pdf>

Наукове видання

РЕГІОН – 2024: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ
(4 квітня 2024 р., м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, англійською мовами

Відповідальний за випуск: ***Ю. Кандиба***

Комп'ютерне верстання: ***Н. Добровольська***

Підписано до друку 30.05.2024 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 8,6. Обл.-вид. арк. 10,0.

Наклад 50 пр. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис за № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців, 79в, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail:bookfabrik@rambler.ru